

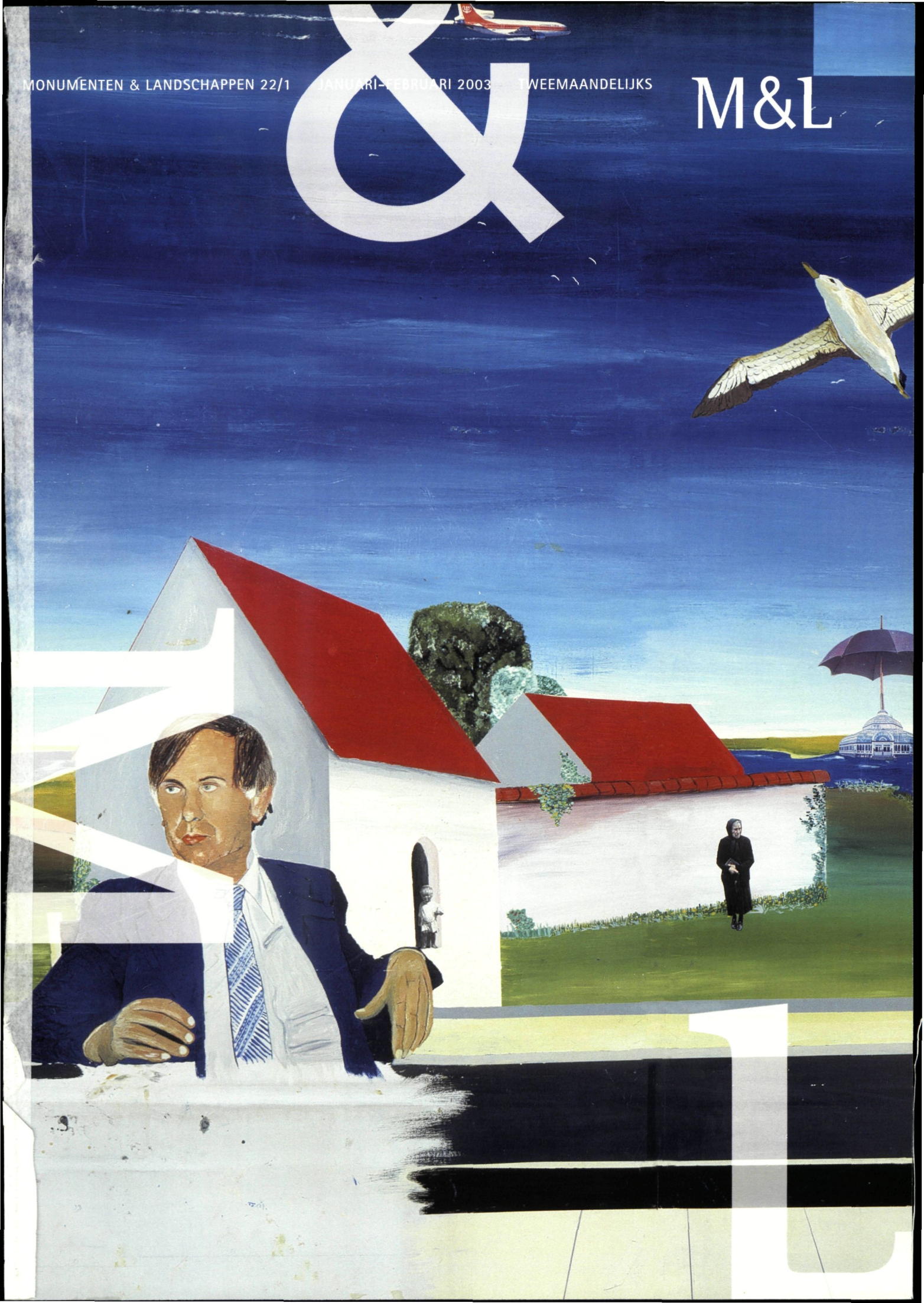
MONUMENTEN & LANDSCHAPPEN 22/1

JANUARI-FEBRUARI 2003

TWEEMAANDELIJKS

&

M&L

Kalk voor de restauratie, renovatie en decoratie van ons patrimonium!

CORIDECOR

- CORICAL: een minerale verf op basis van vette luchthardende kalk, marmerpoeder en natuurlijke kleurstoffen
- Marmerafwerkingen MARMOLUX, CORISTIL, DECORLUX, VENESTUK

HD SYSTEM GRUPPO TASSULLO spa

UNILIT

- Bindmiddelen op basis van natuurlijke hydraulische kalk om te metselen, voegen en pleisteren
- Kant en klare mortels op basis van natuurlijke hydraulische kalk

- Hecht-, grond- en afwerkmortels
- Saneringsmortels tegen optrekkend vocht & vochtige muren
- Thermische & akoestische isolatiemortels
- Injectiemortels voor stabilisatie en statische verankering

Miniere
di
San
Romedio

Arte
Constructo

Chris VOET
Tel.: 052 46 02 43
Fax : 052 46 35 77
GSM : 0475 26 72 89
E-mail : chris.voet@compaenet.be

Maud BONNEVIE
Tel./Fax : 081 58 35 99
GSM : 0475 26 73 25
E-mail : berfon@tiscalinet.be

Arte Constructo bvba
Molenberglei 18
B-2627 Schelle
Tel.: 00 32 3 880 73 73
Fax : 00 32 3 880 73 70
E-mail : info@arteconstructo.be
Web : www.arteconstructo.be

Cover: Schilderij (gemengde techniek)
van Marcel Ramakers

MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Redactie

Monumenten en Landschappen,
Graaf de Ferraris-gebouw
Albert II-laan 19
1000 BRUSSEL
Tel. 02-553 16 13 - Fax 02-553 16 12
E-mail: Luc.Tack@lin.vlaanderen.be
Coördinatie: Luc Tack
Redactiesecretaris: Veerle De Houwer
E-mail: veerle.dehouwer@lin.vlaanderen.be
Fotografie: Oswald Pauwels
Vormgeving en productie: Luc Tack
Zetwerk en secretariaat: Diane Torbeyns

Internet

Website Monumenten en Landschappen:
www.monument.vlaanderen.be

Redactiecomité

Voorzitter: E. Goedleven.
Leden: A. Bergmans, J. Braeken, M. Buyle, M. Celis,
M. De Borgher, V. De Houwer, J. De Schepper,
M. Fierlafijn, J. Gyselinck, E. Hofkens, M. Michiels,
G. Plomteux, L. Tack, S. Van Aerschot,
Hedwig Van den Bossche, Herman Van den Bossche,
P. Van den Bremt, Ch. Vanthillo, L. Wylleman.

Advertentiewerving

J. Casier
Maalsesteenweg 73, 8310 Sint-Kruis
Tel.: 050-36 25 89 - Fax: 050-37 33 64
E-mail: casier.jan@tiscali.be
www.jancasier.be

Druk

Die Keure
Oude Gentweg 108, 8000 Brugge
Tel.: 050-47 12 72 - Fax: 050-34 37 68

Verantwoordelijke uitgever

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Departement Leefmilieu en Infrastructuur
Administratie Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en
Monumenten en Landschappen
Luc Tack
Afdeling Monumenten en Landschappen,
Graaf de Ferraris-gebouw
Albert II-laan 19
1000 BRUSSEL
Tel.: 02-553 16 14 - Fax: 02-553 16 12
E-mail: Luc.Tack@lin.vlaanderen.be

De verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde artikels berust uitsluitend bij de auteurs. Alle rechten voor het reproducen, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Abonnements-voorwaarden 2003

België: 32 € (ook losse nummers verkrijgbaar voor 6 €).
CJPers betalen: 27 €
Buitenland: 49,50 €

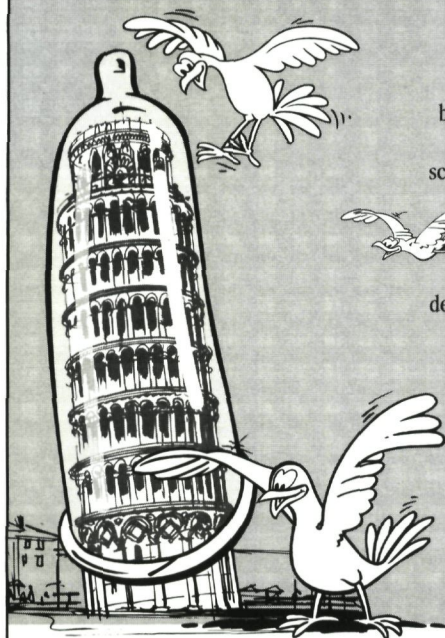
Uw abonnement gaat automatisch in na overschrijving op rek. nr.091-2206040-95 van Monumenten en Landschappen, Graaf de Ferraris-gebouw, Albert II-laan 19, 1000 Brussel met vermelding "M&L-jaarabonnement 2003". U ontvangt dan alle nummers van het lopende jaar.
E-mail: DianeP.torbeyns@lin.vlaanderen.be

Zonder schriftelijke opzegging vóór het einde van elk kalenderjaar, wordt een abonnement automatisch verlengd voor de volgende jaargang. Tussentijds kunnen geen abonnementen worden geannuleerd.

Inhoud

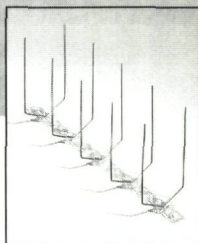
<p>7 Een ambtenaar maakt het verschil
<i>Jan Van Hove</i></p> <p>9 Het Europees Monumentenjaar 1975. Een doorbraak in de monumentenzorg
<i>Daniël Ostyn</i></p> <p>20 Aan Edgard Goedleven: een hommage met grand-jeu
<i>Kamiel D'Hooghe</i></p> <p>28 Landschapszorg, de groene bril van Edgard Goedleven
<i>Paul Van den Bremt</i></p> <p>37 Edgard Goedleven, penningmeester van de Vereniging voor het bevorderen van het Belgisch trekpaard
<i>Robert Piessens</i></p> <p>41 Inventarisatie van het bouwkundig erfgoed: een eindeloos verhaal
<i>Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck</i></p> | <p>47 Van cultureel tot grondgebonden. Een beknopt overzicht van de evolutie van de decreet- en regelgeving inzake monumenten en landschappen
<i>Mark Fierlafijn</i></p> <p>53 Vlaams erfgoed - Werelderfgoed. Een achterstand ingehaald
<i>Suzanne van Aerschot-Van Haeverbeeck</i></p> <p>60 Edgard Goedleven et la politique patrimoniale internationale
<i>André Matthys</i></p> <p>65 Een monument is meer dan een gevel alleen
<i>Marjan Buyle</i></p> <p>69 De financier en organisator
<i>Piet Jaspaert</i></p> <p>73 De verbeelding aan de macht: M&L van 1 tot 127
<i>Marcel M. Celis</i></p> |
|--|---|

Wij hebben allemaal bescherming nodig, maar niet allemaal dezelfde!

Duivenmest is door zijn agressieve chemische bestanddelen één van de belangrijkste oorzaken van onomkeerbare beschadigingen aan gebouwen en monumenten.

Maar er is meer! De duif, maar vooral de duivenmest, brengt naast het cultuurpatrimonium ook onze gezondheid in gevaar door overbrenging van ziekten zoals ornithose, salmonella, psittacosis, e.a.,...

Nu is er echter BIRDEX (een gamma diervriendelijke afschrikkingmiddelen dat de duiven voorgoed weg houdt van monumenten en gebouwen. Wilt u er meer over weten, neem dan vrijblijvend contact met ons op.

P.E.C. International n.v.

Kleine Breedstraat 37, B-9100 St.-Niklaas
Tel.: 03-776 84 39 - Fax: 03-777 35 09

Birdex® is a registered trademark of P.E.C. International

M&L

cvba **PROFIEL**

Restauratie en Monumentenzorg

Schilderijen en beelden (wel en niet polychroom)
Muurschilderingen en stuc, Papier
Meubilair (wel en niet polychroom), Leder

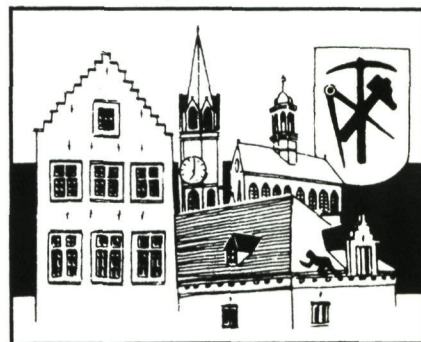
TEL.: 09 372 63 03
FAX : 09 372 93 59

OOSTVELDKOUTER 32
9920 LOVENDEGEM

E-mail: info@rmp.be
GSM: 0475 82 56 26

MOREELS NV

Specialiteit restauratie
historische gebouwen & kerken

Natuur & kunstleien - pannen & asfalt

Restauratie van glasramen
van kerken en partikulieren

Eigen ontwerpen

43 Jerusalemstraat
9420 ERPE-MERE

Tel. 053-84 83 70 • Fax 053-83 33 65
E-mail: moreels.nv@belgacom.net

GEEFT TOEKOMST AAN HET VERLEDEN

BLADGOUD

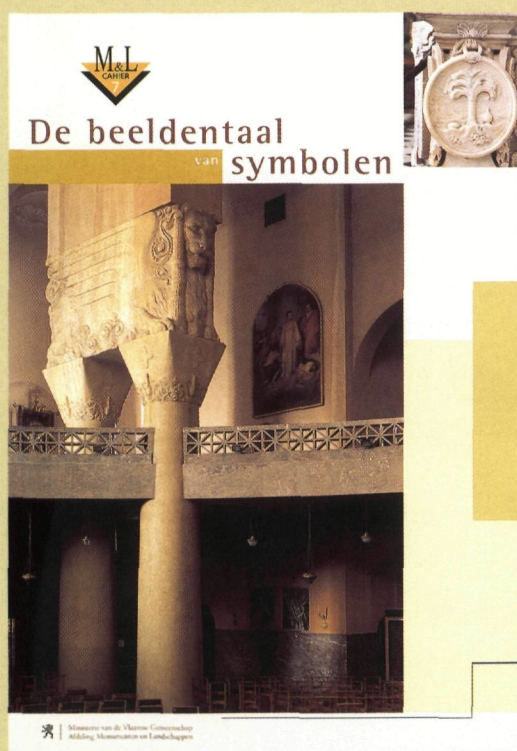
MIXTIONVERGULDEN
POLYMENTVERGULDEN

RESTAURATIE

SCHILDERIJEN
KUNSTVOORWERPEN

Nieuw

DE BEELDEN

BESTELADRES

Afdeling Monumenten en Landschappen
Pers & Voorlichting
Koning Albert II-laan 19-1000 Brussel
Tel. 02/553 16 14 – Fax 02/552 16 12
Rekeningnummer: 091-2206040-95

TECHNISCHE GEGEVENS

FORMAAT

21 X 29,7 CM

AANTAL PAGINA'S

256

KLEURENILLUSTRATIES

520

PAPIER

KUNSTDRUK
GALERIE ART SILK
135 G/M²

AFWERKING

GARENGENAAID
GEBROCHEERD

PRIJS

45 euro

AUTEURS

MARJAN BUYLE,
MARCEL CELIS,
JAN KLINCKAERT,
CHRISTINE VANTHILLO,
LINDA WYLLEMAN e.a.

FOTOGRAFIE

OSWALD PAUWELS

CONCEPT EN VORMGEVING

LUC TACK

TAAL

van symbolen

*D*e taal van symbolen is ongemeen boeiend en rijk. Symbolische voorstellingen zijn afbeeldingen met een diepere betekenis: concrete voorstellingen van abstracte, moeilijk grijpbare begrippen. Monumenten bezoeken wordt veel interessanter als we deze ietwat verloren 'talen' opnieuw of beter leren verstaan. En de zorg om monumenten en kunstwerken is al helemaal niet denkbaar zonder de betekenis van de talrijke tekens, objecten, afbeeldingen niet te begrijpen. Deze spirituele dimensie in de zeer ruime zin van het woord maakt integrerend deel uit van de specifieke eigenheid en van de betekeniswaarde van het monument.

In de reeks verschenen

- Glas in lood € 24,67
- Middeleeuwse muurschilderingen in Vlaanderen € 29,75
- De Belgische Art Nouveau en Art Deco wandtegels 1880-1940 € 33,47
- Vlaamse en Brabantse Retabels in Belgische monumenten € 37,18
- De Landschapsatlas, baken voor een verruimd... € 37,18
- Historische tuinen en parken van Vlaanderen € 37,50

E E N E R E S A L U U T

Themanummers vormen voor *M&L* een geijkte traditie, maar deze eerste aflevering van 2003 kende in geen 21 jaargangen een precedent, blijft zelfs wellicht uniek.

Het gebeuren is dan ook van formaat: Edgard Goedleven, ruim 30 jaar Hoofd van de *Afdeling Monumenten en Landschappen*, ruilt einde februari willens-nillens zijn werktafel en bureaustoel voor een uitdaging die hem – zeker weten – geenszins ligt: verdiende rust.

De *Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg* waar hij in 1971 zijn loopbaan als ambtenaar een nieuwe wending gaf, was slechts een onontgonnen Patagonië, zijn personeel een allegaartje seizoenarbeiders.

De levenskrachtige plantage van heden kwam er niet zonder vallen en opstaan, noch de erkenning – op de valreep – van de trouwe medewerkers van het eerste uur: voor hem een erezaak.

In Japan worden dragers van uitzonderlijke kennis en vakmanschap uitgeroepen tot *Living National Treasure*, een unieke vorm van eerbetoon waar hij wel oor naar had, in de *Vlaamse Monumentenprijs* opgenomen had willen zien, maar zonder succes.

Het redactiecomité van *M&L* opteerde – in alle stilte – voor dit afscheidsgeschenk aan zijn voorzitter: een *Liber Amicorum*, vrienden, tijdgenoten en collega's die het van nabij meemaakten, voor wie klassiekers citeren, een *bon mot* in de taal van Vergilius, tot de geplogenheden hoort.

Dank aan hen die onze uitnodiging graag beantwoordden, die nog even met de pen in de gezamenlijke herinneringen wilden rondwaren.

Dank aan de vele medestanders en medespelers in de voorbije jaren; aan dezen ook voor wie de Tijd tè snel sloeg.

“*Partir, c'est mourir un peu*”, ook al is Edgard Goedleven nog verre van uitgepraat. De rijke schakeringen van zijn nalatenschap, de *Afdeling Monumenten en Landschappen*, blijven intussen een kostbaar te koesteren kleinood.

Het redactiecomité
Vlaanderen, 21 februari 2003

Jan Van Hove

EEN AMBTENAAR MAAKT HET VERSCHIL

►
Edgard Goedleven,
2002
(foto Oswald
Pauwels)

Edgard Goedleven heb ik leren kennen in 1977, in de redactie van het tijdschrift, Open Deur. De redactie bestond uit hoge ambtenaren van alle sectoren van het ministerie van Cultuur. Het was een interessant en goed geïnformeerd gezelschap, maar buitengewoon moeilijk om er kopij aan te ontfutselen. Goedleven was de uitzondering. In de monumentenzorg, zo werd mij al vlug duidelijk, viel er altijd wel een oude molen te redden of een waardevolle weefmachine te beschermen. Ik vond spoedig de weg naar het kantoor van Goedleven en ontmoette in zijn buurt een ploeg jonge, enthousiaste inspecteurs die een fel contrast vormden met de dichtende en breiende ambtenaren die ik op sommige andere diensten had mogen waarnemen. Toen ik later voor De Standaard ging schrijven,

nam ik die sympathie voor het heilig vuur van de monumentenzorgers mee. De rechtstreekse lijn met Goedleven maakte me tijdig attent op gevoelige dossiers en belangrijke realisaties. Hij stuurde me naar schitterende boerderijen in het Pajottenland, naar een begijnhof in Hoogstraten, naar een soldatenkerkhof in Vladslo, naar een scheepswerf in Baasrode. Op een zomerse middag troonde hij me mee naar de Sint-Pieterskerk in Leuven, waar het gerestaureerde koor één van de mooiste musea van ons land geworden is.

Toen in 1972 de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg van wal stak, viel er vooral veel puin te ruimen. Overal moesten brandjes worden geblust. Het was de tijd van de grote kater na de

kaalslag van de Golden Sixties. Toch bleek er een basis te bestaan waarop de monumentenzorg kon werken. Het monumentenjaar 1975, en het succes van de Open Monumentendagen die later zouden volgen, maakten duidelijk dat de Vlamingen hart hadden voor hun oude stenen.

Veel is er sindsdien ten goede veranderd en Goedleven is de man geweest die dat proces heeft begeleid. Hij was de sterke figuur achter elke minister die zich voor korte of langere tijd met de monumentenzorg mocht bezighouden. Ik heb hem leren kennen als een realist, een man die perfect inschat welke belangen en politieke evenwichten er bij elk dossier in het geding zijn, en die er dan het maximum uit haalt. Achter tal van ambitieuze restauratieprojecten en beschermingen is hij de drijvende kracht geweest.

Goedleven is ook een man met hart voor zijn vak. Voor projecten die hem na aan het hart liggen – van het Brabantse trekpaard tot de historische stadskern van Leuven of het Fort Napoleon in Oostende – heeft hij zich ten volle geëngageerd.

Steeds gebruikte hij zijn kennis van het administratieve labirint om voor de monumentenzorg de beste mogelijke regels, procedures en structuren uit de brand te slepen.

In de jaren 1997 en 1998 kreeg ik hem geregeld aan de telefoon over de Vlaamse begijnhoven die uiteindelijk door de Unesco als Werelderfgoed zouden worden erkend. Tussen de vergaderingen door hield hij me op de hoogte van de vaak moeizame voordeelingen van het dossier. Ik begreep dat zijn inzet voor die erkenning niet om het vodge papier of de ronkende titel ging, maar om het symbool. Het was de kroon op het werk dat in de voorbije decennia in Vlaanderen voor de monumentenzorg werd verricht.

Edgard Goedleven en zijn dienst zijn het levende bewijs dat ambtenaren wel degelijk een verschil kunnen maken.

Jan Van Hove is journalist bij De Standaard

Daniël Ostyn

HET EUROPEES MONUMENTENJAAR 1975 EEN DOORBRAAK IN DE MONUMENTENZORG

EEN LANGE VOORGESCHIEDENIS

Het Europees Monumentenjaar 1975, een initiatief van de Raad van Europa, kende een lange voorgeschiedenis. Al in 1963 had de Commissie Cultuur van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa erop aangedrongen initiatieven te nemen tot bescherming van het Europees bouwkundig erfgoed. In het tijdskaad gezien was dit veeleer een noodkreet: Europa verkeerde tijdens de *golden sixties* in een euforische sfeer. De naweeën van de Tweede Wereldoorlog waren overgegaan in een periode van ongekende materiële welvaart, waarbij koning auto het symbool werd. Vooral in de steden werd meedogenloos gesloopt en hele stadswijken moesten wijken voor grootschalige bouwprojecten.

Het Ministercomité van de Raad van Europa reageerde positief op de oproep en gaf de opdracht een werkprogramma op te stellen met als doel de krachtlijnen uit te tekenen voor een beschermingspolitiek voor het bouwkundig erfgoed. Onder het thema 'Een toekomst voor ons verleden' ging een veelomvattende campagne voor het behoud van ons bouwkundig erfgoed van start.

De Raad van Europa richtte een Commissie voor Monumentenzorg en Beschermde Stads- en Dorpsgezichten op, met als opdracht het nodige studiewerk uit te voeren. Om tot een beter inzicht te komen in de problematiek rond de monumentenzorg en het stedelijk verval, organiseerde de commissie vijf symposia. De besluiten werden aan de ministerconferentie in Brussel (25-27 november 1969) voorgelegd.

Gevolg gevend aan de hierin gestelde problematiek besliste de Ministerraad binnen de Raad van Europa een Comité voor Monumenten en Landschappen op te richten. In zijn eerste vergadering van 29 november 1971 in Straatsburg stelde dit Comité een uitgebreide campagne in het vooruitzicht: een driejarig programma dat zou culmineren in het Europees Monumentenjaar 1975. Het stelde een lijst op van modelprojecten voor de uiteenlopende problemen of aspecten van de monumentenzorg en het stadsherstel die, door de gerealiseerde of geplande oplossingen, de aanpak zouden kunnen stimuleren van situaties met dezelfde problemen. Voor België waren deze modelprojecten Brugge en Namen.

DE EUROPESE CAMPAGNE M75: 'EEN TOEKOMST VOOR ONS VERLEDEN'

De eigenlijke campagne begon al in 1973, met een lanceerconferentie in Zürich van 4 tot 7 juli. Achtentwintig landen waren vertegenwoordigd, waaronder zelfs drie niet-Europese (de Verenigde Staten, Libanon en Israël). De drie sessies van de conferentie waren een weergave van de actieterreinen:

- wetgeving, beleid, administratie;
- conservatie, restauratie en stedelijke renovatie;
- acties voor de sensibilisering van de bevolking.

De globale planning werd toevertrouwd aan het Internationaal Organisatiecomité van het Europees Jaar voor het Bouwkundig Erfgoed 1975, onder het voorzitterschap van Lord Duncan Sandys. Dit

een toekomst voor ons verleden

▲ Monumentenjaar
1975, affiche
'Een toekomst voor
ons verleden'

comité bestond uit vertegenwoordigers van de deelnemende regeringen, van de Raad van Europa en van internationale organisaties die actief waren op het terrein van de monumentenzorg en het stads-herstel.

Het Internationaal Organisatiecomité omschreef de doelstellingen van de campagne als volgt: *"Het voornaamste doel van deze campagne bestaat erin de belangstelling van de Europese volkeren op te wekken voor hun gemeenschappelijk bouwkundig erfgoed, te bewerkstelligen dat zij trots zijn op dit bezit, te waarschuwen voor de gevaren die het loopt en aanzetten tot acties die nodig zijn om het behoud ervan te verzekeren"*. Om de impact van de sensibiliseringscampagne te versterken drong het Organisatiecomité aan op uniformiteit in de verschillende landen.

In de lidstaten werden nationale comités opgericht. In de loop van 1974 werd het Belgisch Nationaal Comité samengesteld, onder de bescherming van de toenmalige Prins van Luik, de huidige Koning Albert II. Vermits in de nog prille culturele autonomie de monumentenzorg tot de culturele materies behoorde, werd voor beide landsdelen een vast secretariaat opgericht. Voor Vlaanderen werd dit secretariaat geleid door Daniël Ostyn.

▼ Monumentenjaar
1975, bladwijzer

HET MONUMENTENJAAR IN VLAANDEREN

Van in het begin profiteerde de campagne 'Europees Jaar voor het Bouwkundig Erfgoed' in Vlaanderen van de dynamiek van de pas verworven culturele autonomie. De unitaire Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen was zopas omgevormd in een Franstalige en een Nederlandstalige afdeling en de jonge Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg kwam uit de startblokken. Deze conjunctuur was gunstig voor een vernieuwd of nieuw monumentenbeleid in Vlaanderen.

Organisatie

Op 5 maart 1974 werd op een persbijeenkomst in het Kasteel van Ham te Steenokkerzeel de voorbereidende campagne voorgesteld als aanloop tot het Europees Jaar voor het Bouwkundig Erfgoed. De persmap droeg de veelzeggende titel: *"In 28 jaar vrede werd in Vlaanderen meer moois vernield dan tijdens de twee wereldoorlogen samen... Tijd dat we d' er samen iets aan doen."*

De sensibilisering van het grote publiek stond hoog op het actieprogramma. Het moest actief bij het Monumentenjaar betrokken worden. In een folder met treffende foto's werd de nieuwe visie op de monumentenzorg voorgesteld: niet alleen de grote monumenten zoals kathedralen en stadhuizen zijn van belang, maar ook de zogenaamde *architectura minor* bepaalt ons cultureel leefmilieu. Elke geïnteresseerde kon zich bij zijn gemeentelijke verantwoordelijke voor M75 opgeven en promotiemateriaal krijgen.

Jos Chabert, de toenmalige minister van Nederlandse Cultuur en Vlaamse Aangelegenheden, kondigde een ontwerp van decreet aan dat hij aan de Cultuurraad van de Nederlandse Cultuurgemeenschap zou voorleggen ter vervanging van de monumentenwet van 1931. Dit decreet zou meer rekening houden met de vernieuwde visie op de monumentenzorg, in dit geval de ruimere interpretatie van het begrip 'monument' en het belang van de samenhang met de omgeving.

Hij benadrukte ook het belang van een goede inventarisatie. De Minister wees trots op het 'groot' aantal beschermingen in 1973, met name 62. Dit lijkt vandaag weinig, maar toen werden per jaar n het beste geval enkele tientallen gebouwen beschermd. In 1974 telde de stad Gent 63 beschermde gebouwen tegenover 759 in Utrecht en 6704 in Amsterdam!

In september 1974 werd het vast secretariaat M75 operationeel, onder meer met de medewerking van de nieuwe cultuurminister Rika De Backer-Van Ocken (in 1974 vond een ministerwissel plaats), haar belangstellende kabinetschef Johan Fleerackers en onder de vleugels van Edgard Goedleven, hoofd van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg, die het secretariaat onderdak en logistieke steun verleende. Onmiddellijk werd van start gegaan met het oprichten van gemeentelijke werkgroepen. Bij de eigenlijke aanvang van het jaar 1975 hadden al 250 gemeenten een gemeentelijk overleg- en werkcomité met een plaatselijke verantwoordelijke.

Op de informatievergadering van 18 september 1974 in Brussel wees minister De Backer-Van Ocken erop dat ons land een achterstand goed te maken had in verband met de zorg voor historische monumenten, historische stads- en dorpsgezichten. Het Europees Jaar voor het Bouwkundig Erfgoed moest een shockeffect teweegbrengen en moest daarom een massaal project van volksontwikkeling zijn tot voordeel van het bouwkundig leefmilieu en van de wooncultuur. Zij beloofde alles in het werk te stellen om ook op wetgevend, financieel en organisatorisch vlak maatregelen te nemen.

Om efficiënt te kunnen werken was een volledige inventaris van alle beschermenswaardige gebouwen dringend nodig en om die te bespoedigen deed de Minister een beroep op de plaatselijke comités, want wie beter dan de plaatselijke bevolking kende de soms verborgen schatten van ons bouwkundig erfgoed?

Als laatste doelstelling werden rechtstreekse plaatselijke interventies aanbevolen om het bouwkundig leefmilieu te valoriseren, zoals het verkeer aanpassen, ontsierende publiciteit wegnemen of verplaat-

sen en dergelijke meer. Het doel was van de hele bevolking actieve monumentenzorgers te maken.

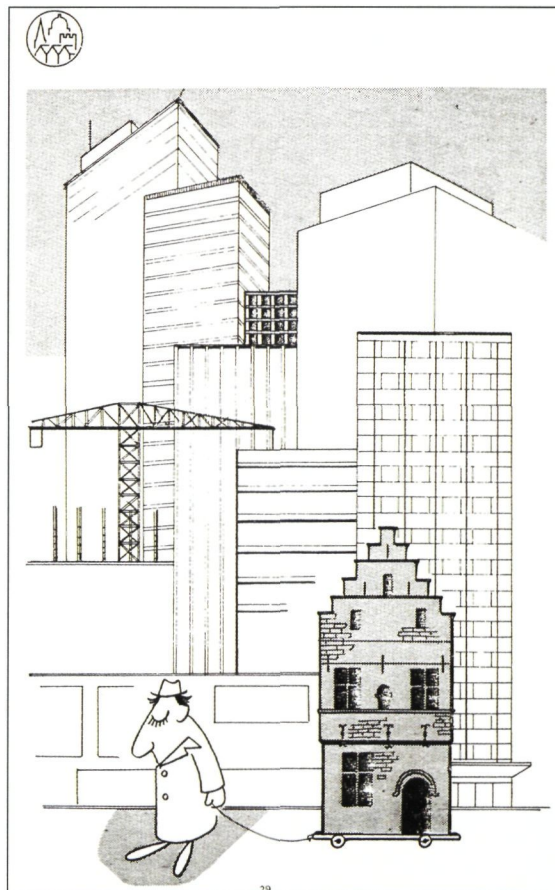
Sensibiliseringscampagne

De campagne M75 werd op plaatselijk vlak in de eerste plaats gedragen door de officiële gemeentelijke verantwoordelijken en hun werkgroepen. Andere gemeentelijke organisaties zoals culturele raden en heemkringen werden in sommige gemeenten als officiële verantwoordelijke aangeduid. Ook nationale en provinciale verenigingen werkten mee, naast vele andere organisaties en individuele medewerkers.

Het Secretariaat M75 stelde een uitgebreid gamma van hulpmiddelen ter beschikking van de plaatselijke werkgroepen: publicaties en promotiemateriaal, wedstrijdprizen en films.

Een Nieuwsbrief M75 met praktische mededelingen van het Secretariaat en informatie over activiteiten in Vlaanderen, Wallonië en het buitenland, werd maandelijks aan alle werkgroepen en medewerkers gezonden. Voor het grote publiek was er een ruim opgezette publiciteitscampagne met grote affiches, advertenties in de pers en publicitaire filmpjes. Tentoonstellingen speelden een informatieve en vooral educatieve rol.

Belangrijke promotoren van het Monumentenjaar: Rika De Backer-Van Ocken en Johan Fleerackers

Monumentenjaar 1975, cartoon (Daniël Ostyn)

In een sensibiliseringscampagne moest uiteraard het onderwijs aan bod komen. Voor het lager onderwijs en het lager secundair onderwijs werd een didactisch tekenboekje in grote oplage gemaakt, met tekentaken om de belangstelling voor het bouwkundig erfgoed te ontwikkelen. Voor het hoger secundair onderwijs, het niet-universitair hoger onderwijs en de volwassenenvorming was er een multimediaal leerpakket 'Stad en Onstad'.

Ook de beleids mensen werden niet vergeten. Het Ministerie van Nederlandse Cultuur organiseerde drie studiereizen voor mandatarissen, parlementsleden, ambtenaren, en gemeentelijke afgevaardigden die zich in de campagne M75 bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt. Uiteraard werd ook met de televisie en de radio intensief samengewerkt.

Gevolgen voor het beleid

De vernieuwing van de wetgeving was één van de belangrijkste doelstellingen van de monumentencampagne. Dit project werd een feit met het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten.

De wet van 7 augustus 1931, hoe verdienstelijk ook, steunde nog op de 19de-eeuwse esthetiserende opvatting over het monument. Stijlkwiteit en -zuiverheid golden als belangrijke criteria bij een bescherming. Ook voor restauraties werd deze regel toegepast, zodat sommige monumenten naar een toestand werden teruggebracht die zij feitelijk nooit gekend hadden of waarbij de historische evolutie van het monument werd genegeerd. Door deze opvatting kwamen uiteraard enkel belangrijke monumenten in aanmerking voor wettelijke bescherming. Het monument werd te sterk als een individueel gebouw beschouwd, zonder voldoende aandacht voor de omgeving. De subsidiëringregeling voor restauraties was royaal maar onvoldoende gedifferentieerd, zodat de beschikbare middelen weinig mogelijkheden boden. De procedure hield enkele remmende factoren in en was een alles-of-niets operatie die al te dikwijls moest worden ingeroepen om een dreigende vernietiging van het monument te voorkomen en hiervoor helaas soms te laat kwam. De wettelijk voorziene sancties bleven doorgaans dode letter. De mogelijkheid een beschermd monument te onteigenen wanneer de eigenaar in zijn onderhoudsplicht tekortschiet, werd slechts eenmaal toegepast.

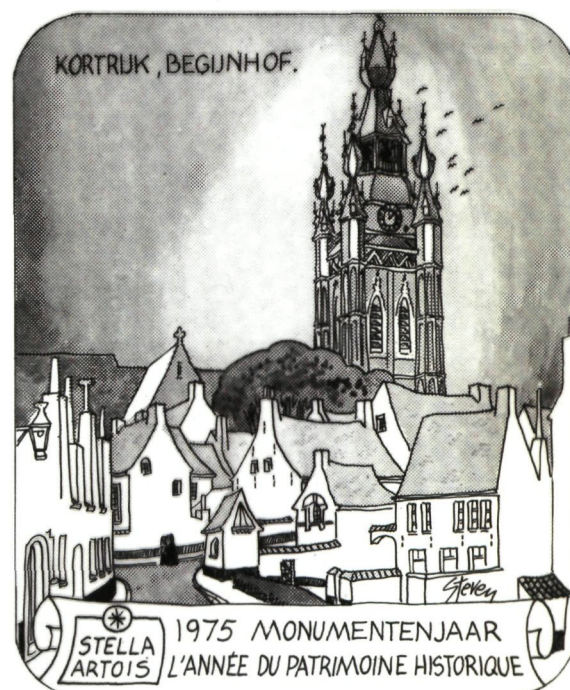
De nieuwe en ruimere visie op het begrip 'monument' betekende een belangrijke innovatie in het decreet. Het monument verliest zijn elitair karakter: ook meer bescheiden gebouwen komen in aan-

merking. De criteria worden verruimd en de historische evolutie van het gebouw wordt gerespecteerd. De industriële archeologie wordt een totaal nieuwe sector in de monumentenzorg. De benadering van ensembles en het belang van de omgeving van de monumenten worden onderbouwd door de invoering van het begrip 'stads- en dorpsgezicht'. Voortaan sluit bij de bescherming van een gebouw ook de bescherming van de omgeving aan.

De trapsgewijze beschermingsprocedure via voorontwerp- en ontwerplijsten moet een rustiger werksfeer waarborgen, in tegenstelling met het vroegere werken in noodsituaties. In het licht van deze werkwijze wordt het belang van een operationele inventarisatie overduidelijk. Het decreet omschrijft de rechtsgevolgen van de bescherming en de erfdienstbaarheden die het instandhouden van het monument moeten waarborgen.

Het decreet besteedt ook aandacht aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschapen en aan de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg als belangrijke beleidsinstrumenten. Hun werking en samenstelling zullen in latere besluiten nader omschreven worden, maar al in dit decreet wordt een decentralisatie naar de provincies voorgesteld, met behoud evenwel van een centrale commissie en dienst.

▼
Monumentenjaar
1975, bierviltje met
afbeelding van de
stad Kortrijk

De overvloed van inventarismateriaal, geleverd door de gemeentelijke werkgroepen, deed de Minister ertoe besluiten in de nodige mankracht te voorzien voor een versnelde en volledige inventarisatie van het bouwkundig erfgoed.

In de loop van het Monumentenjaar werd het belang van informatie duidelijk. Aangezien de campagne na 1975 een vervolg kreeg, werd beslist van het bescheiden en tijdelijke Berichtenblad M75 een permanente publicatie te maken, met meer uitgebreide artikels, illustraties en een nieuwe lay-out, eerst als Berichtenblad M75+ *Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen*, later als *Vlaanderens Erfgoed*. In die vorm verschenen 64 nummers, tot het tijdschrift in 1980 werd vervangen door *M&L*.

De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, opgericht in 1835, was door het koninklijk besluit van 13 december 1968 al opgesplitst in een Franstalige en een Nederlandstalige sectie. Het decreet van 3 maart 1976 schenkt haar volledige autonomie. De Commissie wordt voortaan opgedeeld in drie afdelingen, respectievelijk bevoegd voor monumenten, roerend patrimonium en landschappen. Ze krijgt ook provinciale geledingen die best geplaatst zijn om de concrete dossiers van nabij te volgen.

De jonge Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg bestond in 1975 uit een relatief kleine groep medewerkers, die onder leiding van diensthoofd Edgard Goedleven een ongeziene dynamiek in de monumentenzorg brachten. Gaandeweg werden specialisten aangetrokken voor de verschillende sectoren in de monumentenzorg. Deze Rijksdienst zou evolueren tot het huidige zelfstandige bestuur.

Structuurplannen en stadsrenovatie

Belangrijke beleidsinnovaties, zij het op stedelijk niveau, waren de eerste structuurplannen die uitgewerkt werden en de grootschalige aanpak van de stadsrenovatie. De steden Brugge en Antwerpen beten hierbij de spits af.

Een ogenblik zag het ernaar uit dat ook Brugge niet zou ontsnappen aan het proces van stedelijk verval zoals in de andere historische steden. Het aantrekkelijk bouwen aan de stadsrand leidde tot een ontvolking van de binnenstad, wat onvermijdelijk leegstand en verkrotting tot gevolg had. Gelukkig onderkende het stadsbestuur tijdig het dreigende

◀ Grootwarenhuis te Brugge in de Steenstraat vóór de campagne van het Monumentenjaar

gevaar. In 1972 belastte het een ploeg deskundigen, onder de leiding van schepen Dries Vanden Abeele, met het ontwerp van een structuurplan. Hierbij moesten alle aspecten van het stadsleven aan bod komen: de stad als handelscentrum, woonomgeving, verkeersknooppunt, arbeidsmarkt, recreatie. Al deze functies moesten ingepast worden in de bestaande historische stad met haar talrijke monumenten en haar eigen morfologie. Bovendien kon ook de nabije en de verdere omgeving van de stad onmogelijk buiten beschouwing gelaten worden. In het structuurplan werd een gefaseerde uitwerking voorzien, gespreid over een periode van 25 jaar. Al tijdens het Monumentenjaar werd een aanvang gemaakt met de fragmentarische aanpak. Is het toeval dat vandaag, na het verstrijken van de vooropgestelde 25 jaar, de Brugse binnenstad als werelderfgoed werd genomineerd en als culturele hoofdstad van Europa werd uitverkoren?

De aanpak in Antwerpen had af te rekenen met de sloopwoede van de voorbije decennia en de megalomane plannen die toen opgesteld werden. De oudste stadswijk rond het Vleeshuis was het ergst aangetast door de verkrotting en door de afbraak in de jaren 1950. Grootse plannen voorzagen een volledige kaalslag en de aanleg van een brede boulevard met prestigieuze hoogbouw. Gelukkig werden

deze plannen definitief opgeborgen, maar veel was verloren gegaan. Er werd niet gekozen voor reconstructie maar toch voor het behoud of het herstel van het fijnmazige stratennet en bouwvolumes en morfologie die als het ware het oude stadsbeeld evoceren. Het gebruik van moderne bouwmaterialen, baksteen en beton, liet niet de minste twijfel dat het om nieuwbouw ging. Toch werd gezorgd voor variatie in kleur en vormgeving. Het project kreeg veel kritiek te verduren, eigenlijk onterecht als we bedenken dat hier aan sociale woningbouw werd gedaan op de duurste gronden van de stad. Rekening houdend met de vorige plannen mag hier bovendien, in de tijdsgeest van toen, van een moedig beleid gesproken worden. In dezelfde geest werd in de oude stad gestreefd naar goede invularchitectuur, waarbij zoveel mogelijk waardevolle gebouwen, ongeacht de vervallen toestand, werden gerespecteerd en gerestaureerd.

Waar het niet zelden voorkwam dat stadsbesturen zich verzetten tegen beschermingen, was het Antwerpse stadsbestuur erin geslaagd tussen 1971 en 1974 het aantal beschermde gebouwen van 46 tot 93 op te voeren. De stad hoopte er in 1975 nog 200 aan deze lijst te kunnen toevoegen, wat ook werkelijkheid werd.

Onderwijs

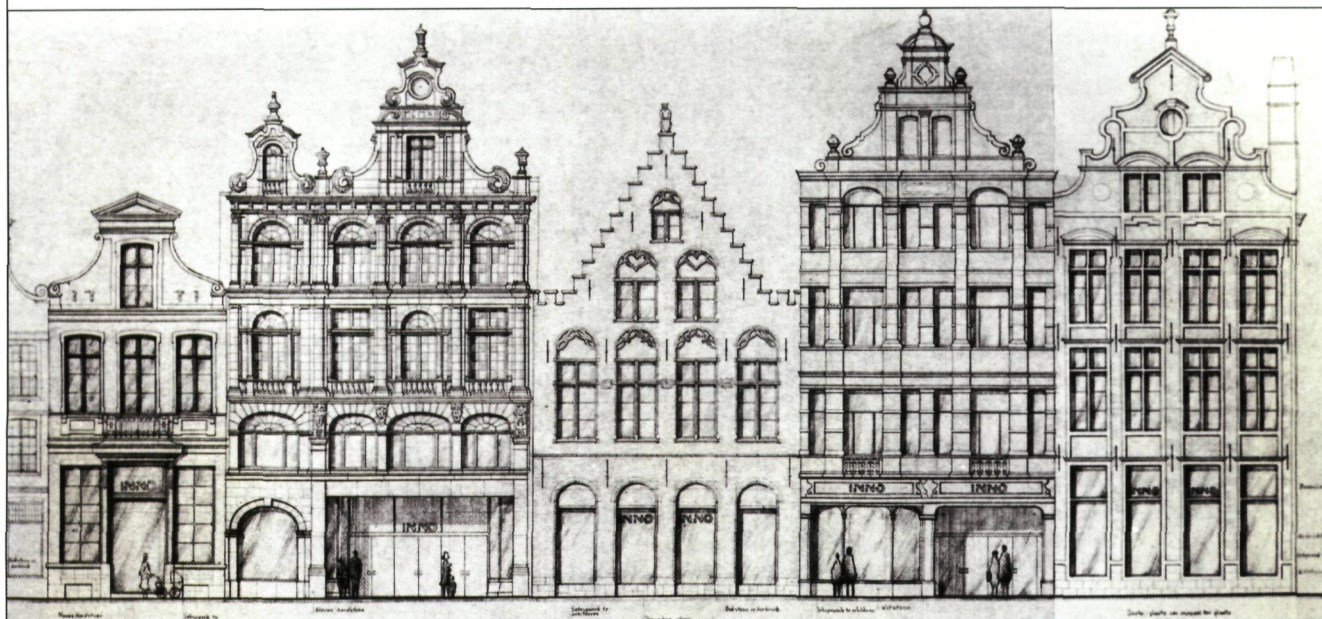
Tijdens verschillende restauratiewerkzaamheden bleek de nood aan deskundigheid inzake monumentenzorg. In 1975 werd aan het Nationaal Hoger Instituut voor Bouwkunst en Stedenbouw te Antwerpen gestart met een opleidingspakket tot

vervolmaking in de conservatie en de restauratie van historische gebouwen en stadswijken.

In 1976 werd aan het Europacollege te Brugge, één van de oudste instellingen voor Europese studies, een postuniversitair Studiecetrum voor de bescherming van historische steden en monumenten opgericht. Deze opleiding zou later uitgroeien tot het Raymond Lemaire International Centre for Conservation, aan de Leuvense Universiteit.

Het toenemend aantal beschermingen, restauraties en projecten voor stadsherstel was enerzijds verheugend maar maakte anderzijds een probleem duidelijk: het ontbrekend vakmanschap. Veel traditionele beroepen waren vrijwel uitgestorven. De voormelde initiatieven hadden weliswaar bijgedragen tot de vorming van wetenschappelijk geschoolde specialisten in de monumentenzorg, maar de traditionele metselaar, stukadoor, smid, vergulder of decoratieschilder was een gepensioneerde zeldzaamheid geworden. De minister van Cultuur onderkende het probleem en zocht naar initiatieven in het deeltijds kunstonderwijs. Op 1 september 1979 gingen in drie instituten voor kunstonderwijs leergangen in restauratietechnieken van start, terwijl in het Openluchtmuseum van Bokrijk bijzondere cyclussen in traditionele bouwtechnieken werden ingericht.

▼
Grootwarenhuis
te Brugge na de
campagne van het
Monumentenjaar

Waardevolle privé-initiatieven

Het is onmogelijk het grote aantal privé-initiatieven, uitgaande van personen en instellingen, op te sommen. We beperken ons noodgedwongen tot de belangrijkste.

De Brouwerijen Artois beslisten om in het Europees Jaar voor het Bouwkundig Erfgoed de talrijke waardevolle gebouwen – herbergen uiteraard – die tot hun patrimonium behoorden, te restaureren of op te frissen. Daaronder bevonden zich toen zelfs 17 beschermde monumenten. Ook werd van de gelegenheid gebruikgemaakt om een nieuwe huisstijl in te voeren. De vroegere opzichtige opschriften werden vervangen door een meer sobere versie, met meer respect voor het gebouw.

Een reizende fototentoonstelling trok door het land, dankzij de vrijgevigheid van de NV Rank Xerox, die de tentoonstellingswagons ter beschikking stelde, en de NV Agfa-Gevaert die het fotomateriaal verzorgde.

Net als in meerdere Europese landen gaf de Regie der Belgische Posterijen een reeks bijzondere postzegels uit rond het thema 'bouwkundig erfgoed'.

Het bestuur van de Vereniging ter Bevordering van het Vlaamse Boekwezen sloot aan bij de sensibiliseringscampagne van het Monumentenjaar. Op de boekenbeurs in het Centraal Station in Brussel, van 26 februari tot 7 maart 1975, werd in een afzonderlijke zaal een fototentoonstelling 'Bouwkundig erfgoed' opgesteld en werd de film 'Een toekomst voor ons verleden' doorlopend vertoond. De grote Antwerpse Boekenbeurs, van 1 tot 11 november 1975, stond eveneens in het teken van het Monumentenjaar.

De warenhuiscgroep GB-INNO-BM leverde een indrukwekkende bijdrage. De thema's van de campagne werden periodiek herhaald in reclameteksten, waaronder een merkwaardige reeks speciale omslagen voor schoolschriften, met verzorgde kleurenfoto's van monumenten en verklarende teksten.

Speciale postzegel voor het Monumentenjaar 1975

Er werden drie prijzen van 100.000 BEF uitgelooft voor een positieve actie tot bescherming van het stadsbeeld, respectievelijk voor Vlaanderen, Walloonië en Brussel.

Een belangrijker bijdrage van de groep bestond in het hernieuwen of restaureren van historische gebouwen waarin verkooppunten gevestigd waren. Het belangrijkste project had betrekking op de vestiging van de Innovation in de Steenstraat te Brugge. Van vijf aanpalende historische huizen, *De drie Coninghen, Samson, Den Arent, De Pollepele en de Drien Moniken*, was de gelijkvloerse verdieping verbouwd tot één grote etalage volgens een vroegere opvatting over de winkelfunctie die in onze steden zoveel ravage heeft aangericht. Hier werd deze tendens voor het eerst omgekeerd: de individualiteit van de vijf gebouwen werd hersteld tot op het grondniveau.

Hoogtepunten uit het Monumentenjaar in Vlaanderen

Wie er de oude berichtenbladen van het Monumentenjaar in Vlaanderen op naslaat, is verbaasd over het enorme aantal activiteiten van de gemeentelijke werkgroepen. Het is een onbegonnen werk om zelfs maar te proberen ze allemaal te vernoemen. In het berichtenblad werden werkgroepen die bijzonder actief waren in de schijnwerper geplaatst. De rubriek 'Een werkgroep in de schijnwerper' had nooit gebrek aan kopij.

In dit overzicht van de hoogtepunten moeten we ons beperken tot initiatieven die het lokale overstijgen, helaas vaak minder boeiend en kleurrijk dan de talrijke activiteiten in onze Vlaamse steden en dorpen.

Monumentenjaar 1975, optocht in Hasselt

Monumentendag 'Een hart voor de stad' (17 mei 1975)

Onder het motto 'Een levend hart voor onze stad' werden in een dertigtal steden de stadskern, de markt of een belangrijke straat verkeersvrij gemaakt om allerhande vormen van animatie mogelijk te maken, met andere woorden: om te kunnen ervaren hoe levendig het er aan toe kan gaan wanneer het hinderlijke verkeer geweerd wordt. Om dit initiatief meer kansen te bieden kon bij het Ministerie van Nederlandse Cultuur aangeklopt worden voor muziekgroepen, straattoneel en allerhande sociaal-culturele activiteiten. Ook werden op enkele plaatsen de monumenten voor deze gelegenheid publiek toegankelijk gemaakt. Kortom, een verre voorloper van de latere Open Monumentendagen.

De apotheose van het Monumentenjaar: De Ontmoetingsdag Monumentenzorg (Antwerpen, 12 juni 1976)

Op de startvergadering van het Monumentenjaar in Brussel op 18 september 1974, waren ze talrijk opgekomen uit alle Vlaamse steden en gemeenten: burgemeesters, schepenen, gemeenteraadsleden en talrijke anderen die bekommerd waren over ons bedreigd bouwkundig erfgoed. Ze koesterden grote verwachtingen, nu bleek dat het menens werd om *"er samen iets aan te doen"*.

De campagne oogstte een niet te voorzien succes, zowel in steden als in kleine gemeenten. De motivatie en de inzet van de werkgroepen waren enorm. Het volstaat er de oude berichtenbladen op na te slaan: een indrukwekkend aantal activiteiten van de meest uiteenlopende aard. Al op de startverga-

ding werd de afspraak gemaakt: de monumentenzorgers zouden elkaar terugvinden. Op 12 juni 1976 was het zover.

Zowel naar vorm als naar inhoud hebben de gemeentelijke werkgroepen, juist door de manier waarop zij de campagne gevoerd hebben, gestalte gegeven aan deze bijeenkomst. Ze verlangden niet zomaar een vormelijk congres, maar een gelegenheid om hun eigen realisaties te evalueren, te vergelijken met anderen, en te vernemen hoe het nu precies zat met de vernieuwde monumentenzorg en het beleid van de hogere overheid.

Naast de verschillende vergaderingen was er gelegenheid tot een bezoek aan de restauratiewerken in de kathedraal, of aan het gerestaureerde Rockoxhuis in de Keizerstraat of de Sint-Andrieskerk. De meeste deelnemers trachtten zo vlug mogelijk in de Handelsbeurs te zijn, waar niet minder dan twaalf tentoonstellingen opgesteld waren. Voor de namiddagzitting voegden zich heel wat personaliteiten bij de al aanwezige monumentenzorgers.

Minister R. De Backer-Van Ocken maakte een balans op van het Monumentenjaar. Ze schetste de stand van zaken over de monumentenzorg en legde de nadruk op de bereikte resultaten en op de grote problemen. Haar bezorgdheid was vooral: "Hoe de resultaten van het Monumentenjaar consolideren en hoe de actie voor sensibilisering verder te zetten?". In de schaalvergroting van de gemeenten na de fusies zag zij nieuwe mogelijkheden. De Minister kondigde bovendien het georganiseerd voortzetten van de campagne aan: van M75 naar M75+. In 1976-1977 zou de actie vooral gericht worden op de omgeving van het monument onder het motto 'Een monument staat niet alleen'. Met een hulde en een dankwoord aan alle medewerkers besloot de Minister haar toespraak.

DE CAMPAGNE M75+

Tijdens de ontmoetingsdag van 12 juni 1976 had de minister van Cultuur een vervolg op de campagne Monumentenjaar 1975 aangekondigd. Deze campagne M75+ droeg als motto 'Een monument staat niet alleen'. Spontaan stapten de meeste plaatselijke werkgroepen in de nieuwe campagne. Het enthousiasme van 1975 was niet afgekoeld. Ze werkten verder aan tentoonstellingen, studiedagen, monumentenwandelingen, inventarisaties en daadwerkelijke interventies in verband met monumen-

▼
Rika De Backer-Van Ocken en Koning Albert II op het slotcongres van het Monumentenjaar

MONUMENTENZORG M75+

ten en hun omgeving. De vzw Leefmilieu en Monumentenzorg uit Balegem en de heemkundige kring De Schout uit Zandhoven, beide actieve werkgroepen in het Monumentenjaar, organiseerden op 21 mei 1977 een grootse Ontmoetingsdag Vlaamse Gemeenten te Balegem.

Met een sprekende persadvertentie werd aan de nieuwe campagne ruime bekendheid gegeven. Het Monumentenjaar had de bevolking warm gemaakt voor de waarde van het bouwkundig erfgoed. De nieuwe campagne had als voornaamste doelstelling aandacht te vragen voor de omgeving van het monument.

Niet zelden wordt het zicht op een monument verstoord door omgevingsfactoren. Ook ingrepen op het gebouw zelf doen soms afbreuk aan de waarde van het monument. Hoe vaak niet worden nutsvoorzieningen onoordeelkundig aangebracht? Luchtleidingen worden dikwijls zomaar aan monumenten vastgemaakt. Telefooncabines, kabelkasten en verkeersborden bederven al te vaak het zicht op het monument. Reclamepanelen zijn een ware plaag. Slechte integratie van nieuwbouw brengt wel eens het monument in de verdrukking. Parkeerplaatsen in de onmiddellijke nabijheid van een monument betekenen niet enkel visuele maar ook chemische pollutie voor het gebouw. Het opruimen van de oude kerkhoven rond dorpskerkjes om plaats te maken voor parkeergelegenheid ontlokte een eminent monumentenzorger de boutade: *"Kerkhoven moeten wijken voor autokerkhoven"*. Het verval en

◀ Monumentenjaar 1975, zelfklever

een monument staat niet alleen

◀ Monumentenjaar 1975, affiche
'Een monument staat niet alleen'

de verwaarlozing van sommige waardevolle monumenten was de actieve monumentenzorgers al lang een doorn in het oog.

De oproep bevatte evengoed constructieve suggesties. Alleen al het opsporen en aan de kaak stellen van storende elementen kon aanzetten tot corrigerend optreden, van de eigenaars of van de overheid. Een landelijk kapelletje kon aan charme winnen door een passende groene omkadering. Schreeuwerlijke advertenties moesten verdwijnen en een promotie voor meer artistieke uithangborden bij winkels en herbergen moest ertoe bijdragen dat de vaak smakeloze uithangborden uit het stadsbeeld verdwenen. Iedereen kon bij de overheid aandringen om slecht geplaatste verkeersborden of nutsvoorzieningen een meer oordeelkundige plaats te geven. Storende luchtleidingen konden best onder de grond verdwijnen en passende openbare verlichting kon de minder esthetische vervangen. Het ging vaak om kleinschalige ingrepen, met evenwel een belangrijk esthetisch effect. De impact van deze campagne bleef niet onopgemerkt. Zoals vermeld kon aan deze gevoeligheid bij de bevolking niet voorbijgegaan worden in de programmering van de gemeenteraadsverkiezingen in oktober van dat jaar. De belangrijke schaalvergroting door de gemeentefusies vanaf 1 januari 1977 had voor- en nadelen. Een pluspunt was dat de grotere gemeenten over meer middelen gingen beschikken, wat de stads- en

dorpsvernieuwing ten goede moest komen. Anderzijds hield de schaalvergroting ook het gevaar van verstedelijking van landelijke gemeenten in. Het lag dan ook in de verwachting dat een volgende campagne vooral aandacht zou schenken aan deze gevaren. Kortom, de weg was uitgestippeld voor een volgende campagne: 'het Jaar van het Dorp'.

EVALUATIE

De sensibiliseringscampagne wierp ongetwijfeld vruchten af. De lokale werkgroepen bleven actief, ook na het jaar 1975. Ze deden even enthousiast mee aan de campagne M75+. Zelfs werden nieuwe werkgroepen en organisaties gesticht, soms gericht op speciale aspecten van de monumentenzorg, zoals molens en industriële archeologie. Bij de belangrijke gemeenteraadsverkiezingen in oktober 1976 was het opmerkelijk hoe alle partijen de monumentenzorg als belangrijk punt van hun programma opnamen.

Op de hogere beleidsniveaus viel het elan evenmin stil. De jonge Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg was op kruissnelheid gekomen, dankzij de uitbreiding van het personeelsbestand en de beschikbare middelen. Het aantal beschermingen in het jaar 1975 bereikte een nooit gezien

►
Baksteentje
uitgebracht als
herinnering aan
het Monumentenjaar
1975

aantal: 164 koninklijke besluiten voor 47 landschappen en voor 117 monumenten, waarvan verschillende meerdere gebouwen omvatten – hieronder ook 12 orgels. Voor 500 monumenten werd in de loop van 1975 de procedure voor bescherming ingezet. Verliezen we niet uit het oog dat toen nog de procedure van de wet van 1931 gevolgd moest worden. Het decreet van 13 juni 1976 zou dit aantal nog aanzienlijk doen toenemen, vooral met de formule stads- en dorpsgezicht.

Misschien nog het belangrijkste resultaat van het Monumentenjaar was de nieuwe visie op het begrip 'monument'. Wie het voor 1975 aangedurfd zou hebben een station de status van monument te geven, was zeker niet ernstig genomen. Jarenlang hing de bedreiging van sloop boven het Antwerpse Centraal Station. Wie had toen kunnen vermoeden dat dit zo gesmade gebouw op de lijst van be-

schermde monumenten zou voorkomen en met de eretitel 'Spoorwegkathedraal' vereerd zou worden? Uitgaande van het decreet van 1976 volgde een lange reeks van besluiten en nieuwe decreten die het wettelijk arsenaal verder uitbouwden en operationeel verfijnden.

Een blijvende herinnering aan dit Monumentenjaar is dat het herkenningsteken, dat aangebracht wordt bij beschermde monumenten, zoals aangegeven door het Verdrag van 's-Gravenhage van 14 mei 1954, werd aangevuld met het kleine vignet, speciaal voor het Monumentenjaar ontworpen.

Daniël Ostyn is ere-inspecteur Secundair en Hoger Onderwijs en lid van de Vlaamse Heraldische Raad

Kamiel D'Hooghe

AAN EDGARD GOEDLEVEN: EEN HOMMAGE MET GRAND-JEU

► Het orgel van de
St.-Germanuskerk
in Tienen
(foto Oswald
Pauwels)

Edgard Goedleven leerde de Vlaamse orgels kennen als verminkte historische instrumenten. Belangrijke orgels van Forceville, Van Eynde, Van Peteghem en zelfs van de zo bewonderde Franse romantische orgelbouwer Cavaillé-Coll waren verwaarloosd of getransformeerd. Door de niet aflatende daadkracht van Edgar Goedleven is een orgelbeschermingsdienst ontstaan en hebben begrippen als conservatie, restauratie en reconstructie van orgels geleidelijk aan een gefundeerde omschrijving en inhoud gekregen.

In de loop van de jaren heeft hij intens meegewerkt om het Vlaams historisch orgelinstrumentarium te helpen ontdekken, identificeren, valoriseren en restaureren. Na dertig jaar orgelbeleid hebben heel wat Vlaamse historische orgels hun vroegere klankrijkdom teruggevonden met een briljante Cornet de Flandre, een stralende krachtige Grand Jeu, een ernstige, expressieve Plein Jeu, een tedere, fluwelen fluitenwereld, een grote rijkdom aan Jeux Doux, een knorrige cromhoren en zangerige Fonds.

HET BEGIN

Als pas benoemde directeur (1967) van het Koninklijk Conservatorium te Brussel richtte ik mij in 1969 tot het kabinet van de toenmalige Minister van Vlaamse Cultuur, prof. dr. Frans Van Mechelen. De jonge dynamische medewerker Edgard Goedleven ontving mij hartelijk, luisterde bereidwillig naar mijn verzuchtingen. Het was een deugddoend gesprek. En... de toen aangekochte Barcelona-zetels hebben bijna dertig jaar als moderne kunstwerken het directiebureau gesierd.

De splitsing van de vroegere unitaire Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen op 13 december 1968 ligt mee aan de basis van de (orgel)dynamiek in een autonoom cultureel Vlaanderen. Door de grondwetswijziging van 1970 kregen de gemeenschappen culturele autonomie. De Vlaamse ministers van Cultuur hadden een eigen administratie opgezet voor de bescherming van monumenten en landschappen. Johan Flerackers, kabinetschef van cultuurminister Rika De Backer-Van Ocken, dient vermeld als schrandere en alerte inspirator. Onder zijn rechtstreekse leiding was Edgard Goedleven kabinetsmedewerker, voordat hij benoemd werd tot leidend ambtenaar van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg.

▲
Orgel van de Sint-Jan-de-Doperkerk in het Leuvense Begijnhof (foto Oswald Pauwels)

E. Goedleven schrijft hierover: “*De belangstelling voor het cultureel erfgoed, de monumenten en landschappen was in de jaren zestig in Vlaanderen zeer gering en een beleid ter zake was onbestaande...*” (1).

“*Non nobis, sed posteris*” (Niet voor ons, maar voor die na ons komen): deze Latijnse tekst schilderde Johan Flerackers op een balk in zijn woning, het kasteeltje Ten Dorpe te Morstel. Deze inspirerende tekst haalde Edgard Goedleven aan in een bijdrage over Flerackers als grondlegger van een administratieve beleidsstructuur van de monumentenzorg in Vlaanderen (2). Johan Flerackers, zelf een gedreven amateur-organist, gaf in 1970 een inventarisatieopdracht aan Ghislain Potvlieghe. Het resultaat daarvan, een omvangrijk werkstuk, gewijd aan Oost-Vlaanderen, werd gepubliceerd in 1974. Het is een eerste belangrijk document over de orgelrijkdom en over het verval en de onkunde. Mee vanuit dit basisgegeven kon een orgelbeleid worden uitgestippeld.

◀
Het orgel van de Sint-Pieterskerk in Semmerzake (foto Oswald Pauwels)

Edgard Goedleven schrijft over de visie van Flerackers als volgt: “*Flerackers had een bijzonder zwak voor historische orgels. In 1974 liet hij daarom beginnen met de systematische inventarisering van de orgels, een activiteit die nog steeds onverminderd voortgaat. In 1973 gaf hij me een platenkoffer met vijf opnamen van historische orgels uit Spanje en vroeg me met een gelijksoortig Vlaams initiatief te beginnen. Toen ik voor een opname van een Van Peteghem-orgel naar Nederland moest omdat daar nog het enige bespeelbare orgel stond van deze belangrijkste Vlaamse dynastie van orgelbouwers, bleek dat er onvoldoende bespeelbare orgels waren in Vlaanderen en werd de reeks stopgezet*” (3).

▲
Het orgel van de
O.L.V.-kerk
in Ninove
(foto Oswald
Pauwels)

Onder impuls van cultuurminister Rika De Backer-Van Ocken en van Johan Fleerackers, werden voor het eerst twee organisten opgenomen in de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen: Flor Peeters van 1970 tot 1972 en Kamiel D'Hooghe van 1970 tot 1976. Hierdoor was ik tijdens de eerste beleidsjaren een bevoorrechte getuige en actieve betrokkene bij het starten van het (orgel)beleid in Vlaanderen op een vrijwel braakliggend terrein. Flor Peeters nam na een paar jaar ontslag en werd opgevolgd door Jozef Joris als vertegenwoordiger van de toen pas opgerichte Interdiocesane Orgelcommissie. De Koninklijke Commissie had een louter adviserende functie en werd ondersteund door een eigen secretariaat.

RIJKSDIENST

De Rijksdienst voor Monumenten- en Land-schapszorg, opgericht in 1972 onder leiding van Edgar Goedleven, is in de loop van de jaren uitgegroeid tot een gedegen instrument dat ook voor de orgelcultuur in Vlaanderen van grote betekenis is. Antoon Fauconnier en Patrick Roose, organisten, zijn respectievelijk op 1 juli 1973 en 1 juli 1974 aangesteld als orgeldeskundigen. Zij geven het orgelbeleid vorm, werken de orgelinventaris verder af en begeleiden de met overheidsgeld gesubsidieer-

de restauratiewerken. Naast de orgels vallen ook de klokken, beiaarden, torenuurwerken en automatische speelwerken onder hun bevoegdheid. Decreten en uitvoeringsbesluiten, waarin ook specifieke voorschriften voor orgels, vormen de wettelijke en administratieve onderbouw. Naast de nadruk op goed stem- en onderhoudswerk wordt de premie voor dringende instandhoudingswerken later omgevormd tot de huidige onderhoudspremie. De toekenning ervan is voorzien voor een duidelijk afgebakende lijst van onderhouds-, herstellings- en conserveringswerken, waaronder ook onderhoudswerken aan beschermde orgels.

De omvangrijkere restauratiewerkzaamheden aan orgels worden dan weer mogelijk gemaakt door het Besluit van de Vlaamse regering van 14 december 2001 houdende vaststelling van het premiestelsel voor restauratiewerken aan beschermde monuminten, gewijzigd bij Besluit van de Vlaamse regering van 20 september 2002. Dit laatste Besluit vervangt enkele vorige besluiten.

STAPSTENEN NAAR EEN ORGELBELEID

In het internationaal bekende *Weilheimer Orgel-regulativ* uit 1957 deden heel wat deskundigen een oproep om de beleidsverantwoordelijken te sensibi-

▼
Orgel van de
Karmelietenkerk
in Gent (foto Oswald
Pauwels)

▼
Orgel van de
St.-Pieterskerk
in Bertem (foto Oswald
Pauwels)

▲
Het orgel van de
H. Hartkerk
in Hasselt
(foto Oswald
Pauwels)

liseren voor de conservatie van het historisch orgelgoed (4). Een jaar later werd de grote Van Peteghemorgelkast uit de Sint-Romboutskathedraal van Mechelen verwijderd en vervangen door vele rijen orgelpijpen in een vrije opstelling: een zogenaamd architectenfront.

Toen de Raad van Europa in 1960 de aandacht vestigde op de teloorgang van het architecturaal en landschappelijk patrimonium, werd in datzelfde jaar het Cavaillé-Coll-orgel van het Koninklijk Conservatorium van Brussel getransformeerd en uitgebreid met neobarokke registers, terwijl het volledige regeerwerk en de speeltafel werden verwijderd en vervangen door een elektropneumatisch tractuursysteem. Het was het begin van een nog steeds voortdurende orgelrellende.

Het Charter van Venetië van 1964 kreeg in het orgelmilieu ook pas veel later aandacht. De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen had toen voornamelijk belangstelling voor het vooraanzicht van het orgelmeubel en toonde geen enkele affiniteit met het pijp- en regeerwerk, noch met de diverse orgelstijlen. De

architecten, historici en monumentendeskundigen keurden alle transformatieprojecten goed op basis van een dossier van slechts enkele blaadjes, meestal zelfs opgemaakt door de orgelbouwer die naderhand de werken toegewezen kreeg.

In 1968 waarschuwde de Club van Rome voor een dreigende breuk tussen de mens en zijn leefmilieu. Dat gebeurde in de context van een naoorlogse dynamiek met vele en grote moderniseringswerken. De redenen waarom historische dorpskernen tegen de vlakte gingen werden ook gebruikt om Vlaamse historische orgels te transformeren en uit te breiden. De relatief kleine Vlaamse historische orgels hebben meestal slechts één klavier. Hiervoor is weinig orgelliteratuur gecomponeerd omdat hier vroeger in hoofdzaak werd geïmproviseerd en klaviermuziek gespeeld. Vanwege een schijnbaar gebrek aan passende orgelliteratuur voor dit Vlaamse orgeltype stonden vele organisten er onverschillig tegenover. Zij wilden grote instrumenten met meerdere klavieren, met minstens een romantische trompet in een zwelkast. Deze 'uit hun voegen gebarsten' getransformeerde orgels werden dan als grote apparaten beschouwd om het internationale orgelrepertorium er zo indrukwekkend mogelijk op te laten klinken.

ONTDEKKING VAN NIEUWE KLANKEN

Intussen had Gaby Moortgat via de radio voor 1965 talloze opnamen van historische orgels in dorpskerken toegelicht en uitgezonden. Platen werden verspreid en twee boeiende publicaties met vele foto's van historische orgels in Vlaanderen werden uitgegeven (5). Het kleurrijke verfijnde Vlaamse orgel werd herontdekt en de zoektocht naar passende (bergen) orgelliteratuur voor eenklavierorgels was ingezet.

De eerste twee internationale Orgelweken (1964 en 1967) en de eerste twee Klavecimbelweken (1965 en 1968, door Kamiel D'Hooghe in Brugge georganiseerd binnen het Festival van Vlaanderen, en de Brabantse Orgeldagen (1968 en 1969) in Averbode, georganiseerd door Ghislain Potvlieghe, waren pijlers die de (orgel)grond vruchtbaar maakten om nieuwe horizonten te verkennen.

In dit kader kunnen ook de opnamen van de historische orgels van Stalhille en de Boskapel te Imde vermeld worden (1971) met een programma volle-

dig gewijd aan Abraham van den Kerckhoven en de Van Peteghem-orgels in Aspelare en de Onze-Lieve-Vrouw-Sint-Pieterskerk te Gent (1972), met Kamiel D'Hooghe als organist.

CBS produceerde in 1975, met medewerking van de Afdeling Monumenten en Landschappen, opnamen van gerestaureerde en niet-gerestaureerde orgels, van het Vereecken-orgel van Denderbelle, het Lovaert-orgel van Onkerzele en het Haelvoet-orgel van Nederzwalm. Twee jaar later werd, eveneens bij CBS, een langspeelplaat gemaakt met opnamen van Van Peteghem-orgels in Vlaardingen, Veurne, Gistel-Moere en Zele-Heikant. Kamiel D'Hooghe verzorgde de beide plaatopnamen.

Voor een overzicht van het beleid van de voorbije dertig jaar inspireer ik mij op gegevens en gedachtegangen van Antoon Fauconnier (6): *“Doorheen de jaren is met hoogten en laagten een restauratiebudget voor orgels opgebouwd dat sinds de invoering van het premiestelsel stelselmatig in stijgende lijn evolueert, en op dit ogenblik voor wat de 60% van het Vlaams gewest betreft, jaarlijks ongeveer 744.000 Euro bedraagt... Naast de specifiek technisch orgelbouwkundige aspecten, stellen zich hierbij volgende aandachtspunten in het bijzonder; inzicht verwerven in de geschiedenis van orgel en doksaal, in de verbouwingen*

of transformaties, in de toestand van het orgelmeubel en de afwerking ervan, het doksaal, de bouwkundige toestand van de torenruimte, de situatie van de kerkverwarming, de veiligheid ten gevolge van de elektriciteitsaanleg, houtwormaantasting van vloeren, ladders en trappen... Er wordt van uitgegaan dat elk instrument in zijn eigen stijl, mogelijkheden en beperkingen dient benaderd te worden... Het orgelbouwwerk van grote orgelmakers uit de 17de, de 18de, en 19de eeuw, zoals Jan Bremser, Jan Dekens, en de Goltfuss-familie, de orgelmakers Van Belle en Jacobus Van Eynde, Chr. Penceler en de orgelmakers Verbuecken, J.B. Forceville, de Nijvelse school met Fr. en Ant. Coppin en Adr. Rochet, de Luikse school met G. Robustelly en Le Picard, dan verder in de 19de eeuw met J.J. Delhaye, Th. Smet en H. Vermeersch heeft gedegen inzicht gebracht in werkwijzen en klankpatronen.”

◀ Twee organisten aan het werk: de orgelinspecteurs Antoine Fauconnier en Patrick Roose

Aan de Maaskant is een Rijnlandse orgelschool in de voorbije jaren beter bekend geworden met werk van J.J. Brammertz, Laurent Gilman en André Grégoire. In Limburg is onder impuls van Michel Lemmens een nieuwe orgeldynamiek gegroeid rond de instrumenten van J. Binignat-Houtappel uit Maastricht en anderen. Ook de orgels van de vroeger als decadent beschouwde 19de eeuw krijgen steeds meer aandacht. Orgeldynastieën zoals de Van Peteghems zijn beter bekend geworden, alsook de differentiatie van het orgellandschap en de stijlkenmerken van orgelmakersfamilies. Hieruit is een goed inzicht gegroeid in het Vlaamse orgellandschap, orgelregio's, orgelcentra, orgelstijlen, orgelperioden...

▼ Het orgel van de (foto Oswald
Sint-Elisabethskerk Pauwels)
in Herentals

▲ Het orgel van de O.L.V.-kathedraal in Antwerpen (foto Oswald Pauwels)

Het is ook duidelijk dat de toenmalige Rijksdienst de belangrijkste stimulans heeft gegeven aan zelfstandig werkende deskundigen om de orgeldossiers binnen de wetgeving op de overheidsopdrachten en de wetgeving op de monumenten, deskundig en professioneel vorm te geven. Dat gebeurt in volledige onafhankelijkheid van de uitvoerende orgelmakers. Het is vanzelfsprekend dat deze wijze van werken heeft geleid tot een grote verbetering van de benadering van het historische orgelerfgoed.

De orgelbouwers-restaurateurs hebben intussen een degelijke knowhow verworven en grote vaardigheid ontwikkeld voor goed restauratiewerk, gebaseerd op stijlkennis, zowel in het solderen, restaureren, vervaardigen van reconstructies, intoneren en uitwerken van een goedlopend regeerwerk. Vanuit deze conservatie- en restauratiepraktijk zijn intussen circa tachtig beschermde historische orgels in Vlaanderen gerestaureerd.

BESCHERMINGEN

Sinds de oprichting van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg in 1972 zijn, behalve gebouwen, ook orgels afzonderlijk als monument beschermd. Dat zijn er al een 250-tal, en er zit nog een lijst met bijna 60 Limburgse orgels in de pijplijn. Vergeten we niet dat ook orgels die zich in een beschermde kerk bevinden, mee genieten van deze bescherming omdat ze als cultuurogoed integrerend deel uitmaken van het gebouw. Op dit ogenblik is dat het geval voor ongeveer 770 kerken.

WAARDERING, DANK EN TOEKOMSTBLIK

Edgard Goedleven is een leidend ambtenaar die zijn medewerkers steun geeft en weet te inspireren. Door zijn dertigjarige ervaring en betrokkenheid bij de orgelcultuur is hij vertrouwd met de ontwikkelingsgeschiedenis van de zorg voor het historische orgelerfgoed. Hij reist door Vlaanderen om orgelinspelingen bij te wonen en een passende introductie te geven. Door zijn nauwe voeling met de basis, weet hij er eveneens voor te zorgen dat de binding tussen specialisten en gebruikers van het orgelerfgoed verzekerd blijft en dat de historische orgelweelde niet voorbehouden blijft voor een elite, maar een groot publiek kan aanspreken. Hij is vooral voorstander van de verklanking van eerder licht verteerbare orgelmuziek en schuwt zelfs de als decadent omschreven orgelmuziek niet. Daardoor daagt hij voortdurend het organistenmilieu uit om te zoeken naar een orgelrepertorium dat goed klinkt op onze historische orgels en dat zowel de kenner als de liefhebber kan boeien.

De dynamiek van Edgar Goedleven evoceert ook een blik op de toekomst met de formulering van enkele wensen.

1. De volledige publicatie van alle orgelinventarissen wordt met ongeduld verwacht door orgelminnend Vlaanderen. Velen zullen de beschikbaarstelling van deze gegevens op het internet op prijs stellen.
2. De studie van de historische Vlaamse orgels moet gesteund worden, onder meer door middelen vrij te maken en de resultaten beschikbaar te stellen.
3. De betekenis, de waarde en de behandeling van de orgels vanaf 1880 en later moeten verder onderzocht worden, uitgaand van de eigentijdse stijlkenmerken en de daaraan verbonden criteria.

4. De dialoog met de organisten, orgelbouwers, orgeldeskundigen... moet verder ontwikkeld worden op basis van wederzijds respect en vertrouwen.

Met enthousiasme ondersteunde Edgard Goedleven vanaf de beginfase het tijdschrift *Orgelkunst* (1978). De doelstellingen en de inhoud van de artikels waren gelijklopend met de dynamiek van het officiële orgelbeleid van de dienst. Het nu vijfentwintigjarige blad is een gezagvol Vlaams orgeltijdschrift dat inzake orgelcultuur nationaal en internationaal representatief is.

Edgard Goedleven heeft samen met vele anderen een nieuwe orgeldynamiek gestimuleerd. Nadat de Vlaamse Orgeldag gedurende tien jaar los van de monumentendag werd georganiseerd door de vereniging 'Het Orgel in Vlaanderen', is deze activiteit nu opgenomen in de planning van de Open Monumentendagen.

Jaarlijks concernerend zowat vijftig professionele organisten en geven ze toelichting over de structuur van het orgel en de kleurenweelde van registers en combinaties allerlei en tonen orgelmakers hoe het orgelmetaal tot klinken wordt gebracht.

Niettegenstaande de secularisatie geniet het orgel als cultuurinstrument een grote belangstelling. Een degelijk beleid inzake inventarisatie, conservatie en

restauratie en een inspelen op de nieuwe communicatiemediën, waaronder het internet, hebben daar in belangrijke mate toe bijgedragen.

EINDNOTEN

- (1) FLEERACKERS J., *Herinneringen en gedachten*, Tiel, 1991, p. 146.
- (2) *Ibidem*, p. 144.
- (3) *Ibidem*, p. 153.
- (4) D'HOOGHE K., *Terugblik en toekomst*, in *Orgelkunst*, XXV, nr. 1, 2002, p. 5-15.
- (5) MOORTGAT G., *Oude orgels in Vlaanderen*, BRT, dl. I, 1964 en dl. II, 1965.
- (6) FAUCONNIER A., *25 jaar restauratie van historische orgels in Vlaanderen*, in *Orgelkunst*, XXV, nr. 2, 2002, p. 67-88.

Kamiel D'Hooghe is ere-directeur van het Brussels Muziekconservatorium (Nederlandstalige afdeling). Hij is tevens organist en redacteur van het tijdschrift Orgelkunst.

Paul Van den Bremt

LANDSCHAPSZORG, DE GROENE BRIL VAN EDGARD GOEDLEVEN

►
Heuvelandschap
in Voeren
(foto Oswald
Pauwels)

Ergens in de zestigerjaren (met de crisis rond de Varkensbaai nog fris in het geheugen): een brandende auto van een type dat momenteel erfgoedwaarde heeft ... De eigenaar, slachtoffer van vandalisme, ziet zijn voertuig in lichter laaie. Gelukkig speelt alles zich af in de omgeving van de toen reeds als monument beschermde Leuvense Sint-Geertrui-abdij. Geraakt ook hij – op dat onzalige moment – laaiend enthousiast over de groene omgeving van het monument? Ziet hij dan al de monumentale moerbeiboom en de formidabele ginkgo? Of worden beide nu als monument beschermde bomen opgenomen in zijn onderbewustzijn?

Zijn latere levensloop kennende als roerganger (1) van de sector Monumenten en Landschappen, is enig verband met zijn toekomstige werksfeer niet volledig uitgesloten ...

OVER GOEDLEVEN EN ZIJN VERANKERING IN HET VLAAMSE CULTUURLANDSCHAP

Een probleemschets: de plaats van het gebeuren is de Jozef-II-sstraat 30, 1040 Brussel, het jaar is 1978. De aanbrenner is een Oost-Vlaamse oud-minister die ons bij zijn aankomst op de 3de verdieping onschuldig en enigszins onzeker de vraag stelt: “euh, pardon mijnheer !... Goedleven ..., bestaat dat?”. Wij hebben toen bevestigend geantwoord, uiteraard enigszins geschokt door het feit dat de adviseur-hoofd van dienst van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg een onzijdig begrip was in het hoofd van deze excellentie. Lag dit speels omgaan met taal aan een slechte kennis van het Nederlands? Of was de man ook actief in heemkundige kringen en ging er net op tijd bij hem een lichtje branden? Sprak hij dáárom met enige schroom? Het blijft gissen, of ... toch niet?

In *Oude Oostvlaamse huisnamen* (deel 2) van Kerckhaert (1981) (2) lezen we op pagina 26:

“GOEDLEVEN (het): verwijst kennelijk naar de aangename zijden die met herbergbezoek kunnen gepaard gaan. De benaming blijkt overigens niet zeer oud te zijn en verspreidde zich kennelijk vanuit het Gentse, waar de oudste vermelding wat Oost-Vlaanderen betreft, voorkomt. Ook in West-Vlaanderen is dit herbergtoponiem bekend (zie *De Flou*)”.

In hetzelfde werk vernemen we dat de oudst bekende herbergbenaming dateert uit 1719 en gelegen was op de Meerhoudries te Oostakker (Gent). De naam is ondertussen het toponiem geworden voor een gedeelte van de wijk (3).

Het is dus overduidelijk dat het Goedleven deel uitmaakt van het Vlaamse cultuurlandschap. Verder onderzoek in West-Vlaanderen en mogelijk ook in andere provincies kan nog op een diepgaander verankering wijzen. Goedleven als ankerplaats?

DE INVLOED OP HET LANDSCHAPPENBELEID

Weinig bekend is dat Edgard Goedleven mee aan de basis lag van de aankoop van de prestigieuze Limburgse landcommanderij Alden Biesen, die ingebed is in een schitterende landschappelijke omgeving. Ter gelegenheid van een vormingssessie van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, zagen wij – tot onze niet-geringe verbazing – een foto aan de muur waarop hij prijkt aan de zijde van de toenmalige minister van Nederlandse Cultuur, Prof. Dr. Frans Van Mechelen (4). Deze aankoop dateert van 19.., dus nog van vóór zijn administratieve carrière in de sector Monumenten en Landschappen.

Edgard Goedleven wás en is bij het landschappenbeleid zeker minder prominent op de voorgrond getreden dan bij het monumentenbeleid. Dit komt zeker niet door gebrek aan interesse: hij is immers een hartstochtelijk fietser. Wat is het dan wel? Wij vermoeden dat het hoofdzakelijk (natuur)wetenschappelijk jargon van dit beleidsveld hem minder goed ligt.

Meer dan het monumentenbeleid wordt het landschappenbeleid gekenmerkt door het groot aantal medespelers uit andere beleidssectoren: natuur, bos, landbouw, ruimtelijke ordening. Dit maakt dit beleidsveld uitermate boeiend, maar is ook de oorzaak van heel wat discussie over de reikwijdte van de bevoegdheden van de verschillende beleidssectoren.

▲
E. Goedleven bij de
verkoop van de
Landcommanderij
Alden Biesen

De pioniersjaren: alleen op de wereld of de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg (RMLZ)

Moet men de oprichting van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg situeren in 1972, de sectie landschappen binnen deze dienst toog pas aan het werk in 1973. Was het toen nog een éénmanssectie, in het monumentenjaar 1975 verdrievoudigde het personeelsbestand, maar van een provinciale werking (de voorloper van de huidige buitendiensten) was pas echt sprake vanaf de vroege tachtigerjaren.

De eerste bestaansjaren van de sectie landschappen binnen deze Rijksdienst waren jaren van experimenteren. De grenzen van de wetgeving werden hierbij zorgvuldig afgetast. Een groep kersverse (vaak net van het gepaste diploma voorziene) ambtenaren ging ijverig aan het werk met een wetgeving uit de dertigerjaren, gewapend met een set verbodsbepalingen, en poogde hiermee de vernieling van het Vlaamse landschap enigszins aan banden te leggen. Dit werd (uiteraard) door de vrijheidslievende Vlaamse grondeigenaar zeer matig tot matig geapprecieerd, te meer omdat een bescherming niet werd gehonoreerd met subsidies: de bezwaarschriften tegen de beschermingsprocedures uit die periode spreken boekdelen. Het is precies de grote verdienste van Edgard Goedleven dat hij toen zijn mensen zelfstandig liet werken, voor hen opkwam en bovendien met zijn rijke ervaring ondersteunde. Vooral in discussies met de politieke tenoren van die tijd en met de andere administraties liet hij zich niet onbetuigd. Terzelfder tijd liet hij binnenskamers duidelijk het signaal horen dat onze populariteit bij de grondeigenaar die van een aantal col-

►
Het Brugse Houtland
(foto Oswald
Pauwels)

lega's van het Ministerie van Financiën benaderde: oppoetsen van het blazoen was dus geen overbodige zaak. Ook werd de noodzaak van een wetgeving met een dynamischer benadering van het landschap toen reeds gevoeld (afwezigheid van het beheersaspect binnen de regelgeving).

Vooraf vanaf de periode 1978-1979 werden grotere natuurgebieden (5) omwille van hun intrinsieke natuurwetenschappelijke waarde beschermd, wat nauw aansloot bij de oorspronkelijke bedoeling van de wet van 1931. Ook was er een groeiende interesse voor de historische parken en tuinen (6), wat zich uitte in een aantal nieuwe beschermingen.

Ook uit die periode dateren de eerste schuchtere pogingen om de landschapszorg in andere aanverwante wetgevingen meer ingang te doen vinden (bij de opmaak van de definitieve gewestplannen, bij de aanpassing van de wetgeving op de ruilverkaveling inzake werken van landschapszorg).

De *RMLZ-Documentatiemappen landschapsonderzoek* (7) en het tijdschrift *M & L* (8) zagen toen on-

der impuls van Goedleven het levenslicht: de initiatieven pasten "volledig in het streven naar een meer open administratie en besluitvorming" (9).

Een ander initiatief waar hij sterk achter stond, was het propageren van boomverzorging. Het zwaar geteisterde Vlaamse bomenlandschap kon immers best wat deskundige inbreng verdragen, hiertoe werd een boomdeskundige aangeworven (10).

Het besef van "de anderen": het Bestuur Monumenten en Landschappen (BML)

Met de verzelfstandiging van Vlaanderen werd het rijk gebannen uit de naamgeving van de bevoegde dienst die zich met monumenten en landschappen bezig hield. De – in overgrote meerderheid – contractuele medewerkers (met precair statuut) werden vanaf 1 januari 1983 opgenomen in een ruimer geheel, met name de Administratie Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu (afgekort tot AROL): het bestuur Monumenten en Landschappen was geboren. Dit was niet zonder slag of stoot gebeurd: er waren stemmen opgegaan om de dienst te splitsen. In het voorafgaand administratief en organisato-

◀ Maasmechelen
(foto Oswald
Pauwels)

risch debat, dat tot de oprichting leidde van de nieuwe Vlaamse structuur had Goedleven er met succes voor gepleit dat Monumenten en Landschappen één bleef. Steeds weer hamerde hij erop dat de “historische en esthetische dimensie van het stedelijk én het ruraal landschap, of het nu is opgebouwd uit steen of uit levend materiaal” (11) het bindmiddel bij uitstek is van de monumenten- en landschapszorg.

De eenheid werd belichaamd in de tiendelige programmareeks die op initiatief van hem was opgezet met de dienst kunstzaken van de BRT-televisie onder de gemeenschappelijke titel ‘Monumenten en Landschappen: één zorg’ (12).

Een van zijn andere initiatieven (op het vlak van de landschapszorg) binnen de toenmalige BML bestond erin de landschapsdatabank (het proefproject spitte zich toe op floristische gegevens) die in 1981 was opgestart en toen niet verder was geraakt dan de ontwerpfasen, weer op gang te trekken (13). Dit gebeurde echter zonder succes.

Het onderbrengen van Monumenten en Landschappen binnen dezelfde administratie als Ruimtelijke Ordening, Bos en Natuur, leidde evenwel zeer geleidelijk, met het spreekwoordelijke vallen en opstaan, tot een betere afstemming van de verschillende sectoren op elkaar. Goedlevens’ onderhandelings talent kwam hierbij meer dan eens goed van pas.

Zo gebeurde het voordien meer dan eens dat de sectie landschappen zich als enige behoeder van de natuurwetenschappelijke waarde van de beschermde landschappen opstelde. Hierin kwam verandering door de oprichting van Vlaamse overheidsdiensten (14) die bevoegd waren voor de specifieke natuur- en boswetgeving. Gesterkt door de werking van deze diensten ging de sectie landschappen zich meer richten op de cultuurhistorische aspecten van het landschap. Dit leidde onder andere tot een langdurig bossenproject in samenwerking met het Instituut voor Natuurbehoud (1984-1993). Goedleven ijverde er mee voor dat de resultaten van dit onderzoek konden uitgegeven worden in een prestigieuze boekvorm: “Bossen van Vlaanderen: een historische ecologie” zag het daglicht (15).

Naar een integratie van het landschappelijk erfgoed: de afdeling Monumenten en Landschappen en de ROHM-afdelingen

Vanaf 1995 kregen we opnieuw een naamsverandering. Het BML werd in de nieuwe structuur van de Vlaamse administratie ingedeeld bij AROHM of de Administratie Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten en Landschappen. Bovendien werden de buitendiensten van het vroegere bestuur opgenomen in de provinciale ROHM-afdelingen. Elke ROHM-afdeling kreeg een cel Monumenten en Landschappen. Inhoudelijk werd het beleid M&L gecoördineerd door de Afdeling Monumenten en Landschappen (AML), in de wandelgangen "het hoofdbestuur" genoemd. Het is een publiek geheim dat Edgard Goedleven dit node zag gebeuren omdat hij vreesde dat dit de samenhang van zijn bestuur niet ten goede zou komen.

Wat de landschappen betrof, was dit ontegenzeggelijk de periode met de grootste dynamiek. Het

startsein was gegeven door de toenmalige minister Sauwens (1991-1995) en het project werd door de daarop volgende ministers verder uitgewerkt.

1. Vooreerst was er de wetgeving. De vele vernietigingen van beschermingsbesluiten door arresten van de Raad van State hadden de noodzaak tot wijzigingen van de wetgeving aangetoond en de wet zelf moest nodig worden gemoderniseerd. De leemten in de regelgeving werden aangepakt: het begrip landschap werd gedefinieerd; het decreet op de landschappen werd afgestemd op de monumentenwetgeving en ingepast in de ruimtelijke planning; enkele onvolkomenheden van de aartsmoelijke beschermingsprocedure werden weggewerkt en de procedure werd verfijnd; een beheersluik gekoppeld aan een premieregeling werd in het decreet ingeschoven; de beschermingsvoorschriften werden herzien en geactualiseerd etc.... (16)

We herinneren ons nog levendig één van de vele voorbereidende vergaderingen waar Edgard Goedleven ons verbaasde door zijn ongelooflijk doorzet-

▼
Hoogstamboomgaard
in Voeren
(foto Oswald
Pauwels)

tingsvermogen. Toen zijn medewerkers op een avondvergadering even moesten bijkomen van het eerder saaie urenlange juridisch uitvlooien van weer eens een ontwerp van tekst, ging hij vlotjes in overdrive bij het opmaken van de memorie van toelichting en bespaarde iedereen aldus heel wat tijd.

Bij een latere aanpassing van het decreet stond hij in voor de schaderegelingsprocedure, blijkbaar zijn stokpaardje (17).

2. Een tweede grondige verandering werd ingeleid door een studie over landschapszorg in Vlaanderen, uitgevoerd in 1995 door de vakgroep geografie van de Rijksuniversiteit Gent (18).

Het onderzoek van de vakgroep werd voornamelijk gericht op de motivering en de beschrijving van cultuurhistorische en esthetische achtergronden van het landschap omdat die aspecten duidelijk het minst onderbouwd waren bij het klassieke landschapsonderzoek. De biologisch-ecologische natuurwetenschappelijke criteria werden niet in het onderzoek betrokken (19) en dit in tegenstelling

tot abiotische landschapskenmerken zoals reliëf, geologie en bodem.

Dit onderzoek werd binnen de sectie landschappen eerst op enige scepsis onthaald (20). Maar een pragmatische visie, afgestemd op de ruimtelijke planning, leidde er uiteindelijk toe dat er beslist werd provinciale landschapsatlassen op te maken met uiteindelijk ook een synthese-atlas voor Vlaanderen (21). Edgard Goedleven ondersteunde met veel enthousiasme dit project. De begrippen ankerplaatsen en relictzones gingen van dan af ook deel uitmaken van zijn taalgebruik.

3. De derde verandering is de meest vernieuwende. Landschapszorg wordt niet meer beperkt tot beschermingen. De zorg om het landschappelijk erfgoed wordt uitgespreid over het volledige grondgebied van Vlaanderen. Een nieuwe decreetswijziging (22) is al gebeurd: regionale landschappen (23) en milieuconvenanten (24) kregen als gevolg hiervan een landschapsbenadering én vooral een financieringsmogelijkheid.

▼
Het Zwin
(foto Oswald
Pauwels)

De landschapszorg kreeg nieuwe impulsen, een nieuwe reeks enthousiaste medewerkers werd aangeworven met als eerste taak de ankerplaatsen op het terrein af te bakenen. Ze deden dit tegen een recordtempo, ze werden uiteraard hierin gesteund door de *anciens*. Het symposium dat hieruit voortvloeide, "*Nieuwe impulsen voor de landschapszorg: de landschapsatlas, baken voor een verruimd beleid*" (25) van 15 juni 2001 bleek een schot in de roos. Het afdelingshoofd glunderde.

Nieuwe initiatieven staan ondertussen alweer in de steigers: erfgoedlandschappen (26), dit wil zeggen ankerplaatsen afgebakend volgens ruimtelijke uitvoeringsplannen. Met andere woorden: landschapszorg geïntegreerd binnen de ruimtelijke planning. Ondertussen wordt er ook werk gemaakt van een inventaris van historische parken en tuinen (27) en wordt er nagedacht over een erfgoedbeleid rond houtige gewassen met een erfgoedwaarde (28). Een landschapsbeleid op meerdere sporen met een nieuw personeelskader en met niet langer ambtenaren met preciaire statuten is mede één van de verdiensten van Edgard Goedleven.

Momenteel gebeurt het werk in de sectie Landschappen door meer dan twintig mensen, verdeeld over een achttal verschillende disciplines. Biologen (plant- en dierkundigen), tuin- en landschapsarchitecten, op afstand gevolgd door geografen maken er nu de meerderheid uit.

We staan aan de vooravond van een nieuwe, ditmaal zeer ver doorgedreven hervorming van de volledige Vlaamse administratie. Is de landschapszorg er klaar voor?

CODA: WAAR BRABANT TROTS OP IS ...

Wie Jeanne van Melsele II in het als landschap beschermde Bos t'Ename (29) met een landbouwslee meterhout uit het bos ziet slepen, zal niet direct een verband vermoeden met Edgard Goedleven. En toch!

Toen de werkgroep Bos t'Ename in 1996 op zoek ging naar een trekpaard om in te zetten bij het bosbeheer (middelhoutbeheer) wilden ze een stamboekbeest. Bij wie konden ze beter terecht dan bij het afdelingshoofd. Had hij niet in 1991 gezorgd voor een jubileumbijlage bij het tijdschrift M&L met als onderwerp het Belgische trekpaard? (30) Hij ging zelf op speurtocht naar een paard via zijn kompanen van de Vereniging ter Bevordering van

het Belgische trekpaard, waaronder prof. Piessens. Een landbouwfokker in Muizen leverde uiteindelijk een driejarige grijze merrie, een Brabants trekpaard. Het beest is ongetwijfeld nog steeds één van de meest gewaardeerde leden van de werkgroep.

◀ De krekens in Assenede (foto Oswald Pauwels)

EINDNOTEN

- (1) De neutrale term roerganger wordt hier gebruikt, omdat de titel van de leidinggever in kwestie herhaalde malen tijdens zijn carrière wisselde: adviseur-hoofd van dienst, bestuursdirecteur, inspecteur-generaal, afdelingshoofd
- (2) Kerckhaert, N. (1981). Oude Oostvlaamse huisnamen (deel 2). Cultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen, Nieuwe Reeks - nr. 16.
- (3) De herbergnaam komt ook voor in Balegem, Delftinge, Gent en Munkzwalm. Goedlevenstraten vindt men in Oostakker en Kruishoutem (Lozer).
- (4) Na de aankoop van het kasteel ging het gebouw in de vlammen op. Ook dan speelde vuur weer een rol in het leven van E.G.. Naar we van hem vernamen was hier geen kwaad opzet mee gemoeid.
- (5) Alle natuurgebieden zijn in Vlaanderen in min en vooral in meerdere mate cultuurlandschappen. Echte wildernisnatuur bestaat in Vlaanderen al lang niet meer.
- (6) Demey, A. en Goedleven, E. (1983). Vijftig jaar beschermingen in Vlaanderen. AROL, BML.
- (7) April 1981, van deze documentatiemappen verschenen 16 nummers, het laatste nummer verscheen in januari 1988.
- (8) November 1981
- (9) Voorwoord minister Mark Galle in de eerste documentatiemap landschapsonderzoek
- (10) Dit leidde enkele jaren later onder meer tot een publicatie in de RMLZ-Documentatiemap Landschapsonderzoek 13: De Haeck A. en Geeroms, P. (1985). Nieuwe inzichten in verband met boomverzorging, 3-31.
- (11) Voorwoord van E.G. in RMLZ-Documentatiemap Landschapsonderzoek nr. 7.
- (12) M&L-extra (1985): Monumenten en Landschappen: één zorg.
- (13) Zie voorwoord van de leidend ambtenaar van AROL, ir. Denteneer, in RMLZ-Documentatiemap Landschapsonderzoek nr.9. Het floristisch project werd uiteindelijk gerealiseerd via de zogenaamde VLINA-projecten in 2000 op voorstel van FLO.WER vzw (VLINA 9602).
- (14) De dienst Waters en Bossen was tot dan toe op nationaal vlak bevoegd voor zowel het bosbeleid als het natuurbeleid
- (15) Tack, G., Van den Breemt P. & M. Hermy (1993). Bossen van Vlaanderen. Een historische ecologie. Davidsfonds Leuven.
- (16) Het decreet van 16 april 1996 houdende de bescherming van de landschappen.
- (17) Decreetwijziging van 8 december 2000.

- (18) Antrop, M. & S. Van Damme (1995). Landschapszorg in Vlaanderen. Onderzoek naar criteria en wenselijkheden voor een ruimtelijk beleid met betrekking tot cultuurhistorische en esthetische waarden van de landschappen in Vlaanderen. Eindrapport, Gent, RUG en Brussel, AROHM, Afdeling Monumenten en Landschappen.
- (19) Hiervoor werd verwezen naar de Biologische Waarderingskaart en de Groene Hoofdstructuur.
- (20) Aanleiding waren twee vroegere stellingnamen tegen milieuwaardering. Tips, W., Deneef R. & P. Van den Brecht (1979). Kritische doorlichting van de milieuwaardering in Vlaanderen. Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg, Brussel en Deneef, R. en P. Van den Brecht (1980). Het wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de besluitvorming. In: Natuurbehoud en Landschapszorg in Vlaanderen. Derde Vlaams Wetenschappelijk Congres voor Groenvoorziening, Antwerpen 1980. Vereniging voor Groenvoorziening, 137-174.
- (21) Antrop, A. & J. Janssens (2000). Relicten van de traditionele landschappen. Synthese-atlas Vlaanderen. De provinciale atlasen werden met uitzondering van de Limburgse atlas door de vakgroep geografie van de RUG opgemaakt. Voor de Limburgse atlas verwijzen we naar Van de Genachte, G. (1997). Atlas van de relictlandschappen. LISEC vzw.
- (22) Decreetwijziging van 21 december 2001.
- (23) Elk regionaal landschap (sensu Natuurdecreet) kreeg een landschaps animator. De landschaps animator en het landschapsteam worden gefinancierd vanuit de afdeling. Een veelgestelde vraag van E.G. met zijn Antwerpse roots: wanneer komt er een regionaal landschap in de provincie Antwerpen?
- (24) In de milieuconvenant 'Samenwerkingsovereenkomst Milieu als opstap naar duurzame ontwikkeling', een initiatief uitgaande van de minister bevoegd voor Landbouw en Leefmilieu, is een landschapsluik voorzien. Het financiële deel i.v.m. landschap zal in 2003 van start gaan. Vanaf dat ogenblik kunnen projecten van gemeenten en provincies in het kader van landschapszorg betoelagd worden.
- (25) Hofkens, E. & I. Roosens (eds.) (2001). Nieuwe impulsen voor de landschapszorg: de landschapsatlas, baken voor een verruimd beleid. Afdeling Monumenten en Landschappen. M&L-cahier 5.
- (26) Ter invulling van de op 20 oktober 2000 door de Raad van Europa goedgekeurde landschapsconventie: Landschapsverdrag van Firenze.
- (27) Deneef e.a. (2002). Historische tuinen en parken in Vlaanderen. Provincie Vlaams-Brabant. M&L-cahier 6.
- (28) Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en archeologie. Beleidsprioriteiten 2003, ingediend door de Heer Paul Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse aangelegenheden, Cultuur, Jeugd en Ambtenarenzaken.
- (29) Monumentenprijs 2002 voor de Werkgroep Bos t'Ename.
- (30) Goedleven, E.. (1991). Het Belgische trekpaard. Levend cultureel erfgoed. Jubileum-bijlage bij het tijdschrift M&L

Paul Van den Brecht is erfgoedconsulent bij de Afdeling Monumenten en Landschappen

Robert Piessens

EDGARD GOEDLEVEN, PENNINGMEESTER VAN DE VERENIGING VOOR HET BEVORDEREN VAN HET BELGISCH TREKPAARD

◀ Jeanne van Melsele

Het zal menigeen verbazen, maar het oudste culturele erfgoed van ons land is geen gebouw, geen landschap, geen stads- of dorpsgezicht, maar wel een levend wezen: het Belgisch trekpaard.

Julius Caesar maakte in zijn *De bello Gallico* al gewag van de Trevieren, bewoners van het Ardennerwoud, die de sterkste ruitelij hadden van alle Galliërs. Hun paarden waren klein, sober maar bijzonder gehard. Ook andere bronnen uit deze periode staven de aanwezigheid van een opmerkelijk paardenras in het zuiden van ons land.

In Vlaanderen werd een groot en sterk paardenras gefokt, dat in gans Europa gekend was als een uitstekend ridderpaard. Zo'n ridderpaard was niet goedkoop. Het was wel 12 koeien waard. En toch werden die Vlaamse paarden uitgevoerd naar het buitenland, vooral naar Engeland. Zij werden daar gekruist met de inlandse paarden, wat uiteindelijk leidde tot het ontstaan van het Engelse Shire trekpaardenras en de Schotse Clydesdale.

Vanaf de 15de eeuw waren vuurwapens zo geperfectioneerd dat de zware bepantsering van de ridder op zijn strijdros onvoldoende bescherming bood. Men wou van dan af een lichtere cavalerie voor de oorlogsvoering. In de landbouw echter werden de

▲
Jeanne van Melsele
aan het werk in
het Bos 't Ename

◀ Jeanne van Melsele

zware paarden steeds belangrijker. Eén van de eerste afbeeldingen van een paard dat werkt op het veld staat op het beroemde tapijt van Bayeux. Het Vlaamse paard evolueerde zo van nobel strijdros tot gewaardeerd lastdier voor de landbouw – maar het bleef prominent aanwezig in onze contreien.

De Oostenrijkse periode in de 18de eeuw was een tijd van voorspoed voor ons land. Het was ook, in schril contrast met de vorige eeuw, een tijd van vrede. De landbouw ontwikkelde zich sterk. De ijzerproductie verbeterde en dit had tot gevolg dat meer werktuigen in ijzer gefabriceerd werden. Bij deze technische innovatie was het paard een onmisbare energiebron. De vraag naar sterke werkpaarden voor de landbouw nam toe. Er werden belangrijke verkeerswegen aangelegd en kanalen gegraven. Het reizigersverkeer nam uitbreiding, zowel met postkoetsen als met trekschuiten. Ook steeds meer particulieren hielden er een rijtuig op na. Er was

dus een belangrijke vraag naar snelle koetspaarden. De paardenfokkers in ons land bleven echter trouw aan het zware trekpaard. Daarom ging de overheid zich bemoeien met de paardenfokkerij. Er werden strenge reglementen uitgevaardigd om de fokkerij te herorienteren tot het bekomen van koets- en cavaleriepaarden. De fokkers werden verplicht hun merries te laten dekken door ingevoerde fijne hengsten, die in staatsstoeterijen gehouden werden. Dit experiment mislukte echter volkomen, mede omdat de fokkers zich er fel tegen verzetten. In 1781 schafte keizer Jozef II de staatsstoeterijen af.

In de eerste helft van de 19de eeuw had zowat elke belangrijke landbouwstreek in ons land zijn eigen paardenras, meestal van het zeer zware type. Het waren lokale variëteiten van het Vlaamse ras. De vorming van lokale rassen werd in de hand gewerkt door het feit dat elke provincie bevoegd was voor de paardenfokkerij op zijn grondgebied. In het mid-

▲
Trekschuit getrokken
door twee Belgische
trekpaarden

den van de 19de eeuw waren de beste paarden te vinden in de Denderstreek rond Geraardsbergen. Het waren de zogenaamde Dikken van de Denderstreek, waarvan de Oude Dikke van Wynhuyze (geboren in 1835) de stamvader was. Ook rond Nijvel en in de streek rond de Méhaignerivier in Waals Brabant werden uitstekende trekpaarden gefokt.

Ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling in 1878 in Parijs werd een internationale paardententoonstelling ingericht. Aan de Belgische hengst Brillant, die langs vaderszijde afstamde van de Dikken van de Denderstreek, werd daar de eerste prijs toegekend. De daaropvolgende jaren behaalde dit paard nog eerste prijzen in Londen, Brussel, Hannover en Amsterdam. Aangemoedigd door de talrijke internationale successen van onze trekpaarden beslisten een aantal paardenliefhebbers in 1886 de vereniging "Le Cheval de Trait Belge" op te richten. Die vereniging bestaat nog steeds onder de

naam "Koninklijke Maatschappij het Belgisch trekpaard". De doelstellingen waren en zijn gedeeltelijk nog steeds:

- uit de trekpaardvariëteiten die in ons land aanwezig zijn, trachten een uniform ras te fokken, Belgisch trekpaardenras genoemd.
- een studboek uitgeven waarin de afstamming van de Belgische trekpaarden genoteerd wordt.
- prijsskampen en paardententoonstellingen organiseren om de fokkers te stimuleren, door hen de gelegenheid te geven hun fokproducten te vergelijken.

Vanaf 1890 werd de naam Vlaams paard geweerd. Sommigen trachtten de benaming Brabants trekpaard ingang te doen vinden en dat lukte aardig, maar de officiële benaming werd en is nog steeds Belgisch trekpaard.

Het hoogtepunt van de trekpaardenfokkerij in België ligt tussen 1880 en 1940. Trekpaarden waren toen

▲
Jeanne van Melsele
in het Bos
't Ename

van uitermate groot economisch belang, zowel in de landbouw als in handel en nijverheid. De export van trekpaarden werd een lucratieve bezigheid. De Belgische fokkers kenden daarin de concurrentie van de Fransen, die ook enkele uitstekende trekpaardenrassen hadden. Daarom was het zo belangrijk dat in 1900 op een internationale paardenprijskamp in Parijs de Belgische hengst Rêve d' Or uitgeroepen werd tot internationaal kampioen. Hierdoor werd het Belgisch trekpaardenras wereldbekend. Van de 35000 veulens die in 1913 in ons land geboren werden, werden er 32000 uitgevoerd, vooral naar Duitsland, maar zelfs naar de Verenigde Staten van Amerika, waar trouwens nu nog jaarlijks meer dan duizend *Belgian draft horses* geboren worden.

Na de tweede wereldoorlog was de glorie van het trekpaard uitgespeeld. Het dier bleef tot in het interbellum belangrijk voor de landbouw, maar de opkomst van de landbouwtractor in de vijftiger jaren gaf het de genadeslag. Vanaf 1980 kwam het voortbestaan van het ras in gevaar. Tussen 1980 en 1988 verminderde het aantal geregistreerde geboorten jaarlijks met 10%. De Koninklijke Maatschappij het Belgisch trekpaard nam onvoldoende initiatieven om ons trekpaard te beschermen. Daarom beslisten enkele gedreven liefhebbers in 1990 om een nieuwe vereniging op te richten, de *Vereniging voor het bevorderen van het Belgisch trekpaard*. Eén van de stichtende leden is Edgard Goedleven. De vereniging is vooral actief inzake

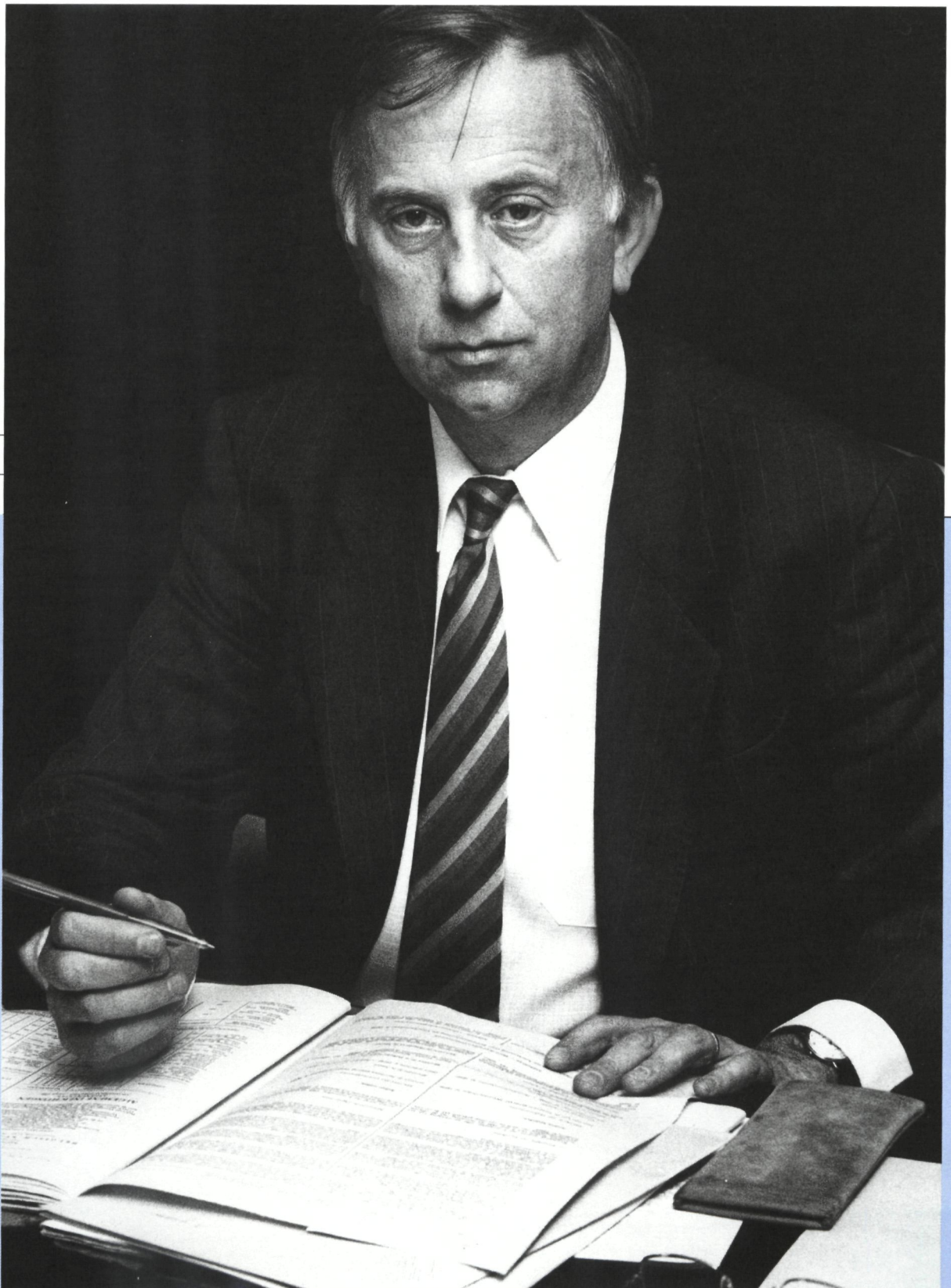
animatie en neemt met haar paarden deel aan stoeten, optochten en andere festiviteiten. Onder haar impuls begonnen een aantal liefhebbers trekpaarden te fokken met een haarkleur die bijna verdwenen was. Haarkleurverscheidenheid was vroeger een gewaardeerd kenmerk van ons trekpaardenras. Edgard Goedleven neemt binnen de vereniging de rol van penningmeester waar. Daarnaast is hij steeds op zoek naar manieren om het Belgischtrekpaard bij allerlei evenementen te betrekken. Een beroemd voorbeeld is de proef met de Maagdenbrugse bollen, die hij met Belgische trekpaarden liet overdoen in Alsemberg, ter gelegenheid van De Gordel. Ook bij Open Monumentendag laat hij de paarden opdraven, in activiteiten die bij het thema aansluiten. Bij de Open Monumentendag die in het teken stond van licht, voorzag hij in een proefopstelling, waarbij een Belgisch trekpaard energie leverde om een lamp te doen branden, die een klein stukje van een monument verlichtte. Op zijn initiatief brachten de Post een postzegel met het Belgisch trekpaard uit.

Edgard Goedleven schrijft ook regelmatig in het tijdschrift van de vereniging, en put daarbij onder meer uit de resultaten van een doorgedreven onderzoek dat hij over het Belgisch trekpaard voerde.

De *'Vereniging voor het bevorderen van het Belgisch trekpaard'* mocht zich sinds haar oprichting op een toegenomen belangstelling verheugen. Het is echter de vraag of deze toegenomen belangstelling voor het Belgisch trekpaard al dan niet een modeverschijnsel van voorbijgaande aard is. Indien de belangstelling bestendig wordt, is ze wellicht het begin van een nieuwe tak in de zorg voor het cultureel erfgoed. Al zal dan de vraag, of het Belgisch trekpaard nu tot het roerend of tot het onroerend erfgoed moet gerekend worden, ongetwijfeld stof zijn voor stevige discussies.

Prof. Dr. Ir. Robert Piessens is verbonden aan de K.U.Leuven en is ondervoorzitter van de Vereniging voor het bevorderen van het Belgisch trekpaard

Nr. 119
Bijlage bij
M&L 22/1
jan.-feb.
2003

▶
Edgard Goedleven
aan het werk
(© Guy Puttemans)

Edgard Goedleven zorgt 30 jaar voor monumenten en landschappen

Op vrijdag 28 februari 2003 gaat Edgar Goedleven, afdelingshoofd van de afdeling Monumenten en Landschappen, met pensioen. Na 30 jaar onvermoeibare inzet voor de monumenten- en landschapszorg neemt hij afscheid.

HOE HET BEGINT

Edgard Goedleven wordt geboren te Brasschaat op 20 februari 1938. Na het voltooien van de Grieks-Latijnse humaniora, studeert hij politiek en sociale wetenschappen aan de K.U.Leuven. Hij behaalt een baccalaureaat in de thomistische wijsbegeerte en zijn aggregaatsdiploma hoger secundair onderwijs. Daarnaast studeert hij harmonie aan het Conservatorium te Leuven.

Na zijn studies gaat hij in 1961 aan de slag als onderzoeker in de studiegroep voor ruimtelijke ordening "Mens en Ruimte". Van 1962 tot 1966 is hij assistent aan de KU-Leuven in het

centrum voor Sociologisch Onderzoek. In 1966 start hij zijn loopbaan bij de overheid als inspecteur volkswontontwikkeling, gelast met de culturele infrastructuur, met als belangrijkste verwezenlijkingen de culturele centra te Dilbeek, Knokke, Waregem, Turnhout, Strombeek-Bever, Steenokkerzeel (kasteel), Destelheide-Dworp (jeugdcentrum), Bornem.

In 1968 wordt hij kabinetssecretaris van Frans Van Mechelen, Minister van Nederlandse Cultuur verantwoordelijk voor culturele infrastructuur, sportinfrastructuur, monumenten en landschappen, en begroting. Tot de belangrijkste verwezenlijkingen van Edgar Goedleven behoren in die periode de sportcentra te Herentals, Hasselt, Genk en Assebroek (Brugge), de verwerving van het Koninklijk Paleis aan de Meir in Antwerpen, de landcommanderij Alden Biesen en het Veltmanshuis te Voeren. Daarenboven staat hij in voor de aankoop van enkele Brusselse trefcentra: Martelaarsplein, Etterbeek, (Maalbeek), Jette, Wemmel. Hij effent het pad voor de bescherming als landschap van de duinen in De Panne.

▼
Voorstelling van de inventaris van beschermde monumenten, landschappen, stads- en dorpsgezichten

▼
De Koninklijke Commissie in vergadering in de Antwerpse kathedraal

RIJKSDIENT-BESTUUR- AFDELING

In 1973 komt Edgar Goedleven terecht bij de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg, later het Bestuur en de afdeling Monumenten en Landschappen. Het begin van een loopbaan die 30 jaar zou duren. Naast de algemene leiding is hij er verantwoordelijk voor, de inventarisatie van het bouwkundig erfgoed en het beschermingsbeleid inzake monumenten en landschappen in Vlaanderen en het restauratiebudget.

De inventarisatie van het bouwkundig erfgoed krijgt in 1975 een nieuwe impuls door de publicatie van het deel gewijd aan het arrondissement Halle-Vilvoorde. Halverwege dat jaar wordt een gecoördineerd inventaristeam samengesteld bestaande uit een twintigtal kunsthistorici en historici. In de jaren 1980 - 1992 wordt dit aantal gehalveerd om momenteel opnieuw te worden teruggebracht tot zijn oorspronkelijke formatie.

Vandaag zijn er voor Vlaanderen 49 boekdelen gepubliceerd. Aan de 3 delen voor de Brusselse Binnenstad wordt een forse bijdrage tot de realisatie geleverd. Dit aantal van 52 vertegenwoordigt een "productie" van 1, 92 boekdeel per jaar, een cijfer dat hoog scoort in de Europese context, te meer dat elk deel doorgaans zowat 500 à 600 pagina's telt, met een 450 illustraties in het boekblok en een fotoregister van 700 à 1000 items.

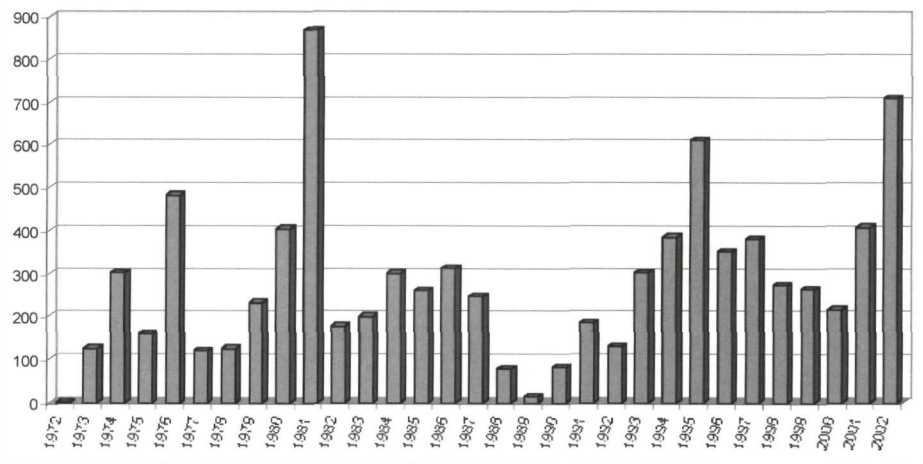
Voor de Provincie Antwerpen zijn er totnogtoe 17 delen verschenen, voor Oost-Vlaanderen 16 delen, voor Limburg 6 en voor West-Vlaanderen 7.

Het kan geen toeval zijn dat er in 1972 slechts één bescherming plaatsvindt. Het geboortehuis van Ernest Claes met omgeving te Scherpenheuvel-Zichem (Zichem) wordt op 17 april beschermd als landschap. Tot vóór 1972 telt Vlaanderen precies 1350 beschermingen als landschap of monument. In de volgende vijf jaar na 1972 zouden op basis van dezelfde wet van 7 augustus 1931 bijna evenveel beschermingen gebeuren dan in de voorbije veertig jaar! Deze evolutie is zeker te danken aan de dynamiek binnen de pas opgerichte rijksdienst onder leiding van Edgard Goedleven. Nadien ligt hij mee aan de basis van het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten. Het is vanaf dan dat de beschermingsprocedures pas echt georganiseerd kunnen worden en dat van een beschermingsbeleid sprake kan zijn. Een piek wordt bereikt in 1981 wanneer systematische beschermingen voor stadskernen van Gent en Antwerpen worden afgerond, 664 monumenten worden dat jaar definitief beschermd. Het accent ligt in die jaren nog vaak op het exterieur van de

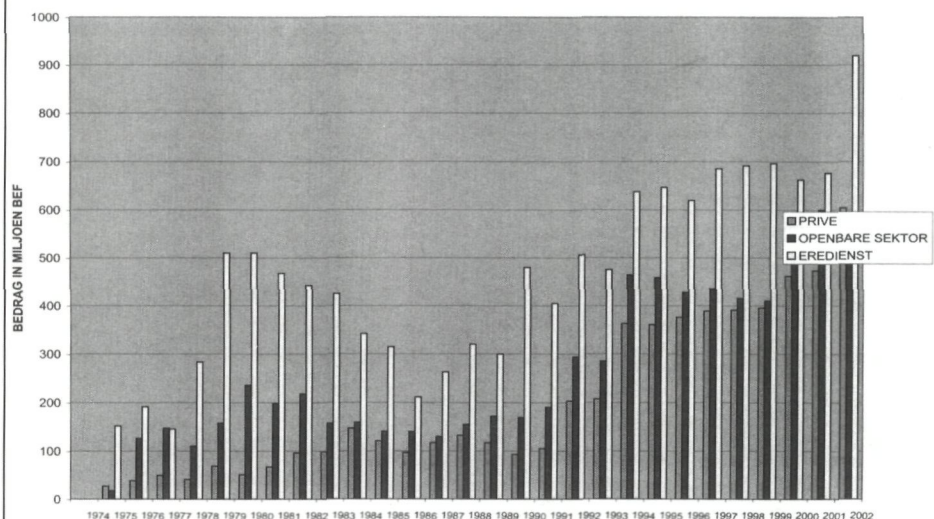
▼ Persvoorstelling van een boekdeel van de inventaris Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen

Jaaroverzicht beschermde monumenten

Jaaroverzicht budget voor restauraties

▼ Persvoorstelling van de orgelinventaris, v.l.n.r. P. Roose en T. Fauconnier, minister Poma en E. Goedleven

▲ De eerste raad van bestuur van de Stichting Monumenten- en Landschapszorg

monumenten zodat vele beschermingen enkel de 'gevels en bedakingen' betreffen. In de jaren '80 worden monumenten eerder individueel benaderd zodat het gemiddelde aantal daalt tot een twee- à driehonderdtal beschermingen per jaar. Ondertussen is de bescherming van stads- en dorpsgezichten en van landschappen administratief moeilijker geworden door uitgebreide betekenissen. In de jaren '90 wordt terug gestreefd naar een meer systematische bescherming van monumenten, gebaseerd op de inventarisatie. Deze benadering wordt opgenomen in het beleidsplan en de verschillende beleidsbrieven sinds 1999. Hiermee wordt een nieuwe dynamiek gestart die ertoe zou moeten leiden dat rond 2008 de systematische beschermingen op basis van de geografische inventarisatie kunnen afgerond worden. Dit heeft ondertussen geleid tot een nieuwe piek van 641 beschermde monumenten in 2002. Indien men ermee rekening houdt dat al deze monumenten in hun globaliteit zijn beschermd dan is duidelijk dat 2002 de nieuwe maatstaf wordt voor het toekomstige beschermingsbeleid. Voor 1972 waren er 1182 geheel of gedeeltelijk beschermde monumenten. Nu, eind 2002 zijn dat er 8067.

De laatste bescherming als monument onder leiding van Edgard Goedleven dateert van 20 december 2002. Deze kan moeilijk meer symboliek bevatten: het 'Feestpaleis' met café,

feestzaal en administratieve lokalen, gelegen Ooststraat 1 te Roeselare. Een terechte afsluiting van 30 jaar actieve uitvoering van een beschermingsbeleid onder vaak moeilijke omstandigheden.

Vermits gefundeerde adviesverlening alleen mogelijk is door dagelijks contact met de werkelijke wereld van monumenten- en landschapszorg, worden binnen de administratie al van in het begin gespecialiseerde vakafdelingen uitgebouwd, waarin het hele gamma van de problematiek aan de praktijk getoetst kan worden. Edgard Goedleven beseft dat monumenten- en landschapszorg nu eenmaal een materie is die meer vraagt dan louter administratieve procedures en dossierbehandeling. Het werkveld van deze vakafdelingen is zeer divers.

De vakafdeling *Architectuur* maakt zelf restauratieontwerpen op, om op die manier alle aspecten in de monumentenzorg en de restauratie ervan grondig te kunnen analyseren, evalueren, bijschaven en laten uitvoeren. De vakafdeling *Industrieel Erfgoed* is een rechtstreekse uitloper van een exemplarische en vooruitstrevende wetgeving, waarin reeds in 1976 dit erfgoed expliciet wordt opgenomen. Terwijl in de aanvangsfase de interesse vooral naar molens uitgaat, wordt dit al spoedig verbreed tot het hele gamma van industriële relictten. De vakafdeling *Conserveringsploeg* komt tegemoet aan een concrete nood tot dringende en deskundige interventies aan kunstbezit en interieur van beschermde monumenten en oriënteert zich later meer naar pilootwer-

ven en dringend vooronderzoek in het kader van interieurrestauraties, al blijven de noodinterventies steeds op het programma van de ploeg aanwezig. De vakafdeling *Orgels, Beiaarden, Klokken en Toren uurwerken* bekomert zich met veel vakmanschap om dit kwetsbare muziekpatrimonium in kerken en torens zo authentiek mogelijk te bewaren en te herstellen, met een bijzondere aandacht voor het moeilijk definieerbare begrip klank. Net zoals de afdeling industrieel erfgoed gaat ze om met objecten, die naast hun historische waarde tevens ook 'instrumenten' of 'machines' zijn, waarbij het element 'optimaal functioneren' heel belangrijk is.

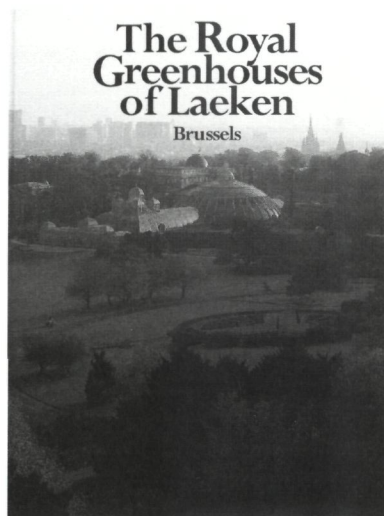
De vakafdeling *Beveiliging* moet de toenemende kunstdiefstallen in monumenten en andere bedreigingen zoals brandgevaar en vandalisme tegengaan. Deze afdeling tekent eveneens voor hedendaagse ontwerpen van beveiligde schatkamers in belangrijke monumenten.

De vakafdeling *Funerair Erfgoed* richt zich op bescherming, beheer en restauratie van belangrijke begraafplaatsen en grafmonumenten, met aandacht voor hun historisch, artistiek en landschappelijk aspect.

De vakafdeling *Historische Parken en Tuinen* ten slotte stelt zich als doel om derden bij te staan in hun omgang met historische en beschermde groene ruimte, waarbij ze naast het verstrekken van adviezen ook zelf voorstellen doet en in sommige gevallen zelfs concreet uitwerkt.

Edgard Goedleven ligt mee aan de basis van het *landschapsdecreet* van 16 april 1996 ter vervanging van de wet van 7 augustus 1931 tot behoud van monumenten en landschappen. Eind 2000 telt Vlaanderen 622 beschermde landschappen, goed voor 47.764 ha of 2,7% van het Vlaams grondgebied.

In 1996 verschijnt ook het eerste deel van de landschapsatlas van Vlaanderen. Het worden 5 delen die de inventaris van de relictten van traditionele landschappen in kaart brengen en beschrijven. De lijst bevat 381 ankerplaatsen die samen 220.000ha gave landschappen of 16,25% van het

Vlaams buitengebied beslaan. Door toedoen van Edgard Goedleven mondde de samenwerking met de 8 Regionale Landschappen uit in de aanstelling in 2000 van 8 landschapssanimatoren en het operationeel maken van landschapsteams die landshapswerkzaamheden op zich nemen. Dit project kadert in het programma 'Plattelandsbeleid' van Europa.

Zijn aandacht gaat ook uit naar het *voorkomingsbeleid*, vandaar dat hij mee aan de basis ligt van de invoering van de onderhoudspremies en de oprichting van de Monumentenwacht Vlaanderen.

DE RODE DRAAD DOORHEEN EEN AANTAL PROJECTEN

Tijdens zijn loopbaan zijn er een aantal projecten die hij van zeer nabij heeft gevolgd, onder andere *De beveiliging van het Lam Gods-retabel uit de Sint-Baafskathedraal te Gent*.

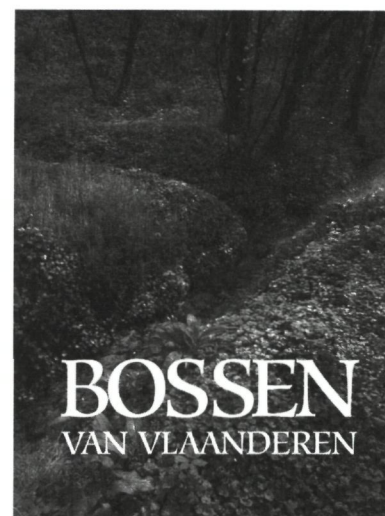
Het echtpaar Joos Vijd – Elisabeth Borluut betaalden de bouw van de Vijdkapel en van de aanpalende travee in de kooromgang, en plaatsten in hun kapel het bijzonder kostbaar veel-luik van de hand van de gebroeders van Eyck, voltooid in 1432. Door de eeuwen heen stond zorgzaam behoud en beveiliging voorop. Trouwens vanaf het begin kende het retabel een grote bekendheid en lokte het vele bezoekers.

Na een bewogen geschiedenis met een aantal inbeslagnemingen, gedwongen buitenlandse verblijven, tussendoor nog een verkoop en de overbekende diefstal in 1934, wordt het Retabel na estauratie in 1951 teruggeplaatst in de Vijdkapel, in een speciaal ontworpen frame dat diefstal onmogelijk maakt.

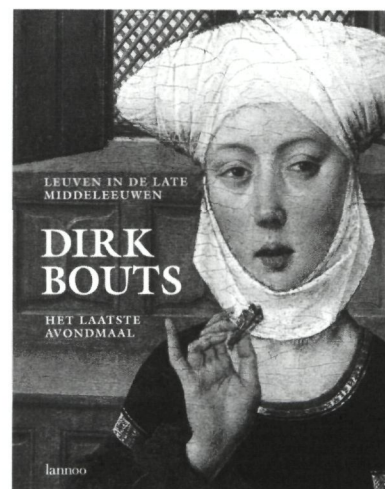
Geregeld worden oefeningen gehouden om in noodsituaties het retabel te evacueren. Tijdens een dergelijke oefening werd in 1978 het Johannes-paneel zwaar beschadigd. De nood aan een betere beveiliging stelde zich scherper, en spoedig wordt een commissie samengesteld om de restauratie te begeleiden en de beveiliging uit te werken.

De onmogelijkheid om het retabel in de Vijdkapel te houden wordt snel duidelijk. Na twee jaar onderzoek duidt de Lam Godscommissie de doopkapel aan als de ideale locatie. Gemeenschapsminister K. Poma wendt zich in 1982 voor advies tot de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen die samen met de Lam Godscommissie de discussie herneemt gesteunt door het Bestuur voor Monumenten en Landschappen wordt de voorkeur gegeven aan beveiliging in de Vijdkapel zelf, omdat de oorspronkelijke plaats steeds de voorkeur geniet, en ook omdat Joos Vijd in zijn wilsbeschikking gesteld had dat het altaarstuk in de kapel moest bewaard blijven.

Niet zonder de nodige discussies blijkt een beveiliging in de Vijdkapel zelf uitgesloten zodat de Koninklijke Commissie nog in 1982 beslist om het licht op groen te zetten voor de verplaatsing en beveiliging van het retabel in de doopkapel.

Door sponsoring van de firma American Express, via de stichting Monumenten- en Landschapszorg, werd de uitvoering bespoedigd. Het eindpunt vormt de plaatsing van de panelen in hun nieuwe behuizing op 11 juli 1986. De doopkapel wordt ingericht als een gepantserde brand- en inbraakvrije koffer met een verlaagde zoldering en gepantserde toegangsdeuren, uitgerust met een hoog-technologische detectie- en alarminrichting. Door de verlaagde zoldering wordt de koffer onttrokken

aan daglicht, en blijft het doorzicht vanuit de kathedraal naar de doopkapel bewaard. De panelen worden opgesteld in een sterk beveiligd glazen schijn waarrond de bezoekers vrij rond kunnen lopen en dus ook de achterzijde van de zijluiken kunnen bewonderen.

Zoerselbos

Voor de bescherming als landschap van het Zoerselbos is de vzw De Vrienden van het Zoerselbos Edgard Goedleven nog steeds, met andere woorden blijvend, dankbaar. Begin de jaren zeventig is het Zoerselbos in zijn voorbestaan bedreigd door een aantal ingrijpende verkavelingen in grote delen van het landschap. Men was reeds volop bezig met de voorbereiding van de verkaveling door onder meer het aanleggen van nutsleidingen. Vele bosgedeelten waren reeds in kleinere kavels verkocht.

Edgard Goedleven heeft toen zijn volle medewerking verleend om tijdig de bescherming als landschap van een eerste fase tot stand te brengen, door zelf zijn volle medewerking te verlenen aan de betekening van het voorlopige en het definitieve beschermingsbesluit (KB 11.12.75). Zo kon de ontwikkeling en de verkaveling stilgelegd worden en het bos gevrijwaard worden.

Ook toen de Raad van State deze bescherming wegens vormgebreken verbroken heeft, nam hij het op voor de bescherming van het Zoerselbos door van ambtswege een nieuwe bescherming als landschap in te zetten. De Raad van State verbrak ook dit beschermingsbesluit (KB 11/9/79), omdat het inzetten van een bescherming een niet delegerbare beslissing is die door de Vlaamse regering of zijn bevoegde minister dient genomen te worden. Om die reden is uiteindelijk een derde procedure ingezet die tot een goed einde is gebracht (KB 22/1/81). Door later ook de 2de fase nog definitief als landschap te beschermen (MB 21/11/85), is één van de meest waardevolle cultuurhistorische landschappen in de provincie Antwerpen definitief gevrijwaard geworden voor de toekomst. De gemeente Zoersel is nu uiterst trots op dit prachtige landschap, dat een uitgelezen wandelgebied is. Maar ook het Vlaams gewest beschouwt het een van de uiterst waardevolle natuurgebieden in Vlaanderen. Belangrijke delen zijn nu aangekocht en worden Vlaams Natuurreservaat. De vzw De Vrienden van het Zoerselbos baten er nu een druk bezocht bezoekerscentrum uit.

Vlaams - Brabant

De specifieke inzet van Edgard Goedleven voor de Vlaams-Brabantse dossiers is steeds opmerkelijk geweest. Hij ontfermde zich altijd met een actieve inbreng over de precare monumenten en zocht met hart en ziel mee naar een adequate en betaalbare oplossing voor het behoud van dit erfgoed. Hierbij zette hij mensen aan om mee te denken over het probleem van dit behoud. Bij sommige 'dossiers' zullen de resultaten van zijn

inzet slechts binnen enkele jaren zichtbaar zijn. Zijn werk en de gevoerde besprekingen om probleemmonumenten eigendom van de federale overheid over te hevelen naar het Vlaamse niveau, om dan zelf verder te kunnen zoeken naar een oplossing, zijn slechts door enkelen volledig gekend en een aantal van de gegeven aanzetten zal pas in de toekomst zichtbaar worden voor het publiek.

De *Boesdaalhoeve in Sint-Genesius-Rode* was één van de eerste probleemmonumenten waar hij zich specifiek voor inzette. Toen dit monument werd overgedragen door de federale overheid aan de Vlaamse overheid, was de toestand reeds dramatisch. Mede op zijn initiatief werd in het begin van de tachtiger jaren geopteerd om het restauratiedossier te laten opmaken door de vakafdeling Architectuur van de Afdeling Monumenten en Landschappen. Hierbij werd een exemplarisch voorbeeld betracht om een relatief ingrijpende herbestemming tot muziekcentrum op een respectvolle manier te realiseren in deze historische vierkanthoeve.

Wanneer de toenmalige Stichting Monumenten- en Landschapszorg (de huidige vzw Erfgoed Vlaanderen), mede door de Vlaamse Regering werd opgericht, was de *Predikherenkerk in Leuven* een goede testcase. Het dossier zat hopeloos in de knoel en de raming voor de restauratie bedroeg toen reeds 5 miljoen euro. Mede met de adviserende steun van het afdelingshoofd werd geopteerd om de kerk in erfpacht te geven aan deze Stichting. Onder de leiding van de vakafdeling Architectuur werd dan een consoliderende restauratie uitgevoerd. Op dit moment wordt de kerk reeds ruim ingeschakeld in het culturele gebeuren te Leuven. De afwerking van de restauratie van het orgel, het meubilair van de kerk en de 13de-eeuwse muurschilderingen in de voormalige kapittelzaal zijn nu in een laatste fase.

Het *kasteel Beaulieu in Machelen* was ook zo één van de zorgenkinderen van Edgard Goedleven. Dit kasteel was, in reeds zwaar verwaarloosde toestand,

▲ De Boesdaalhoeve in Sint-Genesius-Rode vóór de restauratie

eigendom geworden van de Vlaamse Gemeenschap. Aangezien het behoud van dit kasteel voor de Vlaamse Gemeenschap geen kerntaak was, moest er een oplossing gevonden worden om dit monument met behulp van privé-geld te restaureren. Met vallen en opstaan werd het kasteel in erfpacht gegeven, en in 2002 is de restauratie eindelijk gestart.

Voor diverse 'dossiers' zette het afdelingshoofd zich concreet in door overleg op te starten, maar hiervan zijn de resultaten soms minder zichtbaar. Concreet denk ik aan de *kapel Onze-Lieve-Vrouw-Van-Steenbergen in Oud-Heverlee* waar een samenwerking werd gerealiseerd tussen enerzijds de eigenaar (de afdeling Bos en Groen), de gemeente, de lokale gebruikersgroep en een sponsor. Door inschakeling van Erfgoed Vlaanderen zal binnenkort de verdere restauratie hiervan opstarten.

De *Sint-Jakobskerk van Leuven* is ook steeds één van de zorgenkinderen van Edgard Goedleven geweest. De kerkfabriek overtuigen dat ze de kerk moet instandhouden ofwel ze overdragen aan een andere instantie was nog maar de start van alles. Ondertussen diende de kerkfabriek nog overtuigd te worden om enkele dringende stabiliteitsingrepen uit te voeren wegens

dreigend instortingsgevaar. De stad overtuigen van haar cruciale rol in de restauratie was de volgende stap. Hiertoe vroeg ons afdelingshoofd aan de Katholieke Universiteit van Leuven om een stabiliteitsonderzoek te voeren, gelet op de zorgwekkende toestand van de kerk. De erfpacht naar de stad overall goedgekeurd krijgen was weer een volgende te nemen horde op weg naar een duurzaam herstel. Uiteindelijk stelt de stad Leuven nu, in 2003, een dossier op voor een reeks instandhoudingswerken, die waarschijnlijk in 2004 zullen starten, op weg naar een definitieve inschakeling van de kerk in het -culturele- stedelijk gebeuren.

De bekommernis van Edgard Goedleven voor het Leuvense erfgoed is duidelijk. Zijn inzet en mede zoeken naar een gepaste bestemming voor de *abdij van Park in Heverlee* is markant. Ontegensprekelijk wordt dit monument een nog een harde kluit, vooral eer we van een definitieve doorbraak kunnen spreken. Het gaat hier ten slotte om het verzoenen van diverse standpunten en posities: die van de eigenaars, van de huidige en mogelijk toekomstige gebruikers, van de bezoekers, van de verdedigers van de natuurwaarden en die van de erfgoedwaarden. Vermits dit een uniek monument is in Vlaanderen- minister Van

Grembergen sprak nog, bij één van zijn bezoeken eraan, over een monument van Vlaams niveau - dient elke ingreep terdege geëvalueerd en doorzocht te worden.

De *eerste stadsomwalling van Leuven* zal misschien sneller vooruitgang boeken. Na ettelijke besprekingen met het stadsbestuur kon Edgard Goedleven hen overtuigen om de stadsomwalling in erfpacht te geven aan Erfgoed Vlaanderen. Kortelings zullen in hun opdracht de eerste onderhoudswerken aangevat worden aan de toren in het stadspark.

Ook de *'s Hertogenmolens in Aarschot* bezorgden Goedleven reeds vele kopzorgen. De watermolen is uniek in de wereld, vermits het in feite een dubbele watermolen met overbouwde watergang is, die opklimt tot de 13de eeuw. De toestand ervan is echter dramatisch na ettelijke instortingen. De bovenbouw werd eigendom van de Vlaamse Gemeenschap. De zoektocht naar een duurzame en betaalbare oplossing wordt echter bemoeilijkt door een nakende wijziging in de eigendomstoestand van de Demer. De volgende jaren zal dit probleemmonument nog steeds boven op de dagorde staan.

De *Maagdrentoren in Scherpenheuvel-Zichem* is ook zo'n probleemmonument waar thans nog niet veel te zien is, maar waar reeds veel vergaderwerk nodig was om binnen een aantal jaren een wezenlijke vooruitgang te verwachten. De toren moest eerst overgedragen worden van de federale overheid naar het Vlaamse Gewest. Nadien werd een erfpachtovereenkomst afgesloten met Erfgoed Vlaanderen, dat nu een restauratiedossier voorbereidt.

Ook voor de grote restauratie-enveloppe dossiers zette ons afdelingshoofd zich concreet in. Zowel voor de *Sint-Martinuskerk in Halle* als voor de *Leuvense Sint-Pieterskerk* werden ettelijke vergaderingen gevoerd om de voorbereiding en uitwerking van het tienjarenprogramma in goede banen te leiden.

Brugge 2002

Toen Antwerpen in 1993 hoofdstad van Europa werd was een ambitieus restauratieprogramma gerealiseerd met de hulp van de Vlaamse Gemeenschap. Een zelfde doel stelde Edgard Goedleven zich voor ogen toen in 1998 bekend gemaakt werd dat Brugge deze eretitel zou voeren in 2002. Een strategisch programma "Brugge 2002 culturele hoofdstad van Europa" werd opgesteld, waaruit bleek dat een groot aantal monumenten dringend aan restauratie toe waren. Voor Edgard Goedleven was het evident dat restauratie van een aantal grote monumenten voor blikvangers moesten zorgen in 2002, die de reputatie van het historische Brugge gestand moesten doen. Wanneer in het kader van Brugge 2002 hoofdstad van Europa talloze buitenlanders de wereldvermaarde monumentenstad bezoeken, moesten deze zich in goede staat bevinden en dienden de belangrijkste gebouwen gerestaureerd te zijn.

Daarenboven streefde men er naar om de grote inspanningen, gericht op het jaar 2002, blijvende te laten zijn, en dit kon het best worden gerealiseerd met de restauratie van een aantal grote monumenten waarvan het effect nog decennia lang kon nazinderen.

Na voorafgaand overleg met het stadsbestuur van Brugge en het pro-

vinciebestuur van West-Vlaanderen werd een globaal en samenhangend restauratieprogramma uitgewerkt waarbij zes reeksen van restauratieprojecten werden voorgesteld: het werelderfgoed (Begijnhof); het stedelijk landschap (landmerken, vestingen, poorten en molens); het bestuurlijk centrum (de Burg, het hart van de Europese cultuurstad met het stadhuis en de Griffie, het Brugse Vrije en de Proosdij); huizen van cultuur en cultuurproductie (conservatorium, stadstheater); Brugge en de Europese dimensie (Europacollege) en de sociale dimensie (godshuizen).

Om een dergelijk programma op tijd te realiseren diende zo vlug mogelijk van start gegaan. Door de nodige financiële middelen vrij te maken slaagde Edgard Goedleven erin om nog in 1998 een twaalfstal projecten te laten starten. Verder werd er een restauratieprogramma opgesteld en een spreidingsplan over vier jaar, van 1999 tot 2000.

Naast het OCMW van Brugge nam ook het provinciebestuur West-Vlaanderen belangrijke initiatieven voor de restauratie van gebouwen waarvan zij het beheer is toevertrouwd., zoals de Sint-Salvatorskathedraal met museum en de kerk van het Groot Seminarie. Kort voorheen was de prestigieuze restauratie van het Tolhuis in opdracht van hetzelfde provinciebestuur, voltooid.

Voor bepaalde projecten zoals de Onze-Lieve-Vrouwekerk, het stadhuis, de stadsschouwburg en het conservatorium kreeg het stadsbestuur de toelating om, in afwachting van de toekenning van de restauratiepremie, de werken te starten. De Vlaamse regering is immers wettelijk gemachtigd om in uitzonderlijk dringende gevallen na grondige motivatie hier toe de toelating te verlenen.

Door een flexibele toepassing van deze wettelijke bepalingen kon een omvangrijk restauratieprogramma gerealiseerd worden. Aanvullend werd het Brugse privé-initiatief gehonoreerd door een soepele toepassing van de onderhoudspremie.

Bij de opening van het cultureel jaar op 2/2/2002 kon de Afdeling Monumenten en Landschappen met gerust hart zeggen haar steentje te hebben bijgedragen tot het welslagen van de operatie: de geplande restauraties waren in essentie klaar en zorgden voor blikvangers.

In totaal heeft de Afdeling ongeveer 12.500.000 € aan subsidies bijgedragen tot het project Brugge Cultuurstad 2002.

Flanders Technology International

Gent – Sint-Denijs-Westrem – 1987 – 1989 – 1991

Sensibilisering en communicatie zijn voor Edgard Goedleven zeer belangrijk, vandaar ook de deelname van de afdeling monumenten en landschappen aan Flanders Technology International.

In 1987 werd een stand gereserveerd voor de opbouw en evocatie van de beveiliging van het Lam Gods, het Lam Gods hangt er in de vorm van een fotografische reproductie op ware grootte.

Een diamontage illustreert het wederen van het veelluik in de loop van zijn beveiliging. Ze toont onder meer een reeks röntgenopnamen die de waarschijnlijkheid dat twee schilders er de hand in hebben gehad, heel wat reëler maken. De röntgenopnamen van het middenstuk van het veelluik zijn op de stand te zien; zo ook enkele

▼
De heer en mevrouw Goedleven ontvangen door koning Albert II

voorbeelden van veiligheidsglas ter afscherming van kunstwerken. Ten slotte wordt een nieuw concept van een beveiligingscentrale gesimuleerd en de werking ervan gedemonstreerd. Het gaat om een geautomatiseerd alarmbewakingssysteem met afstandsbeheer, dat specifiek voor kerken werd geconcipeerd. Het biedt alle reeds bestaande beveiligingssystemen de mogelijkheid – mits het inbrengen van een intelligente overseiner – tot aansluiting op de alarmcentrale die permanent door de Gentse politie zal worden bewaakt. Twee vakafdelingen van het bestuur M&L stonden in voor de praktische uitvoering van deze stand. De vakafdeling architectuur (Walter Slock en medewerkers) stond in voor het ontwerp van de stand en coördinatie bij de uitvoering. De vakafdeling beveiliging (Rob Buelens) zorgde voor alle technische aspecten alsook voor een realistische beveiliging van de reproductie.

In 1989 nam het bestuur monumenten en landschappen voor de tweede maal deel aan FTI, Europa's grootste technologiebeurs.

Met het thema Industrieel Erfgoed worden een aantal doelstellingen vooropgesteld:

- de aandacht vestigen op de historische dimensie achter de hedendaagse spijstechnologie;
- het geven van een 'bescheiden' culturele dimensie aan een beurs als Flanders Technology International;
- de aandacht vestigen op het bestaan en de werking van het Bestuur voor Monumenten en Landschappen.

De slogan 'Van Industrie tot Erfgoed' is dan ook een zeer goede keuze! Bij de uitwerking van een concreet voorbeeld opteert het bestuur voor een drukkersatelier. Het gedrukte woord en beeld hebben nu eenmaal een lange geschiedenis achter de rug en het drukkersbedrijf is bijzonder geschikt ter illustratie van de gevolgen van de industriële revolutie op ons bestaan. In de stand worden heden en verleden met elkaar geconfronteerd: een oud tampondruktoestel (1904) neemt het op tegen een computer-

gestuurde drukketen (1989). Terwijl het oude toestel de reeds lang uit de circulatie verdwenen rooskleurige spoorkaartjes bedrukt, spuit de hypermoderne productie-eenheid posters. Het contrast tussen beide toestellen (uitzicht en productiesnelheid) stemt menig bezoeker tot nadenken. Door de materiaalkeuze (stellingen), de grootte van de stand (300 m²) en de reuze zwart-wit foto's van Georges Charlier tegen de wanden slaagde Walter Slock (ontwerper) in zijn opzet een reusachtige fabrieksruimte voor te stellen. Dit beeld werd kracht bijgezet door een strategisch goed opgesteld loopbrug, het lawaai van de druktoestellen en de 9 ton steenkool, die in zakken van 50 kg her en der opgestapeld staan. Bij het verlaten van de 'fabrieksruimte' kan de bezoeker terecht in de informatiestand waar de vers gedrukte spoorkaartjes en posters gratis worden uitgedeeld, samen met een folder over industrieel erfgoed. Met de boodschap dat de huidige technologische en industriële ver-

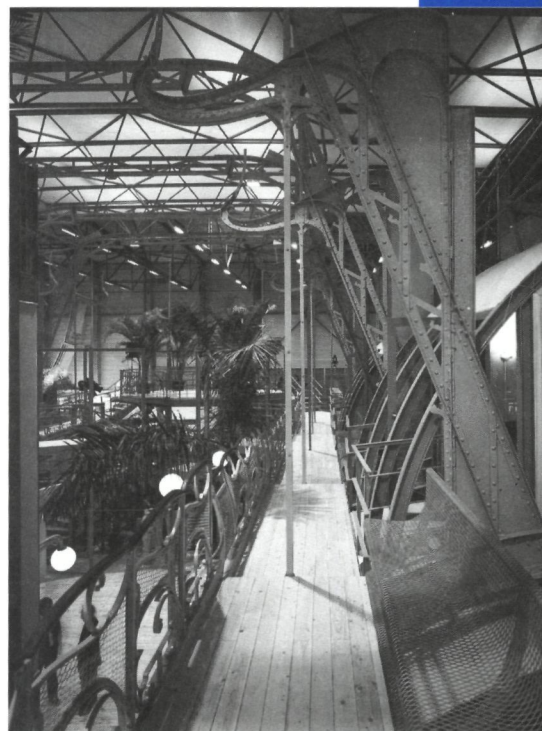
wezenlijkingen een verleden hebben waarvan de materiële getuigen moeten bewaard worden, zetten de bezoekers hun weg verder naar de volgende attractie.

Ter gelegenheid van de deelname aan Flanders Technology International 1989 werd door het Bestuur voor Monumenten en Landschappen in samenwerking met de Stichting Monumenten- en Landschapszorg vzw het boek Van Industrie tot Erfgoed uitgegeven.

Het eerste gedeelte omvat drie uitvoerig geïllustreerde essays:

- "Industriële Archeologie in het landschap: enkele voorbeelden in Vlaanderen en de Kempen" van L. Daels & A. Verhoeve;
- "De ontwikkeling van de fabriek en van fabrieksarbeid in Vlaanderen" van P. Berckmans;
- "Van Industrie tot Erfgoed: een onderzoek naar oorsprong, betekenis en omstandigheden van een recente ontwikkeling met toekomst" van Jo De Schepper.

Deel twee omvat een fotoreeks van Georges Charlier die een andere kijk geeft op het industriële erfgoed. Het geheel wordt aangevuld met een

▲ Het spant van Horta's volkshuis op het Flanders Technology International in Gent (1991), naar ontwerp van de Vakafdeling Architectuur

Engelse en Franse samenvatting, met tijdstabellen en achtergrondinformatie betreffende de evolutie van de communicatie, de informatiespreiding, de tijdmeting, het geografisch besef en de afbeelding van de wereld. Opnieuw waren vakafdelingen van het Bestuur voor M&L verantwoordelijk voor de opbouw van deze heel bijzondere stand. Het vakgebied architectuur stond terug in voor het ontwerp en de uitvoering. Het vakgebied beveiliging stond in voor beveiliging van de stand en een aantal bijzondere voorwerpen. En het vakgebied industrieel erfgoed stond in voor de inhoudelijke aspecten.

Voor de vijfde editie van F.T.I. wordt een stand ontworpen met als thema: evocatie van de feestzaal uit het voormalig Brussels Volkshuis van Victor Horta.

Aangezien een administratief bestuur noch de middelen noch de mogelijkheden bezit zulks een groots project alleen te realiseren, wordt uitgekeken naar een ruimer gebruik en/of partners. De Stichting F.T.I. wordt bereid gevonden hieraan mee te werken en

lanceert de gedachte het Business Center in het project onder te brengen. Verscheidene sponsors worden bereid gevonden hieraan mee te werken. Maanden van intensieve voorbereidingen gaan aan de realisatie vooraf.

De bezoeker die de weg vindt naar hal 8 werd geconfronteerd met een niet alledaagse stand; het Business Center. Zowel qua omvang, materiaalgebruik als op inhoudelijk vlak vormde dit ontwerp van het Bestuur Monumenten en Landschappen het buitenbeentje en tevens de blikvanger van deze lustrumeditie.

Het Business Center ontlokt allerlei emoties, van verwondering tot nieuwsgierigheid; want iedereen wil het hoe en het waarom van deze gedurfde constructie achterhalen. Het feit dat het Center op de professionele dagen niet voor iedereen toegankelijk is, draagt nog bij tot het waas van uitnodigende geheimzinnigheid. Het gebouw – want men kan nog bezwaarlijk van een stand spreken –

voldoet ruimschoots aan de verwachtingen. De vergaderzaaltjes op de verdieping waren doorlopend in gebruik, en in de patio hebben verscheidene, druk bijgewoonde recepties plaats. Voor de sponsorpartners en ook andere bedrijven vormt het Business Center een uniek kader om zakenrelaties te ontvangen.

De spanten, toegangspoort en andere relictten van de feestzaal uit het voormalige Volkshuis te Brussel vorm en de ruggengraat van het project: een eerbewijs aan het genie van Horta, maar tevens een aanklacht tegen het cultuurbeleid in dit mooie landje. De omhullende structuur anderzijds getuigt van een eigentijdse techniek en elegantie, en is vooral het bewijs dat oud en nieuw op een respectvolle manier met elkaar kunnen worden gecombineerd.

Ook de beplanting, bestaande uit diverse palmsoorten, is gekozen in functie van het project, en draagt aldus bij tot het scheppen van een

uniek kader, waar het goed is te vertoeven.

Bewijs daarvan vormt de belangstelling voor de geleide bezoeken. Tijdens de publiekdagen wordt inschrijving noodzakelijk wegens de talrijke opkomst. Zelfs bezoekers die niet vertrouwd waren met de Art Nouveau vinden het een geslaagd project alleen al vanwege de gedurfde combinatie van stijlen.

Ook vanuit de professionele hoek is de kritiek onverdeeld gunstig, een waar compliment gezien de gevoelige materie: Horta is een architect van wereldformaat en het Volkshuis heeft de proporties van een mythe aangenomen. Het feit dat dit project in een eerste fase tot een goed einde is gebracht, vormt het bewijs dat de administratie nog iets anders kan produceren dan papier.

Ook deze stand werd geconcepieerd door architect Walter Slock en zijn team nl. het vakgebied architectuur in samenwerking met het vakgebied beveiliging.

Alle activiteiten van het Bestuur voor M&L werden er tentoongesteld. Een uitvoerig artikel over het Volkshuis en over de stand F.T.I. is na te lezen in het vaktijdschrift M&L jaargang 10 nr. 2 (artikels Marcel Celis en Walter Slock).

Het muzikale orgelerfgoed van Vlaanderen mediatiek

Terecht ondersteunde Edgard Goedleven de legitieme verzuchting van de orgelinspecteurs om niet alleen de fraaie gesculpteerde orgelkasten, maar ook het instrument zelf en de authentieke klank ervan te restaureren. Om dit specifieke erfgoed voor een zo breed mogelijk publiek te ontsluiten, werd gebruik gemaakt van de moderne communicatiemedie: het internet, de publicaties en de CD-opnames.

De Raad van Europa besliste in september 1998 te starten met *HEREIN* (Heritage Information Network) dat tot doel heeft informatie over het onroerend erfgoed beschikbaar te stellen voor alle geïnteresseerden: administraties, instellingen, vorsers,

▼
Edgard Goedleven als verwoed verzamelaar van aanbevelingen voor monumentenbezoekers

andere specialisten en het publiek. Thans maken reeds 27 landen deel uit van dit netwerk. Zo trad in november 1999 de Afdeling Monumenten en Landschappen toe tot dit initiatief. De website van het *HEREIN*-netwerk zal vanaf begin 2003 kunnen geconsulteerd worden op <http://www.european-heritage.net>. Voorheen was op deze site vooral informatie van de verschillende deelnemende landen terug te vinden. Thans wordt een herwerkte site voorgesteld met onder meer de rubriek *Heritage Discovery*, waar twee maal per jaar een interessant item zal worden voorgesteld. Vlaanderen, Wallonië, Brussel en Frankrijk zullen het eerste erfgoedthema voorstellen gewijd aan een nieuwe site rond orgels. De klemtoon ligt in deze site op de uitwisseling tussen beide landen, de wederzijdse beïnvloeding van de bouw van orgels en de creatie van muziekwerken. Aan de hand van zowat vijftig instrumenten wordt een beeld geschetst van de diversiteit en de rijkdom van het historisch orgelpatrimonium. Het is de bedoeling het publiek kennis te laten maken met de orgelcultuur zonder teveel nadruk op de technische, complexe beschrijvingen. De site is samengesteld door specialisten uit beide landen.

In 2003 zal het Belgisch-Frans project officieel worden voorgesteld. Zodra de overkoepelende *HEREIN*-site online is, zal deze permanent kunnen worden geraadpleegd. Een advies om beslist aan je favoriete orgelwebsite-adresen toe te voegen:

Orgelpublicaties door de afdeling M&L POTVlieghe G., Het historische Orgel in Vlaanderen, deel I, Oost-Vlaanderen Rijksdienst voor Monumenten en Landschapszorg, 1974; FAUCONNIER A. en ROOSE P., *Het Historische Orgel in Vlaanderen, deel II A Brabant*, arr. Halle-Vilvoorde, Rijksdienst voor Monumenten en Landschapszorg, Brussel, 1975; ID., *He Historische Orgel in Vlaanderen, deel II B Brabant* arr. Leuven, 1977; ID., *Het historische Orgel in Vlaanderen, deel III A Antwerpen*, arr. Antwerpen, 1983; ID., *Het Historische Orgel in Vlaanderen, deel IV A West-Vlaanderen*, arr. Brugge-Oostende, 1886; ID., *Orgels*

van Vlaanderen + CD, Rijksdienst voor Monumenten en Landschapszorg, Brussel, 1991; ID., *Het orgel van Vivenkapelle*, in *M&L*, jg.13, nr.1, p.8-30; ID., *Het Van Peteghem-orgel uit Diest in de kerk van de Land-commanderij Alden Biesen*, in *M&L*, jg.18, nr.2, p.25-40; ROOSE P., *Het Van Peteghem-orgel (1838) in het voormalig Sint-Jansgasthuis (thans Bisschoppelijk College) te Veurne*, in *M&L*, jg.1, nr.3, p.55-61; ID., *Het gerestaureerde Van Peteghem-orgel (1780) in Sint-Lievens-Houtem*, in *M&L*, jg.5, nr.3, p.27-34.

Klankopnamen

1. Restauraties uitgevoerd met financiering van de Vlaamse Gemeenschap

De reeks Orgels van Vlaanderen wordt uitgegeven door René Gailly International Productions

ANTWERPEN,

Onze-Lieve-Vrouwekathedraal
Pierre Schyven-orgel, in de reeks 'Orgels van Vlaanderen', CD 88.800, Brussel, 1986.
Stanislas Deriemaeker speelt werk van J.-N. Lemmens en C. Franck.

BALEN,

Sint-Andrieskerk en ZELE,
Sint-Ludgeruskerk
Het Penceler-orgel in Balen & het Van Peteghem-orgel in Zele, in de reeks 'Orgels van Vlaanderen', CD 88.803, Brussel, 1989.
Johan Huys speelt werk van S. Mareschall, J. Speth en J. Pachelbel.

BROECHEM,

O.L.Vrouw Geboortekerker
Het Forceville-orgel in Broechem, vol. II in de reeks The Flemish Organ Heritage, CD NAXOS 8.555809, München 2000.
Joris Verdin speelt werk van A. van den Kerckhoven.

GENT,

Onze Lieve Vrouw & Sint-Pieterskerk en Karmelietenkerk
In de reeks 'Orgels van Vlaanderen', CD 88.802, Brussel, 1987.
Johan Huys speelt werk van J.G.

Albrechtberger, F. Rodriguez, A.P.F. Boëly, F.J. Fétis, C. Czerny, O. Depuydt, Ph. Loots en Fr. Liszt.

HERENTALS,

kapel van het voormalig gasthuis Sint-Elisabeth en PULLE, Sint-Petrus en Pauluskerk

Het Verbuecken-orgel in Pulle en het Van Peteghem-orgel in Herentals, in de reeks 'Orgels van Vlaanderen', CD 88.807, Brussel 1991.

Luk Bastiaens vertolkt werk van Ch. Burney, G.Fr. Haendel, G. Martini, Chr.Fr. Ruppe, M. van den Gheyn en W.A. Mozart.

HOOGSTRATEN,

begijnhofkerk Sint-Jan Evangelist
J.J. Delhaye-orgel, vol. III in de reeks The Flemish Organ Heritage, CD NAXOS 8.555890.

J. van Mol speelt werk van J.-J. Fétis, Ch.-M. van Helmont, J.J. Robson, F.A. Gevaert en J.-N. Lemmens.

LANGDORP,

Sint-Pieterskerk
In de reeks 'Orgels van Vlaanderen' & 'Zingende Torens', uitg. Davidsfonds, Eufoda CD 1287, Leuven, 1998, i.s.m. Radio 3 en Afdeling Monumenten & Landschappen.

Luk Bastiaens speelt werk van L. Chaumont, J. Pachelbel, D. Buxtehude, J. Stanley, J.S. Bach, M. van den Gheyn, J.E. Eberlin en M. Corrette.

LEUVEN,

begijnhofkerk Sint-Jan Baptist
Goltfuss-orgel, in de reeks 'Orgels van Vlaanderen', CD 88.806, Brussel, 1991.
Joris Verdin vertolkt werk uit twee Vlaamse 18de-eeuwse manuscripten alsook werk van P. Cornet, A. van den Kerckhoven, S. Aguilera de Heredia, J. Jimenez, P. Bruna, J. Cabanilles en een anonieme Spaanse meester.

NINOVE,

Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk
In de reeks 'Orgels van Vlaanderen', CD 88.808, Brussel, 1992.
Kristiaan van Ingelgem speelt werk van G. Corrette, Th. Babou, N. Lebègue, J. Boyvin, G. Jullien, L.CI. d'Aquin, J.Fr. Dandrieu, W. Walond, Th. Sanders Dupuis en Kr. van Ingelgem.

SEMMERZAKE,
Sint-Pieters-Bandenkerk en
SINT-LIEVENS-HOUTEM,
Sint-Michielskerk
Van Peteghem-orgels, in de reeks
'Orgels van Vlaanderen', CD 88.801,
Brussel, 1987.
Joris Verdin speelt werk van Vlaamse
18de-eeuwse componisten (J. Boutmy,
N.C. vander Borch, M. vanden Gheyn,
D. Raick, W.G. Kennis, Ch.J. van
Helmont).

SINT-TRUIDEN,
kerk Sint-Agnes van het voormalig
Begijnhof
Ancion-orgel 1644-46, Naxos
8.555279, 2000.
Luc Ponet speelt werk van anonimi,
S. Aguilera de Heredia, A. van den
Kerckhoven, F. Peraza, H. Scheide-
mann, L. Chaumont, Th. Babou,
J.S. Bach, G.F. Händel en L. Ponet.

*II. Restauraties met advies en
toezicht van de Afdeling
Monumenten & Landschappen,
maar zonder betoelaging van de
Vlaamse Gemeenschap
(vanwege eigen financierings-
mogelijkheden van de eigenaar of
vanwege sponsoring)*

BERTEM,
Sint-Pieterskerk
L. van Peteghemorgel, CD uitg. M&L
en Radio 3, CoDa 021-97-1.
K. D'Hooghe speelt werk van J.S. Bach,
F.-J. Fétis, J.H. Knecht, J.T. Cramer,
J. van Landeghem, J.C. Oley, J.C. Kittel
en F. Peeters.

HASSELT,
H. Hartkerk
Cavaillé-Coll orgel, in de reeks 'Orgels
van Vlaanderen', CD 88.804, Brussel,
1988.
Jos van der Kooy speelt werk van
J.-N. Lemmens, C. Franck, L. Vierne,
C. Saint-Saëns, J. Alain en G. Pierné.

TIENEN,
Sint-Geranuskerk
In de reeks 'Orgels van Vlaanderen',
CD 88.805, Brussel, 1990.
Kamiel D'Hooghe speelt werk van J.S.
Bach.
Er werden ook nog andere opnamen

op gerestaureerde orgels gemaakt,
uitgegeven op initiatief van lokale
verenigingen bijvoorbeeld Berlare-
Overmere, Merchtem, Stavele en
andere.

OOK DAT NOG...

Als lid van het *Comité du patrimoine
culturel* van de Raad van Europa, is
Edgard Goedleven ook buiten Vlaan-
deren actief in de erfgoedsector.
Te Antwerpen organiseert hij in 1992
een congres over de beveiliging van
het kunstbezit der monumenten en
een over de opleiding specialisten van
het restauratieambacht.
Als promotor zorgt hij voor de
inschrijving van het Vlaams cultureel
erfgoed (begijnhoven, belforten en de
stad Brugge) op de UNESCO-lijst van
het Werelderfgoed. Sinds 1999 is hij
namens België lid van het UNESCO-
Comité tot bescherming van het
natuurlijk en cultureel Werelderfgoed.

Hoewel niet strikt tot zijn functie
behorend is hij ook bij volgende
activiteiten betrokken geweest, eerste
initiatiefnemer en lid van de stuur-
groep van de Open Monumenten-
dagen, medeorganisator van de
tentoonstelling Antwerpse retabels in
1993 en in hetzelfde jaar "de nacht
van het monument".
Initiatiefnemer van een "monumen-
tentaal" luik op de jaarlijkse "Gordel".
Edgard Goedleven is daarnaast
oprichter, stichtend lid en beheerder
van verschillende verenigingen:
- Stichting Monumenten- en
Landschapszorg
- Stichting Vlaams erfgoed
- Vlaams Centrum voor Ambacht en
Restauratie
- Parkstichting VZW
- Lid van het bestuur van het Centrum
van het Belgisch tekenverhaal
- Stichtend lid en penningmeester van
de Vereniging voor het Bevorderen
van het Belgisch trekpaard.
- Ondervoorzitter Kunstwijk VZW te
Brussel
- Lid van het Fonds bouwkundig erfgoed
van de Koning Boudewijnstichting
- Beheerder van de VZW het Vlaamse
orgel.

M&L, ZOMAAR EEN TWEE- MAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

In 1981 staat hij aan de wieg van het
tweemaandelijks tijdschrift Monu-
menten en Landschappen en richt hij
een redactieraad op, waarvan hij
gedurende meer dan 20 jaar voorzitter
is geweest. Als voorzitter bracht hij
talloze bijdragen aan en publiceerde
hijzelf heel wat artikels in M&L.
Daarnaast was hij ook auteur van
enkele kunstboeken.

Ziehier de lijst van publicaties waar-
aan hij meewerkte:
GOEDLEVEN E., *Samen timmeren aan
de stadsvernieuwing in Vlaanderen,
1 oktober 1977, Standpunt van de
Rijksdienst voor Monumenten en
Landschapszorg, Mechelen, 1977.*

DE MAEGD C., STYNEN H., CELIS M.,
e.a., *Vragen rond Monumentenzorg,*
Brussel, 1982.

GOEDLEVEN E., *Hedendaagse archi-
tectuur in historische omgevingen.
De situatie in België.
Tentoonstellingscatalogus 27 mei-16
juni 1982. De Brakke Grond
Amsterdam, Brussel, 1982.*

CLAES W., FIERLAFIJN M., VAN DEN
BOSSCHE H., e. a., *Vragen rond
Landschapszorg, Brussel, 1984.*

STYNEN H., ed., e.a., *Restauratie,
Beginselen, uitgangspunten, richt-
lijnen voor het samenstellen van het
restauratiedossier, Brussel, 1984.*

GOEDLEVEN E., *Subsidiëring van wer-
ken aan monumenten, in: Ruimtelijke
Planning 16, s.l., 1986.*

GOEDLEVEN E., *De Fiscus en het
Cultureel Erfgoed, Brussel, 1987.*

GOEDLEVEN E., HOFACK M., *De beve-
liging van het Lam Gods, Brussel, 1987.*

GOEDLEVEN E., FORNARI B. en VAN-
DENBREEDEN J., *De Koninklijke Serres
van Laken, Tielt, Brussel, 1988.*

GOEDLEVEN E., *Le fisc et le patrimoine
culturel, Liège, 1988.*

▲ Toespraak van Edgard Goedleven bij de opening van het gerestaureerde Huis Braem, in aanwezigheid van minister Paul Van Grembergen, 20 januari 2003

DE NAEYER A., ed., e.a., *Dokumentation der Jahrestagung Antwerpen 1984, Thema Monumentale Baudenkmäler, Von der Burg zum Bahnhof, Monumentale Baudenkmäler an der Hauptstrassen Achse Antwerpens*, Antwerpen, 1990.

GOEDLEVEN E., *Monumentenzorg en fiscaliteit*, Brussel, 1990.

CELIS M., GOEDLEVEN E., *Het Belgische trekpaard, Levend cultureel erfgoed*, in: *M&L* 10/4, Brussel, 1991.

GOEDLEVEN E., DE DIJN C.G., VAN DOORNE G., e.a., *Monumentenzorg in België*, in: *Monumenten*, 12/5, Brussel, 1991.

GOEDLEVEN E., VAN LINDT P., MALLIET A., e.a., *Drie jaar monumentenbeleid*, Brussel, 1991.

GOEDLEVEN E., *De Grote Markt van Brussel, centrum van vijf eeuwen geschiedenis*, Brussel, 1993.

GOEDLEVEN E., *Het Martelaarsplein te Brussel, gedenkteken van de Belgische onafhankelijkheid en zetel van de Vlaamse Regering*, Brussel, Tielt, 1996.

GOEDLEVEN E., *De samenleving en haar cultureel erfgoed. Ideeën voor een productieve interactie (Cultuur, Wortels en Vleugels, Vlaamse bijdrage aan het rapport van de Wereldcom-*

missie voor de Culturele Ontwikkeling, Stockholm, Zweden, 30 maart-2 april 1998), Brussel, 1998.

GOEDLEVEN E., *Hotel Errera, Ambts-woning van de Vlaamse regering*, Brussel, 1998.

GOEDLEVEN E. en VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S., *Vlaamse Begijnhoven: Werelderfgoed*, Brussel, 1999.

VERMASSEN J., GOEDLEVEN E., e.a., *Masterplan mijnpatrimonium, visie van de Vlaamse regering op de herwaardering van het mijnerfgoed 1999-2009*, Brussel, 1999.

GOEDLEVEN E., *Liturgie en monumentenzorg*, in: *Tijdschrift voor Liturgie*, 85/1-2, Hekelgem, 2001.

BUYLE M., VANTHILLO C., KLINCKAERT J., e.a., *De beeldentaal van symbolen*, M&L Cahier 7, Brussel, 2002.

GOEDLEVEN E., *Het Martelaarsplein in Brussel*, Brussel, s.d.

GOEDLEVEN E., *Het Hotel Errera te Brussel*, Leuven, 2003.

Deze binnenkrant werd samengesteld met bijdragen van:

Marjan Buyle • Marcel Celis
Veerle De Houwer • Marc De Borgher
Miek Goossens • Marijke Michiels
Karel Robijns • Walter Slock
Luc Tack • Suzanne Van Aerschot
Paul Van Lindt • Linda Wylleman
Els Hofkens • Herman Van den Bossche

▼
De M&L-redactie in het
Augustinessenklooster
in Leuven, januari 2003
(foto Oswald Pauwels)

"Les naïfs admirateurs des beaux paysages ne comprennent-ils donc jamais qu'en venant planter leurs villas encombrantes dans un beau site, ils sont des destructeurs inconscients de ce qui les y attire et que vite viendra le moment où ils n'auront plus de raison d'y rester".

Zullen de naïeve liefhebbers van mooie landschappen dan nooit begrijpen dat als ze hun storende villa's komen inplanten in een mooie omgeving, ze onbewust datgene vernietigen wat hen er toe aantrekt? Het zal niet lang duren of ze hebben geen reden meer om er te blijven.

(Citaat van Karel Buls (1837-1914), Vlaams liberaal gemeenteraadslid van Brussel van 1877 tot 1879, Schepen van 1879 tot 1881 en burgemeester van 1881 tot 1899, uit *Le Parc de Bruxelles au point de vue esthétique*, in *l'Art Moderne*, 28 juli 1907)
Jg 21/3

• • • • •

"Er moet onderscheid gemaakt worden tussen twee elementen: de patina die mooi is en het stof dat verschrikkelijk is. Mijn rol is om bij het verwijderen van het stof de patina te bewaren. De patina is een oxidatie, een bewerking die de materie ondergaat onder invloed van het verloop van de tijd. Stof is een opstapeling van afvalstoffen die, als men niet oplet, eindigt met de materie te overwoekeren en te verbergen"

(Nicolaus Harnoncourt, dirigent, in een artikel uit de bijzondere editie van het tijdschrift *Diapason*, 2001 met als titel *Nicolaus Harnoncourt, de kunstenaar van het jaar*)
Jg 21/1

• • • • •

"Art. 445. Alwie eenen of meer boomen, die hij wist aan een andere toe te behoren zal neergeveld hebben, zal gestraft worden met eene gevangenis die niet en zal zijn onder de zes dagen nog boven de zes maanden voor elke boom, zonder dat het geheel de vijf jaren zal mogen overtreffen.

"Art. 446. De straffen zullen de zelfste zijn voor elke boom verminkt, afgekap of geblekt zoodanig dat hij moet verdroogen.

(ORDONNANTIEN EN ACTEN van DE REGERING DER STAD BRUSSEL INTOOMING DER SCHENDINGEN AAN DE GEBOUWEN EN PUBLIEKE WANDELINGEN. Gedaan in zitting van het Collegie, op het Stadhuis te Brussel, den 18 Maart 1821)
Jg. 20/2

• • • • •

"De Onze-Lieve-Vrouwekerk te Antwerpen is buitengewoon groot, zodat men er veel missen tegelijk kan zingen zonder dat de ene de andere verstoort. Elk altaar wordt er verzorgd door een rijke stichting en men beschikt er over de beste musici die er maar bestaan. De kerk heeft een rijk religieus meubilair, beeldhouwwerk en een bijzonder fraaie toren. Ik ben ook in de rijke Sint-Michielsabdij geweest. In het koor is er een prachtig uit steen gebeeldhouwd gestoelte. In Antwerpen kijken ze voor die dingen op geen kosten want, daar is geld genoeg".

(Uit het reisverhaal *Door de Nederlanden* van Albrecht Dürer. Hij reisde van 12 juli 1520 tot 12 juli 1521 door de Nederlanden en verbleef in augustus 1520 een tijdlang in Antwerpen)
Jg 20/1

"Un monument public est, pour ainsi dire, le drame abrégé d'un grand événement. Sous le despotisme, le peuple était compté pour rien, actuellement il est ce qu'il doit être, c'est à dire tout. Les monuments publics doivent donc lui rappeler son courage, ses triomphes, ses droits, sa dignité, ils doivent parler un langage intelligible pour tous."

Een openbaar monument is, als het ware, het ingekort drama van een groots gebeuren. Tijdens het despotisme, was het volk van geen tel, nu is het wat het moet zijn, met name alles. De openbare monumenten moeten dit volk herinneren aan zijn moed, zijn triomfen, zijn rechten, zijn waardigheid, zij moeten een verstaanbare taal spreken voor iedereen.

(Uit: Abbé Grégoire, *Rapport sur les inscriptions des monuments publics, séance du 22 Nivôse, l'an II de la République une et indivisible, imprimé par ordre de la Convention nationale*)
Jg 17/6

• • • • •

"Zij had een jaar hard gewerkt en wilde enkele weken 'alleen maar op haar rug liggen, deze keer' had ze gezegd. "Geen musea, geen metro's, geen kerken of kathedralen". Ze noemde allemaal dingen die voor mij een stad interessant maken".

(Uit: Marc Didden, *Liefde is doof: een verslag*, Houtekiet, Antwerpen, 1995, hfdst. 13)
Jg.17/3

• • • • •

"To the Public. I am concrete. I am age-proof, water-proof, verminproof and Everlasting. I am indispensable and irresistible. I cannot rust, rot or corrode. I am made to stand as I am Indefinitely. Smith Bros".

Ter attentie van het publiek. Ik ben beton. Ik ben bestand tegen de jaren, water en ongedierte en Eeuwigdurend. Ik ben onontbeerlijk en onweerstaanbaar. Ik kan roesten, rotten noch corroderen. Ik ben gemaakt om te blijven zoals ik ben Tot het Einde der Tijden. Smith Bros.

(Publiciteitstekst voor een betonnen grafmodel op het kerkhof van Suffolk, geciteerd door Julien Green, *Journal* 1926-1945, 21 maart 1935)
Jg 17/2

• • • • •

"... s'il suffisait, qu'un monument admirable par sa nature, ne pourrait être conservé que parce qu'il ne serait bon, ni à la danse, ni à l'entrechat, ni aux turlututus, ni à la promenade, combien en resterait-il sur pied?"

... indien het voldoende mocht zijn te stellen, dat een door zijn aard bewonderenswaardig monument niet kan worden behouden omdat het noch geschikt zou zijn voor danspassen, noch voor kuitenflickers, noch voor papierlepappen, noch voor wandelingen, hoeveel zouden er dan nog standhouden?

(Uit: M. Hoverlant de Beauwelaere, *Considération sur la nécessité de conserver et de restaurer le pont-à-l'arche de Tournay*, Chez l'Auteur, Tournay, 1828, p. 11-12)
Jg. 16/3

"Eerbied voor oude monumenten betekent dat de tegenwoordige gebruiker zich aan het gebouw aanpast, in plaats van dat de historische essentie en het karakter van het gebouw aan de huidige tijd ondergeschikt worden gemaakt".

(Uit: Auke van der Woud, *De ethiek van de onthouding*, in *Archis*, 1996, nr. 6, p. 36)
Jg. 16/1

• • • • •

"Ce qu'on appelle culture c'est d'abord la volonté de retrouver, d'hériter et d'accroître ce qui fut la noblesse du monde".

Wat men cultuur noemt is vóór alles de wil om datgene te herontdekken, door te vererven en te vermeerderen wat ooit edel was aan de wereld.

(Uit : André Malraux, *La liberté d'esprit*, 1940)
Jg.15/6

• • • • •

"Le patrimoine se reconnaît au fait que sa perte constitue un sacrifice et que sa conservation suppose des sacrifices"

Erfgoed is herkenbaar aan het feit dat zijn verlies een opoffering vormt en dat zijn behoud offers veronderstelt.

(Uit : J.P. Babelon en A. Chastel, *La notion de patrimoine*, 1980)
Jg. 14/5

"Movable cultural heritage are movable things that become cultural heritage from the moment they are stolen".

Roerend cultureel erfgoed zijn roerende dingen die cultureel erfgoed worden van zodra ze worden gestolen.

(John Butler, Detective Chief Inspector, Art and Antique Unit, Metropolitan Police, New Scotland Yard, *International Working Meeting on the Situation of Movable Heritage in Central and Eastern European Countries*, Raad van Europa, Praag, 10 november 1993)
Jg. 14/2

• • • • •

"Pour qu'on respecte dans l'avenir, l'art tel qu'il se manifeste aujourd'hui, respectons à notre tour, l'art tel qu'il s'est produit autrefois"

Wil men in de toekomst eerbied opbrengen voor de hedendaagse kunst, laat ons dan op onze beurt eerbied opbrengen voor de kunstvormen van vroeger.

(Installatie-rede van Joseph Schadde als voorzitter van de *Académie Royale d'Archéologie de Belgique*, 1882)
Jg.13/6

• • • • •

"S'il est un vandalisme qui détruit, il en est un autre qui restaure, et celui-ci n'est pas moins à craindre que le premier".

Er is vandalisme dat vernietigt, maar er is ook vandalisme dat restaureert, en dat valt niet minder te duchten dan het eerste.

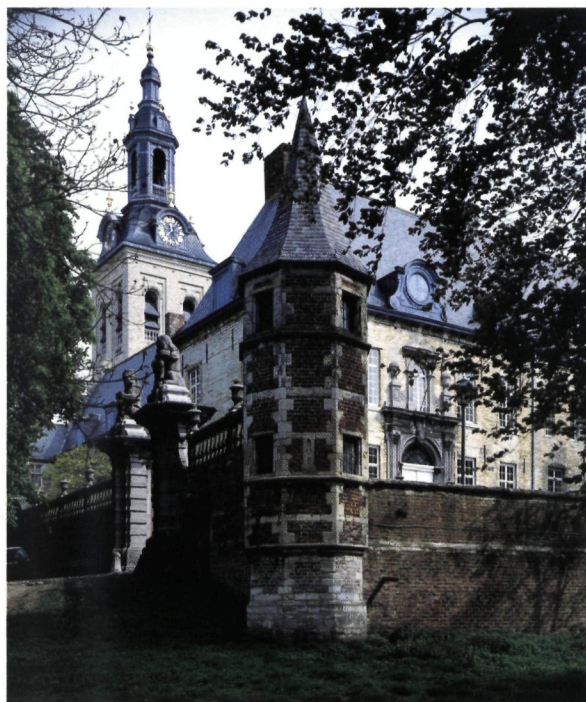
(Abbé J.J. Bourasse, *Archéologie Chrétienne ou précis de l'histoire de monuments religieux au moyen âge*, Tours, 1842)
Jg.13/3

Verzameld door E. Goedleven

Suzanne Van Aerschot-
Van Haeverbeeck

INVENTARISATIE VAN HET BOUWKUNDIG ERFGOED: EEN EINDELOOS VERHAAL (1)

►
Leuven - Heverlee,
Abdij van 't Park
(foto Oswald
Pauwels)

Aan de inventaris van het bouwkundig erfgoed werd begonnen in 1965. Na enkele experimentele jaren waarin de methodologie werd uitgetoetst, volgde vooral sinds het Monumentenjaar 1975, een verruiming van het begrip 'bouwkundig erfgoed' in tijd en ruimte. Met andere woorden: de vroegere chronologische limiet viel weg en er ontstond aandacht voor complexen en ensembles.

BEGINFASE

Een eerste experimentele fase, van 1965 tot begin 1973, is ingezet op initiatief van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur en bezielende ambtenaren als C. Pirlot en G. Théâtre.

Tot de beperkte stuurgroep behoorden enkele leden van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen zoals projectleider prof. R.M. Lemaire, en verder onder meer prof. F. Desmidt, L. Devliegher... De bedoeling was voor het eerst, voor het hele land en in de beide landstalen, een homogene en bevattelijke inventaris op te stellen, beantwoordend aan de toenmalige noden van de in het nauw gedreven monumentenzorg. Op internationaal niveau werkte de Raad van Europa in die jaren aan de verruiming van het begrip monument tot ensemble, zowel in de stedelijke als de landelijke context.

Tijdens de Europese Ministerconferentie van 1969 te Brussel "uitten de regeringen voor de eerste maal, op één en hetzelfde ogenblik en gemeenschappelijk hun ongerustheid over de bedreiging van de historische

▲
Voorstelling van
inventarisdeel 10n
te Antwerpen

▲
Voorstelling van
inventarisdeel 8n
te Veurne

monumenten, één van de kostbaarste erfenissen van de Europese geschiedenis”.

Tezelfdertijd werden nieuwe formules uitgetoetst voor een “beschermende inventaris” bestemd voor de betrokken overheden – niet alleen monumentencommissies maar evenzeer stedenbouwkundige en technische diensten – en voor de te sensibiliseren bevolking. De inventaris van het arrondissement Leuven, voltooid in 1967 met drukproeven in 1969, maar met vertraging gepubliceerd in het Nederlands en in het Frans in 1971, fungeerde in feite als pilootstudie, zoals gesteld door wijlen prof. Frans van Mechelen, toenmalig minister van Cultuur, van wie Edgard Goedleven kabinetssecretaris was (2).

▼
Bornem,
kasteel d'Ursel
(Foto Oswald
Pauwels)

Voor het verwezenlijken van de drievoudige doelstellingen zou op empirische wijze een basismethodologie worden ontwikkeld die vanzelfsprekend vatbaar zou zijn voor aanpassingen en verbeteringen. Bedoeling was: “een lijst op te stellen van de gebouwen en groepen van gebouwen, die dienen te worden bewaard, omdat zij een uiterst waardevol cultuurbezit vormen, waarvan het verlies in elk opzicht zeer betreutswaardig zou zijn; ten tweede: de lezer een beknopte gids verschaffen voor het architecturaal patrimonium van onze dorpen en steden; ten derde: een - opzettelijk onvolledig - ontwerp van wetenschappelijke inventaris voorleggen” (3). Typisch voor de tijd zijn de chronologische limiet gesitueerd voor het begin van de 19de eeuw, “uitgenomen voor de latere waardevolle elementen” – waarmee bijzonder selectief werd omgegaan. Anderzijds werd hoofdzakelijk uitgegaan van het plaatsbezoek en de visuele ontleding; het “onderzoek van archiefstukken en de volledige, speciale literatuur – werd – niet overwogen” (4).

De ontwakende en evoluerende regionalisatie heeft het nationale plan doorkruist: deel 2, gewijd aan het arrondissement Nijvel in het huidige Waals-Brabant, is dan ook de laatste tweetalige publicatie. Wallonië heeft zonder onderbreking en nagenoeg volgens dezelfde basisprincipes, het onderzoek voortgezet en afgerond in 1998 met de publicatie van 23 nummers en 36 delen plus het eerste volume Leuven. In Vlaanderen is de inventarisatie, naast andere taken, toevertrouwd aan de Rijkdienst voor Monumenten- en Landschapzorg, opgericht in 1972 en sinds dat jaar onder leiding van E.

In algemene zin slaat inventariseren op noteren, al dan niet uitputtende lijsten opstellen, eventueel met enig commentaar om een overzicht te verkrijgen van wat voorhanden is: de jaarlijkse borden “gesloten wegens inventaris” die op winkeldeuren staat, geven dit duidelijk ten volle weer. Meestal wordt hierbij de aloude connotatie van het Latijnse “invenire” uit het oog verloren: aan de inventarisatie van het (bouwkundig) erfgoed geeft deze inherente betekenis van “ontdekken” mogelijk reikend tot “ontsluiten” wel een bijkomende en belangrijke dimensie. Uiteindelijk komt het neer op “weten wat we aan waardevol erfgoed bezitten” om dan uit te dokteren “hoe we er zullen mee omgaan”. Wat heden haast vanzelfsprekend is geworden teert op een lange, evoluerende geschiedenis die mutatis mutandi ook in ons land teruggaat tot het einde van de 18de - begin 19de eeuw. Officieel wordt de opdracht in 1861 gegeven aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten bij het Koninklijk Besluit dat ook de provinciale - “briefwisselende” in het leven roept. Merkwaardig en typisch voor de tijd is dat de aandacht vooreerst gaat naar het

nationaal belangrijke roerend goed in openbaar bezit. Met vallen en opstaan zullen tijdens een honderdtal jaar diverse initiatieven worden ontplooid op lokaal, provinciaal en Rijksniveau. Opvallend is de merkbare verschuiving van de belangstelling voor het roerend goed naar de “onroerende” context van zijn onmiddellijke omgeving. Eigen methodologie qua selectie en bondige beschrijving, publicatie- en verspreidingsvorm leiden wel niet naar de verwachte continuïteit en homogeniteit. Vanaf de jaren 1950 en volgende hebben eerst de Provincie Oost-Vlaanderen en later de Provincies West-Vlaanderen en Antwerpen een voortrekkersrol gespeeld door het opstarten, weliswaar opnieuw op eigen wijze, van een tot einde van de jaren 1980 doorgetrokken reeks van wetenschappelijke inventarissen die aansloten bij doorproefde voorbeelden uit o.m. Nederland en Duitsland.

Middenin de jaren 1960 ontbreekt voorsnog een gelijkvormige basisinventaris en om dit te verhelpen besluit de bevoegde nationale overheid om na kort onderzoek en op empirische wijze een algemeen project uit te werken met beperkte middelen.

Goedleven. Hiermee kreeg dit noodzakelijke basiswerk een administratieve context waarin het als werkinstrument voor de monumentenzorg efficiënt kon worden ingeschakeld als voedingsbodem voor het beschermingsbeleid. Minister Rika De Backer-Van Ocken stelt dit uitdrukkelijk in het *Ten geleide* van deel 2n (de n staat voor Nederlands en wordt verder aangehouden in de nummering), gewijd aan Vlaams-Brabant. Arrondissement Halle-Vilvoorde, verschenen in het Europees Monumentenjaar 1975, na een soms onderbroken optekeningperiode van 1971 tot 1975. Met het uitbrengen van dit overgangsdeel, dat de drievoudige doelstellingen behoudt en ook nog grotendeels de basisprincipes en het *format* van de vorige twee delen, kiezen de verantwoordelijke minister en het hoofd van de Rijksdienst duidelijk om de gestarte reeks voort te zetten. Dit deel bevat evenwel aanpassingen die al in zekere mate en voor zover mogelijk, de verruimde visie materialiseren van het in de maak zijnde decreet van 3 maart 1976 op de bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten. Zo wordt de chronologische limiet – die in het decreet volledig achterwege is gelaten – verlegd naar het einde

van de 19de eeuw en in beperkte mate zelf tot 1940 en eventueel later. Vermits een zekere architecturale kwaliteit en representativiteit vereist waren, kon het werk van interessante 20ste-eeuwse architecten als R. Braem, L. Dekoninck, J. Dupuis, in het kort aan bod komen. Ook de merkwaardigste voorbeelden van industriële archeologie, opgenomen in het decreet, zijn er op “geïntegreerde wijze” opgetekend (5).

In algemene zin slaat inventariseren op noteren, al dan niet uitputtende lijsten opstellen, eventueel met enig commentaar om een overzicht te verkrijgen van wat voorhanden is: de jaarlijkse borden “gesloten wegens inventaris” die op winkeldeuren geven dit duidelijk en ten volle weer. Meestal wordt hierbij de aloude connotatie van het Latijnse “invenire” uit het oog verloren: aan de inventarisatie van het (bouwkundig) erfgoed geeft deze inherente betekenis van “ontdekken” mogelijk reikend tot “ontsluiten” wel een bijkomende en belangrijke dimensie. Uiteindelijk komt het neer op “weten wat we aan waardevol erfgoed bezitten” om dan uit te dokteren “hoe we er zullen mee omgaan”. Wat

De Sint-Pauluskerk
te Antwerpen
(Foto Oswald
Pauwels)

heden haast vanzelfsprekend is geworden teert op een lange, evoluerende geschiedenis die mutatis mutandi ook in ons land teruggaat tot het einde van de 18de - begin 19de eeuw. Officieel wordt de opdracht in 1861 gegeven aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten bij het Koninklijk Besluit dat ook de provinciale – “briefwisselende” in het leven roept. Merkwaardig en typisch voor de tijd is dat de aandacht vooreerst gaat het nationaal belangrijke roerend goed in openbaar bezit. Met vallen en opstaan zullen tijdens een honderdtal jaar diverse initiatieven worden ontplooid op lokaal, provinciaal en Rijksniveau. Opvallend is de merkbare verschuiving van de belangstelling voor het roerend goed naar de “onroerende” context van zijn onmiddellijke omgeving. Eigen methodologie qua selectie en bondige beschrijving, publicatie -en verspreidingsvorm leiden wel niet naar de verwachte continuïteit en homogeniteit. Vanaf de jaren 1950 en volgende hebben eerst de Provincie Oost-Vlaanderen en later de Provincies West-Vlaanderen en Antwerpen een voortrekkersrol gespeeld door het opstarten, weliswaar opnieuw op eigen wijze, van een tot einde van de jaren 1980 doorgetrokken reeks van wetenschappelijke inventarissen die aansloten bij doorproefde voorbeelden uit o.m. Nederland en Duitsland.

Middenin de jaren 1960 ontbreekt vooralsnog een gelijkvormige basisinventaris en om dit te verhelpen besluit de bevoegde nationale overheid om na kort onderzoek en op empirische wijze een algemeen project uit te werken met beperkte middelen.

VERRUIMING

In de loop van het Europees Monumentenjaar van 1975 (ook Internationaal Jaar van de Vrouw) heeft de inventarisatie een nieuwe impuls gekregen. In dat jaar hadden plaatselijke comités van vrijwilligers meegewerkt aan een soort van ‘doe-het-zelf-inventariscampagne’, die tal van al dan niet geïllustreerde steekkaarten opleverde. Hoewel omvang, inhoud en kwaliteit van de informatie zeer uiteenlopend en objectgericht waren, kwam uit de hele verzameling duidelijk de belangstelling te boven van deze monumentvriendelijke lieden voor de *architectura minor*, gaande van de plaatselijke herberg of feestzaal tot het oorlogsmonument, van het graf van een lokale bekendheid tot een wegkapel, wegwijzer of grenspaal.

Deze bijdragen, aangevuld met de adressen van de plaatselijke comités en specialisten, werkten stimulerend voor het verruimde programma van het kersverse inventaristeam dat bestond uit een twintigtal hoofdzakelijk vrouwelijke historici en kunsthistorici, aangesteld als tewerkgestelde werklozen. De – vanzelfsprekende – drievoudige doelstelling werd niet in vraag gesteld maar de evolutie van de monumentenzorg, verwerkt in het toekomstige decreet van 1976, vergde een aanpassing van de methodologie. Het onderzoek moest worden verbreed in de *tijd* door het wegvallen van de chronologische limiet, in de *ruimte* door de groeiende aandacht voor context en ensembles. De vermelde “*artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische en andere sociaal-culturele waarden*”, in het decreet opgenomen in de definities van monumenten en stads- en dorpsgezichten (6), vroegen om een *typologische* verruiming, onder meer afgestemd op de specifieke (her)ontdekte *architectura minor*. Concreet betekende dit een gefaseerde en doelgerichte aanpak: vooronderzoek met raadpleging van literatuur, kaartmateriaal..., analytisch veldwerk met gebruik van typesteekkaarten en fotografie, bijkomend onderzoek met waar mogelijk raadpleging van bouwvragen en ander beschikbaar planmateriaal, nuttige archivalia... Het uitschrijven van een tekst als synthese van het geheel vormt de voorlopige eindfase. In de bewust contextuele aanpak wordt belang gehecht aan straatbeelden en inleidingen bij de gemeenten en het hele studiegebied: een grote historische stad wordt behandeld rekening houdend met haar historische groei (doorgaans gaat het om een arrondissement en vanaf 1987-'88 om een kanton of groep van kantons). De bedoeling was steeds een over-

zicht en vergelijkingsmogelijkheden te bieden, door het verband aan te duiden tussen het bouwkundig erfgoed en zijn geografische, historische en stedenbouwkundige omgeving en haar evolutie.

Aldus opgevat archiveert de inventarisatie een ruime documentatie in het boekblok en in het sinds 1976 ingevoegde fotoregister. Hierdoor wordt niet alleen een “*minimale vorm van conservatie*” aangebracht maar ook materiaal voor verdere thematische studies en monografieën. Bovendien weerspiegelt de reeks de evoluerende lezing en interpretatie van het bouwkundig erfgoed in de loop van meer dan een kwarteeuw. Duidelijk is wel dat een wisselwerking optreedt tussen de ontdekkende inventarisatie die nieuwe items en types opneemt, en de algemene verruiming en verdieping van het concept *monument* die de inventarisatie verplichten haar veld te verbreden. Zo werd steeds meer aandacht besteed aan wederopbouwarchitectuur, kust- en interbellum-architectuur en aan recente gebouwen, maar eveneens aan interieurs (ook in de privé-sector) en aan funerair erfgoed. Deze nieuwe benaderingswijzen, ook geïllustreerd in de publicatie, hebben uiteraard het veldwerk en het onderzoek verzaamd. Daarnaast hebben het raadplegen van lokale kringen en specialisten en het groeiend aantal publicaties daarover, samen met de steeds grotere nood aan precieze informatie, de inventaris in de loop van de jaren laten overhellen van overzichtsinventaris naar een meer wetenschappelijk gefundeerde inventaris die tegemoetkomt aan de vereisten. Dat de gemotiveerde en wakkere medewerker(sters) aanzienlijk hebben bijgedragen tot deze dynamische, nooit in routine vervallende werking, staat als een paal boven water.

Praktisch biedt die inventarisatie een systematisch overzicht waarin materiaal voorhanden is, om na grondige evaluatie van de gegevens, goed opgebouwde en verantwoorde beschermingsdossiers samen te stellen, wat meestal door de inventarismedewerkers zelf wordt gedaan. Voor de bestudeerde en gepubliceerde gebieden die nu zowat 70% van Vlaanderen omvatten, zou een grafiek het verband goed kunnen illustreren tussen de data van de inventarispublicaties en de daaropvolgende – of eraan voorafgaande – beschermingsbesluiten, rekening houdend met het beleid van de betrokken ministers.

De ook evoluerende publicaties in de reeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*, van 1979 tot 1994 begeleid door rondreizende fototentoonstellingen, hebben bijgedragen tot de bewustwording

en de sensibilisering van zowel de verantwoordelijke overheden als de bewoners, bevolking en bezoekers. Anderzijds hebben ze ook een niet te verwaarlozen rol gespeeld als basis voor verder wetenschappelijk onderzoek, zoals blijkt uit onderwerpen van verhandelingen en artikels.

Inventarisatie wordt steeds en overal bestempeld als een werk van lange adem. Van 1976 tot nu zijn in de reeks 18 nummers en 49 volumes verschenen, met daarnaast één ouder deel voor het arrondissement Leuven en één voor het arrondissement Nijvel. Daarbij komen de drie delen gewijd aan de Brusselse Binnenstad, in de twee talen verschenen tussen 1989 en 1994. De ‘Vlaamse’ methode, die hierin uitgebreid is toegepast, wordt nu verder doorgetrokken en zelfs verdiept door de collega’s van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest die de inventarisatie en de weliswaar vertraagde homogene publicatie voortzetten in de Brusselse agglomeratie. Het stellen van 2003 als eindtermijn voor de inventarisatie, de ontwikkeling van de databank als complementaire vorm van publicatie en de opgevoerde beschermingspolitiek in het licht van de nieuwe ruimtelijke planning, hebben een zekere heroriëntering teweeggebracht vanaf eind 2000. Er werd overeengekomen om in elk geval de reeks te voltooien voor de provincies Antwerpen, Limburg

▲
Antwerpen,
De Egyptische
tempel in de
dierentuin
(foto Georges
Charlier)

en Oost-Vlaanderen. Behoudens voor de aangezette stad Brugge wordt voor de resterende gemeenten van West-Vlaanderen vooralsnog een andere gedrukte en geïnformatiseerde vorm van publicatie voorzien.

In het *Woord vooraf* van het deel gewijd aan het arrondissement Roeselare stelde het afdelingshoofd, Edgard Goedleven: "Voor de toekomst zal ik alles in het werk stellen om te bekomen dat het hele team verder zou worden ingezet om de volledige overzichtsinventarisatie en de publicatie van het West-Vlaamse bouwkundig erfgoed tot een goed einde te brengen" (7). Deze *wishful thinking* is voor een deel gunstig uitgekomen: het West-Vlaamse team is behouden en zelfs aangegroeid, en de versnelde publicatie en informatisering komen er, samen met een stijgend aantal onmiddellijke beschermingen. Dat het in

een andere vorm zou worden, kon in 1999 allicht nog niet worden voorzien. In tegenstelling met Wallonië en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zal Vlaanderen er dus niet in slagen om de inventarisatie af te ronden in een homogene en toch evoluerende reeks. Bemoedigend is wel dat inmiddels echt is doorgedrongen en algemeen aanvaard dat inventarisatie een continu proces is, dat geregeld aan actualisering toe is en dat dus nooit af is. Met de op gang gebrachte actualisering van de eerst gepubliceerde delen wordt dan ook een nieuw hoofdstuk geschreven van dit 'eindeloze verhaal'. Er is dus nog een toekomst voor het inventarisverleden en voor de gedreven medewerkers. Zoals minister van Mechelen het in 1971 al stelde, zal "de toekomst uitwijzen van welk belang hun studie is geweest".

EINDNOTEN

- (1) *Eindeloos*, I (bn) 1. zonder einde, syn. Oneindig, 3. heerlijk, prachtig, zie VAN DALE, *Groot woordenboek der Nederlandse taal*, (twaalfde herziene druk), Utrecht-Antwerpen, 1992, p. 770.
- (2) van Mechelen F., *Ten geleide*, in *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het Cultuurbezit in Vlaanderen. Architectuur. Deel 1, Provincie Brabant. Arrondissement Leuven*, Luik, 1971, p. 7-8.
- (3) *Voorbericht*, ibidem, p. 9-10.
- (4) De Backer-Van Ocken R., *Ten geleide*, in *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 2 n. Vlaams Brabant, Halle-Vilvoorde*, Gent, 1975, p. V-VI.
- (5) *Verantwoording*, ibidem, p. VII-VIII.
- (6) Decreet tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten – 3 maart 1976 – gewijzigd bij decreet van 22 februari 1995. Art. 2. § 2. en 3.
- (7) Goedleven E., *Woord vooraf* in *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 17n 1. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Roeselare; Kanton Roeselare*, p. VI.

Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck is
erfgoedconsulente bij de Afdeling Monumenten
en Landschappen

Mark Fierlafijn

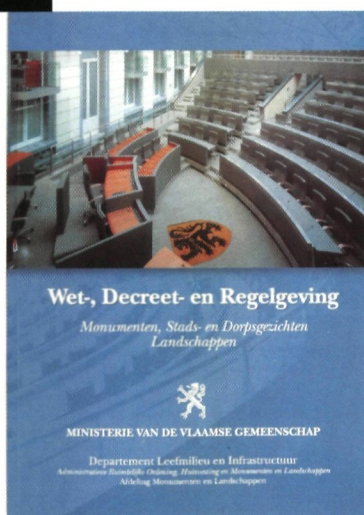
VAN CULTUREEL TOT GRONDGEBONDEN EEN BEKNOPT OVERZICHT VAN DE EVOLUTIE VAN DE DECREET- EN REGELGEVING INZAKE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

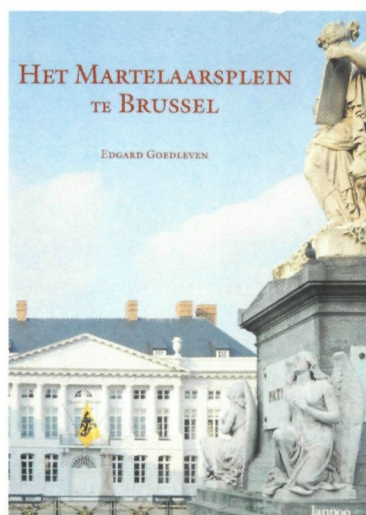
Goede wet- en regelgeving reageert adequaat – zij het met enige politieke en/of bureaucratische vertraging – op de behoeften van onze samenleving. Het instrumentarium dat de nood aan normen voor de bescherming van monumenten en landschappen in Vlaanderen moest lenigen, is evenwel niet tot stand gekomen door gestadig en soepel in te spelen op de maatschappelijke ontwikkelingen. Het is veeleer een hortende zoektocht geworden dwars door staatshervormingen, soms taaie ambtelijke structuren en met gebruikmaking van politieke opportuniteiten.

BEGINFASE

Dat er ondanks alles op decreet- en regelgevend vlak toch nog redelijk wat kon worden gerealiseerd, is vooral te danken aan het vaste geloof en de inspirerende kracht van enkele pioniers in en buiten het politieke veld. Vermelden we hier slechts de politieke voortrekkers, de cultuurministers Frans van Mechelen en Rika de Backer, beiden nog niet zo lang geleden overleden. Zij hadden enkele frisse krachten aangetrokken om voor de (toen nog) 'Nederlandse cultuurgemeenschap' een echt beleid inzake monumenten en landschappen te helpen realiseren. Edgard Goedleven, afkomstig uit de sector volksontwikkeling en bezig met culturele

▲ De brochure
'Wet- en regelgeving'

▲ Het martelarenplein
in Brussel door
E. Goedleven

infrastructuur, zou zich ontpoppen als een spilfiguur op een cruciaal moment in de ontwikkeling van de instellingen.

In de jaren 1960 was immers een politieke stroming ontstaan die de culturele tweeledigheid van het land in de staatsstructuren wilde vastleggen. Wat de monumenten en landschappen betreft was de splitsing in 1968 van de oude, eerbiedwaardige Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen in twee zelfstandige afdelingen de eerste aanzet tot volledige *"culturele autonomie"*. Die wordt ingevoerd door de grondwetwijziging van 1970, en omvat inderdaad ook *"het cultureel patrimonium, de musea en de andere wetenschappelijk-culturele instellingen"*. In de voorbereidende werken van de bijzondere wet van 21 juli 1971 – die de eerste fase van de staatshervorming markeert – heet het dat onder cultureel patrimonium onder meer de monumenten en landschappen worden verstaan. Weldra zal blijken dat de staatshervorming de erfgoedzorg in Vlaanderen in een stroomversnelling brengt.

Bij koninklijk besluit van 1 juli 1972 wordt bij het toenmalige Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur een Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg opgericht. Edgard Goedleven wordt diensthoofd. Onverdroten ijvert hij voor de aanwerving van bekwame erfgoedambtenaren. Zij vormen weldra een korps van enthousiaste pioniers. Een sterke impuls gaat uit van het Europees Monumentenjaar 1975, dat de jonge

dienst in het Vlaamse land tot een succesvol publieksevenement weet uit te bouwen.

Vanaf dat jaar begint de Rijksdienst ook aan een van zijn belangrijkste opdrachten: het opmaken en publiceren van een inventaris van het bouwkundig erfgoed, die de basis moet vormen van een systematisch beschermingsbeleid.

Intussen wordt werk gemaakt van een ontwerp van erfgoeddecreet dat de 'nationale' wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen moet vervangen. Denkend aan Nederland, waar reeds toonaangevend wetgevend werk was verricht voor de monumentenzorg, gaan de Vlaamse opstellers de grens over om bij de noordburen hun licht op te steken. Het oorspronkelijke opzet, een allesomvattend erfgoeddecreet invoeren, mislukt evenwel jammerlijk.

De landbouwsector vreest immers zijn in de wet van 1931 ingeschreven *"vrijheid"* (van teeltkeuze) niet meer terug te vinden in het nieuwe decreet. Het landschapshoofdstuk blijkt politiek niet haalbaar en wordt geschrapt. Ook zou de tijd nog niet rijp zijn voor een regeling inzake het roerend erfgoed: de zaak zou later weer opgenomen worden. Zeven jaar later wordt inderdaad het decreet van 17 november 1982 houdende bescherming van het roerend cultureel patrimonium goedgekeurd, maar door het uitblijven van een uitvoeringsbesluit blijft het dode letter. Daarmee was dit decreet hetzelfde

◀ Varend erfgoed:
de Mercator
(foto Oswald
Pauwels)

later meer – zouden de nodige besluiten tot het instellen van een subsidieregeling pas veel later op de agenda komen te staan. Het besluit van de Vlaamse executieve van 1 juli 1982 tot bepaling van de verdeling der kosten voor werkzaamheden aan beschermde monumenten, andere dan gebouwen voor een erkende eredienst, seminaries en pastorieën, werd bekrachtigd bij decreet van 17 november 1982. Het aanvullende besluit van 4 juli 1984, met betrekking tot de beschermde monumenten bestemd voor de eredienst, werd bekrachtigd bij decreet van 30 oktober 1984.

Edgard Goedleven heeft de toenmalige peripetieën rond de totstandkoming van de subsidieregeling als bevoorrechte getuige opgetekend in een bijdrage voor de uitgave Ruimtelijke planning (Afl. 16; 1986). Gelaten besluit hij zijn historisch overzicht als volgt: *“Zo werd een regeling die wettelijk in de loop van 1976 voltooid had moeten zijn, tien jaar na het monumentenjaar verwezenlijkt.”*

lot beschoren als de wet van 16 mei 1960 betreffende 's Lands Roerend Cultureel Patrimonium, waar de opeenvolgende regeringen evenmin uitvoering aan wisten te geven.

HET DECREET VAN 1976

Hoe dan ook, de monumenten en stads- en dorpsgezichten krijgen wel hun bescherming. Het decreet van 3 maart 1976 wordt door de Cultuurraad van de Nederlandse Cultuurgemeenschap eenparig goedgekeurd. De uitvoeringsbesluiten blijven ditmaal niet uit: de inrichting van het register van de beschermde goederen (1976), het aanbrengen van een herkenningsteken (1977), en – veel belangrijker – het bepalen van algemene voorschriften inzake instandhouding en onderhoud (1976 en 1977).

De invoering van een nieuwe subsidieregeling verliep echter niet zo vlot. Art.11, § 8 van het decreet bepaalde nochtans: *“Binnen zes maand na de inwerkingtreding van onderhavig decreet legt de Minister een Koninklijk Besluit ter bekrachtiging aan de Cultuurraad voor”*. De parlementaire bekrachtiging was nodig om te voldoen aan de zogenaamde cultuurpactwet van 16 juli 1973. Door allerlei omstandigheden én door de inwerkingtreding (door de bijzondere wet van 8 augustus 1980) van de tweede fase van de staatshervorming – waarover

DE INVLOED VAN HET DECREET

Intussen heeft de toepassing van het decreet van 3 maart 1976 een enorme invloed op de monumentenzorg in Vlaanderen. In de eerste vijf jaar na zijn inwerkingtreding worden er meer monumenten beschermd dan in de voorafgaande vijfenveertig jaar.

De monumenten staan ook niet meer alleen: het decreet maakt immers de bescherming mogelijk van waardevolle stads- en dorpsgezichten. In vijf jaar tijd worden er zowat 360 beschermd: een opmerkelijk resultaat.

Een belangrijke innovatie is bovendien dat de rechtsgevolgen van een bescherming ook hun effect hebben op de stedenbouw en de ruimtelijke ordening. Het decreet bepaalt immers dat de vergunningverlenende instanties inzake stedenbouw het *“bindend advies”* van de monumentendienst moeten inwinnen wanneer de aanvraag betrekking heeft op een beschermd goed. Het belang van deze maatregel kan nauwelijks worden overschat.

Veel minder reden tot juichen geeft de evolutie van de kredieten bestemd voor de restauratie van beschermde monumenten in de periode na de inwerkingtreding van het decreet. Pas met (het succes van) de Open Monumentendagen – vanaf 1989 – gaan de beleidsverantwoordelijken de maatschappelijke relevantie van monumentenzorg ook met budgettaire middelen waarderen.

ΙΙΧΟΥΣ Ο ΝΑΖΑΡΕΤ
ΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΙΟΥΔΑΙΑΣ
ΙΗΣΟΥΣ ΝΑΖΑΡΕ
ΡΕΝΟΣ ΡΕΧ

Wel was al een interessante vorm van financiële ondersteuning ingevoerd met de wet van 27 december 1984 houdende fiscale bepalingen: fiscale aftrek werd mogelijk – onder bepaalde voorwaarden uiteraard – voor de uitgaven van werkzaamheden aan beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen.

EEN NIEUWE FASE IN DE STAATSHERVORMING

Intussen had de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen een nieuwe fase ingeluid van de staatshervorming. Het stadium van het “cultuurfederalisme” was achterhaald. Bijkomende “persoonsgebonden” bevoegdheden werden aan de Gemeenschappen overgedragen. Andere bevoegdheden, waaronder de zogenaamde “grondgebonden” materies, werden aan de Gewesten toegewezen. Het bevoegdheidsgebied “monumenten en landschappen” blijft evenwel – in de zin van artikel 59bis van de Grondwet – een culturele aangelegenheid en dus een zaak van de Gemeenschappen. Ook de regeling voor Brussel bleef ongewijzigd, dus eigenlijk hangende...

Acht jaar later krijgt Brussel dan toch een eigen statuut, dankzij de derde fase van de staatshervorming. De wet van 8 augustus 1988 tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, is van fundamentele betekenis voor het onroerend erfgoed. Deze wet onttrekt immers de bevoegdheid inzake monumenten en landschappen aan de Gemeenschappen en hevelt ze over naar de Gewesten. Als ratio legis voert de regering aan dat deze bevoegdheid “nauw verbonden is met de stedenbouw en de ruimtelijke ordening”. In vele oren klinkt dit argument niet helemaal overtuigend. Behalve op inhoudelijk vlak, kan men deze bevoegdheids-overheveling overigens ook in staatsrechtelijk opzicht een merkwaardige constructie noemen. De monumenten en landschappen zouden immers volgens een zelfde bijzondere wet tot het cultureel patrimonium worden gerekend, maar toch geen culturele aangelegenheid (meer) zijn? Het is duidelijk dat de bevoegdheidsoverdracht vooral is ingegeven door de bekommerning om een regeling te treffen voor de monumenten en landschappen in Brussel-Hoofdstad.

Hoe dan ook, sinds 1 januari 1989 behoort het onroerend cultureel erfgoed tot het globale bevoegdheidsgebied van de ruimtelijke ordening. De wet van 7 augustus 1931 en het decreet van

3 maart 1976 blijven als afzonderlijke instrumenten het beleid inzake monumenten en landschappen beheersen, maar langzamerhand groeit er toename tot de andere beleidssectoren die te maken hebben met de bestemming en het gebruik van de ruimtelijke omgeving. Van een eigenlijke integratie in de ruimtelijke ordening is nauwelijks sprake. Vanuit monumentenzorg hanteert men wel het “bindend advies” waar het gaat om de toepassing van individuele beschermingsbesluiten. De stedenbouwkundige vergunning is in dit geval “onderworpen” aan het advies van monumentenzorg, voor zover het negatief is of voorwaarden oplegt.

Anderzijds zijn de beschermingsbesluiten gebonden door het reglementaire rechtskarakter van de plannen van aanleg. Een bescherming mag de realisatie van een gewestplan of een gemeentelijk plan van aanleg dus niet verhinderen en kan een regelmatig verleende bouwvergunning ook niet ongedaan maken. Hier is de monumentenzorg dus ondergeschikt aan de ruimtelijke ordening.

DE ONDERHOUDS- EN RESTAURATIEPREMIE

Vanaf het begin van de jaren 1990 wordt het omslachtige subsidiestelsel – de besluiten van 1 juli 1982 en 4 juli 1984 – geleidelijk aan vervangen door een nieuw, soepeler en eenvoudiger systeem. Om de innovatie herkenbaar te maken zal een subsidie voortaan premie heten. Het woord subsidie wijst eerder op een permanente financiële ondersteuning om bepaalde activiteiten of instellingen in stand te houden. Een premie daarentegen is meer bedoeld als stimulans om een bepaald project aan te pakken, en heeft dus een dynamischer bijklank. Er komen twee premiestelsels.

De *onderhoudspremie* wil vooral werkzaamheden aanmoedigen die het verval van het monument tegengaan, om op die manier eigenlijke restauratie zoveel mogelijk te voorkomen. De instelling van deze premie in 1992 sloot overigens aan bij een actief voorkomingsbeleid dat mee werd ondersteund door de werking van de pas opgerichte Monumentenwacht Vlaanderen. De premiebedragen zijn beperkt, maar de procedure verloopt vrij vlot. Ook het *premiestelsel voor restauratiewerken* rekent op het kostenbesparend effect van vereenvoudigde formaliteiten en een soepele afwikkeling van de procedure. De toepassing van een voorschottenregeling maakt bovendien een snellere uitbetaling van de premie mogelijk. Mee daardoor

◀ Roerend erfgoed: de Kruisoprichting van Rubens in de Antwerpse kathedraal (foto KIKIRPA Brussel)

kunnen de opdrachtgevers voor hun projecten vlotter andere vormen van financiering aantrekken.

Vanaf 8 januari 1993 is de vroegere subsidieregeling integraal vervangen door de premiestelsels. De onderhouds- en restauratiekredieten op de succesieve begrotingen van de Vlaamse Gemeenschap kennen in die periode een nooit geziene stijging. De combinatie van deze gunstige factoren doet de Vlaamse monumentenzorg opleven. In de loop van de jaren wordt de premiereregeling ook herhaaldelijk aangepast, uitgebreid en 'verfijnd'. Het jongste besluit over de restauratiepremie, dat van 14 december 2001, is uitgegroeid tot een monument van complexiteit.

Tegenover de bewogen evolutie van de subsidiesystemen, staat de relatief rustige ontwikkeling van het stelsel van algemene beschermingsvoorschriften.

De besluiten van 6 december 1976 en 27 juni 1977 waren opgesteld in de pionierstijd: men wilde snel uitvoering geven aan het decreet, maar beschikte eigenlijk nog niet over de nodige terreinvaring. Het stelsel vertoonde lacunes, was wat zijn toepassingsgebied betreft te weinig gedifferentieerd en legde soms ongunstige voorschriften op. Aan het opstellen van een nieuw besluit ging een grondige voorbereiding vooraf.

Het besluit van 17 november 1993 tot bepaling van de algemene voorschriften inzake instandhouding en onderhoud van monumenten en stads- en dorpsgezichten groeide uit tot een belangrijk instrument, gebaseerd op een evaluatie van meer dan vijftien jaar terreinvaring. Tot op heden hield het – ongewijzigd – stand.

Het verhaal van decreet- en regelgeving is tot hier toe onvermijdelijk in hoofdzaak een verhaal van monumentenzorg geworden. De landschapszorg bleef al die tijd werken met de oude wet van 7 augustus 1931. Wel was bij decreet van 14 juli 1993 de beschermingsprocedure aangepast.

HET LANDSCHAPSDECREET

Geen erfgoeddecreet heeft een pijnlijker ontstaansgeschiedenis doorgemaakt als het landschapsdecreet. Toch was er reden te over om de oude wet van 1931 ook voor de landschappen op te heffen en te vervangen door een stelsel dat aangepast zou zijn aan de actuele noden en inzichten inzake landschapszorg. In de plaats van het contraproductieve systeem van verbod en schade moest een regeling komen die niet alleen gericht was op passief behoud, maar die ook actief landschapsbeheer mogelijk maakte, inclusief de financiële ondersteuning daarvan. Het decreet van 16 april 1996 houdende bescherming van landschappen bleef voorlopig echter maar gedeeltelijk effectief, omdat nog enkele aanpassingen moesten worden doorgevoerd, en een premiestelsel vastgesteld. Het decreet houdt evenwel de belofte in om een adequaat instrument te worden voor een nieuw landschapsbeleid, met aandacht voor de afstemming op andere beleidsdomeinen en met het oog op het nemen van maatregelen inzake algemene (niet aan bescherming gekoppelde) landschapszorg.

BESLUIT

Dit overzicht kan niet worden afgesloten zonder het decreet van 29 maart 2002 tot bescherming van varend erfgoed te vermelden. Daarmee ging de wens in vervulling om ook dit zeer specifieke onderdeel van ons – in feite roerend – erfgoed met een aangepaste bescherming te bedenken.

Een laatste overweging: is nu de tijd niet gekomen om al de onroerend-erfgoeddecreten, het decreet op het archeologisch patrimonium inclusief, tot één decreet samen te smeden, en vervolgens op een coherente wijze in de ruimtelijke ordening te integreren?

Mark Fierlafijn is ere-directeur van de Afdeling Monumenten en Landschappen

Suzanne van Aerschot-
Van Haeverbeeck

VLAAMS ERFGOED – WERELDERFGOED EEN ACHTERSTAND INGEHAALD

► Belforten Werelderfgoed: de toren van de O.L.V.-kathedraal in Antwerpen
(Foto Kris Vandevorst)

Nadat ons land in 1996 de Conventie inzake het Werelderfgoed had ondertekend, werden achtereenvolgens de Vlaamse begijnhoven, de belforten en de historische binnenstad van Brugge op de Lijst van het Werelderfgoed geplaatst.

Die omvat culturele en natuurlijke goederen die een uitzonderlijke universele waarde bezitten.

WERELDERFGOED: EEN INITIATIEF VAN UNESCO

UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) heeft zich als organisatie van internationale samenwerking inzake opvoeding, wetenschap en cultuur sinds haar oprichting in 1945 tot doel gesteld: “*kennis te hel-*

pen behouden en verspreiden, en hierbij de conservatie en de bescherming te behartigen van het werelderfgoed dat boeken, kunstwerken en andere monumenten van historisch en wetenschappelijk belang omvat; de geïnteresseerde volkeren worden in dit verband aangespoord om toe te treden tot internationale conventies ad hoc” (1).

Vanaf de jaren 1960 heeft UNESCO zich bijtijds geprofileerd in het domein van de monumentenzorg: samen met vijftig van zijn toenmalige lidstaten heeft het grote reddingsoperaties op gang gebracht, onder meer naar aanleiding van de bouw van de Assouandam in de Egyptische Nijlvallei (1960-1980) waarbij tal van wereldbepaalde gebouwen als de tempels van Abou Simbel en Philae met afbraak waren bedreigd. Hiermee werd aangetoond dat internationale samenwerking en solidariteit het tij konden helpen keren in de puur op economische groei gerichte golden sixties. In het

kielzog van de oprichting van gespecialiseerde niet-gouvernementele internationale organisaties, getrouwe door UNESCO (2), en rekening houdend met de nood aan een preventief algemeen beleid en te verstrekken inhoudelijke en technische bijstand, kwam in 1972 binnen de UNESCO de Werelderfgoedconventie tot stand.

Deze Conventie beoogt de collectieve en permanente bescherming van het cultureel en natuurlijk erfgoed vermits "*elke aantasting of teloorgang van cultureel en natuurlijk erfgoed een aanzienlijke en rampzalige verarming van het erfgoed van alle volkeren ter wereld*" betekent (3). Toetreden tot de Conventie houdt in dat de betrokken lidstaten zich ertoe verbinden de internationale samenwerking en solidariteit – ook materieel – te steunen en dat ze ook zullen bijdragen tot de identificatie, de conservatie en de valorisatie van het aan de volgende generaties over te dragen erfgoed. Hiertoe zullen ze in eigen land bepalen welke culturele en natuurlijke goederen volgens hen een "*uitzonderlijke universele waarde*" bezitten en beantwoorden aan een aan-

Werelderfgoed en Werelderfgoedlijst zijn begrippen die in Vlaanderen pas ten volle zijn doorgedrongen en mediabelangstelling hebben gewekt sinds de eerste inschrijving, eind 1998 in Tokyo, van de Vlaamse Begijnhoven. Voor het Waalse Gewest kwamen de liften van de Canal du Centre in aanmerking en voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Grote Markt van Brussel: alle samen een behoorlijk visitekaartje voor ons veelzijdig land. Naast bewustwording borrelde hiermee terecht een zekere trots op, te meer dat wereldberoemde "monumenten" als bijvoorbeeld de Chinese Muur, de piramiden van Gizeh, Mont-Saint-Michel, Machu Pichu.... ter vergelijking werden aangehaald. Deze en de daaropvolgende inschrijvingen van de Belforten en de historische binnenstad van Brugge verlenen ons erfgoed een bijzonder prestige en ruimere bekendheid terwijl ze ook het cultureel toerisme bevorderen. Maar hierbij verbinden we ons in eigen land tot een degelijk behoud, beheer en ontsluiting op lange termijn; en voorts, op wereld niveau, tot een reële betrokkenheid en solidariteit voor de conservatie, restauratie en valorisatie van al het ingeschreven cultureel en natuurlijk erfgoed.

tal van de criteria opgenomen in de Conventie. Aansluitend zullen ze in een eerste fase het Werelderfgoedcentrum een gemotiveerd document bezorgen met de vraag één of meerdere voorgestelde items op te nemen in de zogenaamde Indicatieve Lijst. Als een soort van voorgeborchte van de eigenlijke Werelderfgoedlijst fungeert deze lijst in feite als eerste wereldwijde overzichtsinventaris van het cultureel erfgoed dat van universele waarde wordt geacht. Nadat een goed opgenomen is op deze lijst, kan worden overgegaan tot de volgende fasen die al dan niet leiden tot de inschrijving op de Werelderfgoedlijst. Dit veronderstelt vooreerst dat een goed gedocumenteerd en geargumenteed dossier wordt ingediend, opgesteld volgens het *format* opgelegd in de Handleiding voor de implementatie of uitvoering van de Conventie (4). Dit pakket wordt onderzocht door een specialist, aangeduid door ICOMOS of IUCN, of door beide wanneer het gaat om een zogenaamd *gemengd goed* met culturele en natuurlijke aspecten. Het verslag van deze expert, opgesteld na een plaatsbezoek, contacten met de betrokken instanties en personen, en eventueel met een vraag om aanvullende informatie, wordt onderzocht door de niet-gouvernementele organisaties ad hoc; hun genuanceerd advies wordt dan voorgelegd aan het Bureau van Werelderfgoedcomité, bestaande uit 7 van de 21 landen die deel uitmaken van het Comité. De te bespreken beoordeling kan positief of negatief uitvallen. Het dossier kan ook worden teruggestuurd naar de lidstaat wanneer bijkomende inlichtingen of aanvullingen nodig worden geacht; of het kan worden uitgesteld wanneer vooralsnog belangrijke voorwaarden en elementen ontbreken. Uiteindelijke beslissingen in dit verband worden later genomen door het Comité tijdens zijn jaarlijkse sessie. De inschrijving op de Werelderfgoedlijst is uiteraard een soort van ultieme eretitel die de site in het gezelschap brengt van wereldwijd geapprecieerde items en zodoende onder meer het cultureel toerisme kan stimuleren. Maar ze houdt nog meer in, want ze verplicht de betrokken lidstaat ertoe het goed en zijn omgeving in een behoorlijke staat te onderhouden en precies die waarden en criteria te ondersteunen en zo mogelijk te valoriseren die geleid hebben tot zijn opname. Negatieve ontwikkelingen kunnen ertoe leiden dat het item overgebracht wordt naar de Lijst van het Bedreigde Werelderfgoed, wat doorgaans onterecht als een blaam wordt ervaren gezien het Comité meestal de nodige hulp biedt om de situatie te verbeteren. Slechts uitzonderlijk wordt een site definitief van de Lijst geschrapt. Door zijn jaarlijkse bijdrage

spijsst elke lidstaat het Werelderfgoedfonds bestemd om hulp te bieden in noodsituaties zoals aardbevingen en overstromingen, en om projecten uit te bouwen rond ingeschreven of bedreigde items in minderbedeelde lidstaten.

Na lange onderhandelingen, bemoeilijkt door de gewestvorming en op de voet gevolgd door Mark Fierlafijn, als afgevaardigde van Internationale Betrekkingen en later als directeur bij de afdeling Monumenten en Landschappen, is België – met zijn drie gewesten – uiteindelijk op 24 juli 1996 toegetreden tot de Conventie, als 147ste lid. In 2002 waren dat er al 171.

Na de ratificering van de Conventie heeft Edgard Goedleven werk gemaakt van een zo snel mogelijke opvolging. Voordien waren er mogelijke onderwerpen in rondvraag gebracht in de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) en in de Afdeling Monumenten en Landschappen (AML). Op 12 januari 1995 heeft de KCML een basislijst voorgesteld waarvan de belangrijkste items zijn opgenomen in de – niet-uitputtende – Indicatieve Lijst voor het Vlaams Gewest, ingediend in april 1997 en aansluitend goedgekeurd. Aan bod kwamen: Antwerpen, de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en omgeving; Brugge, de historische binnenstad; Gent, het historische stadscentrum; en de Vlaamse begijnhoven.

DE VLAAMSE BEGIJNHOVEN WERELDERFGOED

Na het thematisch doornemen van de Werelderfgoedlijst leek het opportuun als eerste dossier de Vlaamse begijnhoven in te dienen in juni 1997. De opdracht werd toevertrouwd aan de Afdeling Monumenten en Landschappen, die onder meer dankzij haar archief en inventarisatie over het nodige basismateriaal en de knowhow beschikte. Dit streekeigen onderwerp en 'ontbrekend' type van erfgoed heeft immers een universele waarde als unieke materiële getuige van een uitdovende vrouwenbeweging met spirituele en sociaal-culturele achtergrond. De concentratie in Vlaanderen van 26 beschermde begijnhoven is op zich een uitzonderlijk feit; in Europa heeft deze beweging nooit een dergelijke ontwikkeling gekend en is ze in feite al in de Middeleeuwen verdwenen. Dertien Vlaamse Begijnhoven zijn "representatief" bevonden wegens hun variërende typologie qua aanleg en bebouwing gerelateerd aan de lokale *architectura minor*; belangrijk zijn eveneens hun evolutieve authenticiteit

Publicatie 'Vlaamse Begijnhoven Werelderfgoed'

Het Begijnhof van Sint-Amansberg bij Gent, werelderfgoed

en conservatie en hun maatschappelijke en actuele waarde als stedelijke woonomgeving. Nadat de hele procedure was doorlopen, zijn de Vlaamse begijnhoven in december 1998 in Kyoto (Japan) opgenomen op de Werelderfgoedlijst.

Voordien had het controlebezoek van mevrouw R. Durighello, als afgevaardigde van ICOMOS en UNESCO, grote belangstelling en verwachtingen gewekt bij de plaatselijke overheden, beheerders en bevolking en ook in de lokale en regionale media.

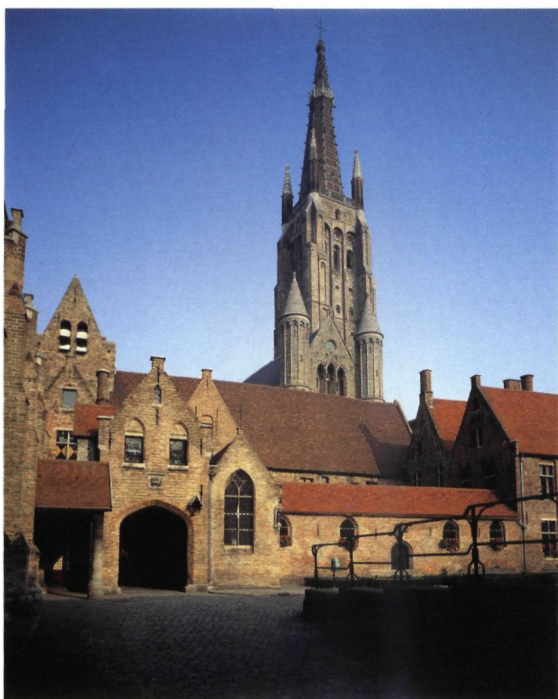
▲
Belforten Wereld-
erfgoed: het Brugse
Belfort
(foto Oswald
Pauwels)

De publieke interesse werd nogmaals aangewakkerd door de inhuldiging van de Werelderfgoed-borden. In elk van de dertien begijnhoven werd de inhuldiging tussen februari 1998 tot einde maart 1999 op eigen wijze georganiseerd: een vergadering van minister L. Martens met pers en beheerders in Brugge, een volksfeest in Sint-Truiden en Hoogstraten, een academische zitting in Leuven... Als afdelingshoofd heeft E. Goedleven ook de gepaste kanalen gezocht en gevonden om die informatieve en sensibiliserende werking te verruimen tot Vlaanderen, België en het verre en nabije buitenland. Dankzij de samenwerking met het Davidsfonds en de plaatselijke beheerders werd in september 2001 een Begijnhofweekeinde georganiseerd, dat 25.000 goed geïnformeerde bezoekers aantrok (6). Het rijk geïllustreerde boek *Vlaamse Begijnhoven Werelderfgoed*, ook in het Engels verspreid door de uitgeverij van deze organisatie en in het

Frans door de Editions Racine (7), en de gelijknamige video, in drie talen geproduceerd door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap op initiatief van E. Goedleven (8), horen tot hetzelfde succesverhaal. Anderzijds werd getimmerd aan een netwerk *Platform voor de begijnhoven*, dat de communicatie onder beheerders moet bevorderen, ze moet toelaten gezamenlijke initiatieven te ontwikkelen, evenementen te organiseren en in samenwerking met de verantwoordelijke overheden te zorgen voor een degelijk behoud en een passende ontsluiting.

BELFORTEN

Voortgaande op de geslaagde seriële inschrijving van de begijnhoven werd begin 1998, na samenspraak tussen toenmalig minister-president Luc van den Brande en Edgard Goedleven, een gestoffeerd voorstel ingediend om ook de belforten te laten opnemen in de Indicatieve Lijst voor het Vlaams Gewest. Na de opname kon in juni van hetzelfde jaar het lijvige dossier voor de Vlaamse belforten worden bezorgd. Omdat in België – als lidstaat – ook belangrijke voorbeelden bestaan in Wallonië, zoals het belfort van Tournai/Doornik, – het eerste van de reeks – en dat van Mons/Bergen – als barokinterpretatie van het type –, vroeg het Bureau in juni 1999 het voorstel uit te breiden tot de Waalse items. Dankzij de goede verstandhouding tussen de Vlaamse en de Waalse afdelingshoofden en collega's van de Monumentendiensten, kon de gevraagde aanvulling bijtijds worden bezorgd: de hele reeks werd dan ook in de Werelderfgoedlijst opgenomen in december 1999 te Marrakech (Marocco). Voor verdere uitbreiding naar Frans-Vlaanderen zijn meteen de nodige stappen ondernomen bij de betrokken Franse diensten die, ondanks hun belangstelling, hun dossier voornamelijk niet hebben ingediend. De inschrijving van samen 25 burgerlijke en kerkelijke belforten in 24 historische Vlaamse steden onderstreept hun ongemene en unieke concentratie in het toenmalige centrum van Europa en illustreert, in het verlengde ervan, het essentieel stedelijke karakter van Vlaanderen. Begijnhoven en belforten staan zowat als *Janusbeeld* voor ons gewest: begin 2001 zijn ze als dusdanig en als 'exclusief' te promoten thema gepresenteerd door Toerisme-Vlaanderen in het Vlaamse Huis van den Haag tijdens de jaarlijkse Lentepersvoorstelling. De publicatie Belforten-Werelderfgoed, in voorbereiding bij het Davidsfonds, zal verder bijdragen tot de ontsluiting van dit bouwtype met aanzienlijke historische en symbolische betekenis.

BRUGGE

In het vooruitzicht van *Brugge, culturele hoofdstad van Europa 2002* werd het vanzelfsprekende dossier van de Brugse historische binnenstad ingediend in 1999. De stad Brugge gaf hiertoe de opdracht aan de Groep Planning, die kon rekenen op de Afdeling Monumenten en Landschappen voor advies en de nodige aanvullingen na het bezoek van de expert van ICOMOS/ UNESCO, architect Chr. Pound uit Bath. Na enige discussie over het criterium – Brugge als voorbeeld van historische stad die materieel en immaterieel verbonden is met gebeurtenissen of levende tradities, met een gedachtegoed en met artistiek of literair werk van uitzonderlijke, universele betekenis – is de historische binnenstad tot Werelderfgoed verheven te Cairns (Australië) in december 2000.

TOEKOMST

Strevend naar de representativiteit van de Lijst, zowel typologisch als chronologisch en zeker geografisch, heeft het Werelderfgoedcomité de Lijst inmiddels grondig laten analyseren. Hieruit blijkt dat de regio Europa en Noord-Amerika met 56% inschrijvingen als enigszins oververtegenwoordigd kan overkomen; voor Afrika is het aantal beperkt tot 5%, voor de Arabische Staten tot 8%, Azië en de Pacific tot 18% en tenslotte Zuid-Amerika en de

Caraïben tot 13%. Alleen de ondervertegenwoordigde lidstaten, die nog geen of slechts één ingeschreven goed hebben, krijgen gedurende twee jaar de absolute prioriteit om voorstellen in te dienen. 'Goed vertegenwoordigde' landen – zoals België met in totaal acht inschrijvingen (8) – wordt gevraagd die pauze te respecteren.

De Vlaamse regering heeft zich voorgenomen die tussentijd te gebruiken om haar Indicatieve Lijst te actualiseren en aan te vullen (9). E. Goedleven had zich hierbij voorgenomen het aantal onderwerpen op te voeren tot tien items. Hiertoe werden vroegere lijsten van "*monumenten die eveneens een bijzondere waardering van de Commissie genoten met het oog op een voordracht voor Unesco wereldpatrimonium, van 5 september 1996*" kritisch onderzocht en werd om bijkomende suggesties gevraagd.

Bij het actualiseren en aanvullen van de Indicatieve Lijst moest evenwel rekening worden gehouden met:

- de al bestaande seriële inschrijvingen van de begijnhoven en de belforten die nieuwe types in de Werelderfgoedlijst hebben ingevoerd en tevens de meeste – ook middelgrote en kleinere – historische Vlaamse steden in kaart hebben gebracht;
- de evolutie van de inzichten van het Comité dat steeds meer aandacht besteedt aan het immateriële erfgoed en de nominaties op een meer restrictieve wijze wil behandelen, nu er al 730 goederen uit 125 landen, zijn ingeschreven: 563 zijn culturele, 144 natuurlijke en 23 gemengde goederen;

◀ Brugse binnenstad
Werelderfgoed:
het Sint-Janshospitaal
(foto Oswald
Pauwels)

◀ Het Vleeshuis
in Antwerpen –
mogelijk Wereld-
erfgoed?
(foto Kris
Vandevorst)

► De Graslei in de Gentse Kuip, kandidaat voor het Werelderfgoed (foto Kris Vandevorst)

- de nagestreefde representativiteit van de Lijst zowel qua typologie als geografische spreiding, evenals de vereiste authenticiteit van het goed en zijn omgeving. Industrieel en jong erfgoed zijn in dit opzicht nog weinig vertegenwoordigd maar de ooit voorgestelde Limburgse mijnstreek kan in haar huidige toestand niet meer opwegen tegen analoge opgenomen, complete sites in onder meer Duitsland of het Verenigd Koninkrijk;
- de inmiddels ingeschreven goederen die soms in zekere mate vroegere lacunes aanvullen, en ook het belang en de kwaliteit van onze mogelijke voorbeelden overstijgen;
- de groeiende aandacht voor het unieke karakter van het goed versus de 'vergelijkbare' reeds ingeschreven goederen elders ter wereld. Op het vlak van de gemengde sites bijvoorbeeld kan het ooit genoemde grensoverschrijdende Haspengouw de vergelijking niet doorstaan met de Oostenrijkse Wachauvallei of de Franse streken van de Loire of van Saint-Emilion, die hun integriteit en authenticiteit in hogere mate hebben bewaard;
- de inmiddels soms veranderde toestand van het voorgestelde goed zelf en de houding die hier-

tegenover aangenomen wordt; als voorbeeld kan het in 1996 getipte Centraal Station van Antwerpen dienen.

Na deze speurtocht en kritische oefening telt de geactualiseerde, sinds juni 2002 aanvaarde Indicatieve Lijst voor Vlaanderen vijf items waarvoor de ingediende teksten passen in het inmiddels vernieuwde *format* ad hoc. De twee eerder opgenomen sites zijn verruimd met de nodige verantwoording als 'Historische kern van Antwerpen, van de Schelde tot de oude omwalling van 1250' en 'De middeleeuwse kern of Kuip van Gent'. Toegevoegd werden: "De Westhoek, relict van de Eerste Wereldoorlog", 'Museum Plantin-Moretus, Vrijdagmarkt 22, Antwerpen' en 'Leuven, universiteitsgebouwen, een zes eeuwen lange aanwezigheid in de historische binnenstad' (10). Hiermee is op regionaal en lokaal niveau voldoende werk aan de winkel voor de periode na 2004, te meer omdat het aantal inschrijvingsvoorstellen per jaar beperkt zal blijven. Voor de Westhoek heeft minister Paul Van Grembergen al in juni 2002 een tweejarig samenwerkingsverband opgezet met de Provincie West-

Vlaanderen. Als aanvulling van de gedeeltelijke overzichtsinventarisatie, uitgevoerd door de Afdeling (11), zullen de oorlogsrelicten voor de hele Westhoek worden onderzocht onder leiding van een stuurgroep waarin ook de Afdeling is vertegenwoordigd. Op basis van deze studie zal dan een representatief en goed afgelijnd nominatiedossier worden uitgewerkt.

Als lid van het Werelderfgoedcomité sinds 1999 kan België, vertegenwoordigd door zijn ambassadeur bij UNESCO in Parijs en afgevaardigden van de monumentendiensten van de drie gewesten, samen met de andere twintig lidstaten actief deelnemen aan de besprekingen en beslissingen. Naast de beoordeling van de inschrijvingsdossiers omvat de agenda momenteel cruciale punten die ook een impact kunnen hebben op onze toekomstige nominaties en vereisten in verband met beheer, verscherpte beleidsplannen en bufferzones. Na de reeds ingezonden opmerkingen en voorstellen voor de in de loop van 2003 af te ronden herziening van de *Handleiding* kan onze toch al vijf jaar oude ervaring van pas komen: onze nominatiedossiers worden als voorbeeldig beschouwd en verder hebben we steeds actief en constructief deelgenomen aan de discussies tijdens beoordelingen van nominaties, aan besprekingen over de verruiming en de toekomst van de Lijst, over opvolging en beheer, inhoudelijke en technische bijstand. Bij de huidige mogelijke escalatie van de vereisten en de administratieve rompslomp moet, rekening houdend met de mogelijkheden van alle lidstaten en met een gepaste vorm van specialisme, worden gepleit voor een democratische, praktische en sensibiliserende aanpak, gezond verstand en haalbaarheid, drie punten die onder leiding van E. Goedleven dertig jaar lang zijn ingeschreven in het vaandel van de Vlaamse monumenten- en landschapszorg.

EINDNOTEN

- (1) Voor doelstellingen en werking van UNESCO in het algemeen en van de Conventie zie o.m. MAYOR F., *La mémoire de l'avenir*, Paris, 1994 (Collection DÉFIS, éditions UNESCO).
- (2) Cf. ICOMOS *International Council on Monuments and Sites* (1964) en IUCN *International Union on Conservation of Nature* en ICCROM *International Center for the Conservation and Restoration of Monuments*, thans adviserende organen van het Werelderfgoedcomité.
- (3) Cf. *World Heritage Convention/Convention du Patrimoine mondial*, § 2, Paris, 1972.
- (4) Cf. *Guidelines for the Implementation of the World Convention/Orientations pour la mise en oeuvre de la Convention du Patrimoine mondial*, Parijs, 1999 (in herziening en ter discussie sinds 2000 met de bedoeling te komen tot een definitieve versie tijdens de buitengewone zitting van het Werelderfgoedcomité in Parijs, 17-22 maart 2003).
- (5) Bij deze gelegenheid werd een handige gids gepubliceerd die bij de inschrijving voor het weekeinde en het mogelijke bezoek aan 25 begijnhoven werd verkregen. Cf. HEIRMAN M., *Langs Vlaamse Begijnhoven*, Leuven, 2001 (Uitg. Davidsfonds).
- (6) VAN AERSCHOT S en HEIRMAN M., *Vlaamse Begijnhoven Werelderfgoed*, met een *Inleiding* van E. Goedleven, Leuven, 2001 (uitg. Davidsfonds).
ID., *Flemish Beguinages World Heritage*, ... Leuven, 2001 (uitg. Davidsfonds).
ID., *Béguinages de Flandre. Un patrimoine mondial...* Bruxelles, 2001 (éditions Racine).
- (7) VAN DER AUWERA E en VERLINDEN P., *Vlaamse Begijnhoven Werelderfgoed / Flemish Beguinages World Heritage / Beguinages flamands patrimoine mondial*, Brussel, 2000, een film geproduceerd door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap op initiatief van E. Goedleven.
- (8) *Beleidsbrief Monumenten, Landschappen en Archeologie. Beleidsprioriteiten 2003* ingediend door de heer P. Van Grembergen, Vlaams minister van Binnenlandse aangelegenheden, Cultuur, Jeugd en Ambtenaarszaken, p. 13 (ook op het internet: www.monument.vlaanderen.be).
- (9) Ingeschreven sites voor het Waalse gewest: Scheepsliften van het Canal du Centre (1998), zes belforten die samen met de Vlaamse zijn opgenomen (1999), neolithische mijnen van Spiennes (2000), de kathedraal van Doornik (2000). Voor het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest: de Grote Markt (1998) en de Brusselse herenhuizen van V. Horta (2000).
- (10) Volledige tekst door S. Van Aerschot-Van Haeverbeeck, als vertaling van de ingediende tekst in het Frans - naast het Engels, werktal van het Werelderfgoedcomité- zie www.monument.vlaanderen.be, ook met algemene informatie over de ingeschreven begijnhoven, belforten en de Brugse binnenstad door dezelfde auteur.
- (11) *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Ieper*. Delen 11n 1. *Kanton Ieper*, Turnhout, 1987, 11n 2. *Kanton Poperinge*, Turnhout, 1989, 11n 3. *Kantons Mesen-Wervik-Zonnebeke*, Turnhout, 1991 (telkens uitg. Brepols). ID, Deel 17n 2. *Arrondissement Roeselare. Kantons Hoogledelzegem-Lichtervelde*, Turnhout, 2001 (ook op het internet www.monument.vlaanderen.be).

Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck is erfgoedconsulente bij de Afdeling Monumenten en Landschappen

André Matthys

EDGARD GOEDLEVEN ET LA POLITIQUE PATRIMONIALE INTERNATIONALE

Brussel, watertorens

Le rôle d'Edgard Goedleven dans les instances internationales s'inscrit dans la continuité et la durée de sa fonction. Ce travailleur infatigable est, à bien des égards, un pionnier et constitue la mémoire de la présence patrimoniale flamande mais aussi wallonne et bruxelloise dans ces organismes.

Une revue rapide de quelques-unes de ses actions permettra de mieux faire comprendre le rôle important de ce haut fonctionnaire dans les instances internationales.

CONSEIL DE L'EUROPE

Edgard Goedleven participe depuis longtemps aux travaux du Comité du patrimoine culturel (CCPAT); il doit en être un des doyens.

Lors des dernières élections du bureau, il a soutenu fermement la candidature de la représentante de la Wallonie, Bénédicte Selfslagh, ce qui a permis à celle-ci d'accéder à la vice-présidence en 2000 et à la présidence en 2001. C'est un trait d'Edgard Goedleven de soutenir et de promouvoir les compétences au profit de l'intérêt général.

Il a tout au long de son mandat fait preuve d'initiative en n'hésitant pas à interpeller les responsables

européens sur le manque de ressources humaines et d'information pour aboutir au récent projet HEREIN, réponse adéquate au besoin de communication et d'information entre les services du patrimoine de toute l'Europe.

L'administration flamande est fortement engagée dans cette action fédératrice. Le mérite d'Edgard Goedleven, c'est d'avoir bien identifié le rôle du Conseil de l'Europe dans les politiques nationales ou régionales; il a bien compris que le Conseil était le lieu d'identification des nouvelles tendances et de prises de connaissance d'initiatives ou de problématiques développées dans les autres services patrimoniaux.

Il en va de même pour les conventions internationales, comme la récente convention européenne du paysage, qu'Edgard Goedleven a toujours soutenu pour mieux pouvoir utiliser ces directives européennes dans l'intérêt de sa propre région.

Edgard Goedleven a toujours souligné la dimension particulière du patrimoine comme cadre de vie des citoyens. Il a donc aussi immédiatement compris l'intérêt de l'élaboration d'une nouvelle convention cadre qui engloberait les trois conventions existantes du patrimoine culturel: la convention pour la sauvegarde du patrimoine architectural de l'Europe (Grenade, 1985), la convention (révisée) pour la protection du patrimoine archéologique (Malte, 1992) et la convention européenne du paysage (Florence, 2000). Cette convention cadre permettra de développer la notion de patrimoine «commun» et le principe de protection du patrimoine de toutes les communautés. La toute récente notion de «droit au patrimoine» implique a fortiori le respect du patrimoine de l'autre. L'objectif est également de situer le patrimoine dans les défis actuels: globalisation, diversité, développement durable, compréhension mutuelle, implication des citoyens, cadre de vie.

UNION EUROPEENNE

Edgard Goedleven n'a jamais raté les grands rendez-vous du patrimoine au sein de l'Union, mais depuis l'abandon du projet RAPHAËL, il faut bien reconnaître que l'action de l'Union Européenne en faveur du patrimoine se développe avec moins d'ampleur.

Edgard Goedleven s'est véritablement efforcé de comprendre les projets dans leur contexte; c'est ainsi qu'il a souhaité situer la préservation des sites

▲
Brussel,
Justitiepaleis

miniers du Limbourg – dont la restauration a été assurée avec l'appui des fonds structurels – dans l'histoire européenne des mines. Il a été très attentif à cette dimension internationale. De même, il a toujours été conscient de l'impact des politiques européennes sur les politiques locales du patrimoine. Encore deux exemples récents en Europe, Edgar Goedleven a été un des premiers à plaider la cause du taux réduit de TVA pour l'entretien et la restauration du patrimoine culturel. La réduction de ce taux permettrait aux administrations du patrimoine – à budget constant – de subventionner l'entretien et les travaux dans un nombre plus important de monuments, de contribuer à l'emploi, de soutenir les PME et les savoir-faire, de réduire le travail au noir.

Si le taux réduit est maintenant d'application pour les habitations de plus de 15 ans cette mesure devrait être étendue à tout le patrimoine classé, habité ou non, y compris les édifices publics et notamment les églises. De même pour les normes de sécurité européenne, Edgar Goedleven est préoccupé par l'impact de ces normes sur certains édifices comme les moulins ou le patrimoine archéologique industriel. Comment ces monuments

▲
St.-Hubert,
Abdijkerk,
zicht op het orgel

pourront-ils valablement transmettre leur histoire aux générations futures si celles-ci ne peuvent plus les voir en action ?

Ces deux exemples démontrent la nécessité de renforcer la concertation et la coopération européennes et non de la réduire. Ce serait le plus bel hommage à rendre à l'action d'Edgard Goedleven que de constituer cette plate-forme de discussion, peut-être au travers du projet HEREIN qui lui est si cher.

UNESCO

La Convention du patrimoine mondial (Paris, 1972) est incontestablement l'activité la mieux connue du grand public dans le cadre de l'UNESCO. C'est également le domaine où la coopération entre les trois régions a été la plus visible et où l'action d'Edgard Goedleven a été déterminante pour «rattraper le retard», pour initier la révision de la liste indicative comme réponse à la représentativité des biens, pour constituer la liste du patrimoine mondial en danger et bien sûr pour lancer HEREIN en collaboration avec le Conseil de l'Europe.

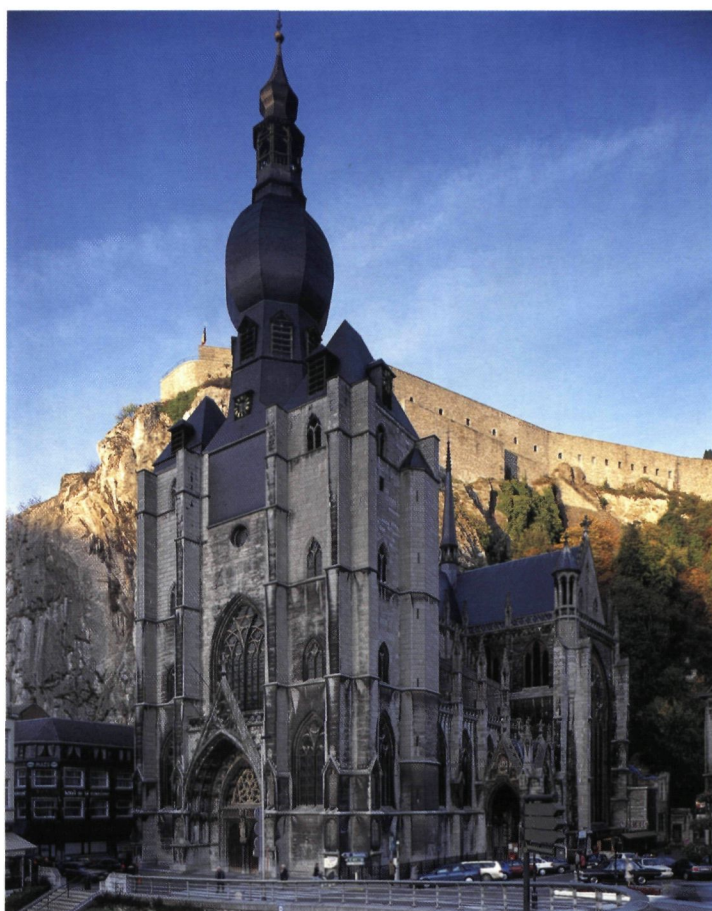
Pour rappel la convention a été ratifiée par la Belgique le 24 juillet 1996, soit 24 ans après la conférence générale de l'UNESCO, en 1972! Les trois régions et la Communauté germanophone n'ont pas hésité alors à conclure un accord politique permettant cette ratification tardive. Cet accord politique était indispensable car il ne s'agissait pas ici d'un traité mixte où la compétence est partagée entre l'autorité fédérale et les entités fédérées et le cas de figure d'une compétence exclusive des entités fédérées n'avait pas été prévu. La mise en œuvre de la convention a été lancée en moins de six mois grâce à l'excellente coopération entre les gouvernements et administrations du patrimoine des trois régions et de la Communauté germanophone. Après une réunion d'information aux Affaires étrangères à Bruxelles en décembre 1996, une première concertation a été organisée à Jambes en janvier 1997; elle fut suivie d'une deuxième réunion en mars 1997 organisée par la Flandre et d'une troisième réunion en avril 1997 organisée par la Région bruxelloise. La clé de répartition au Fonds du patrimoine mondial a été décidée dès la première réunion à Jambes, la liste indicative des sites belges susceptibles d'être inscrits sur la liste du patrimoine mondial était prête dès avril 1997 et les trois premières propositions d'inscription ont été déposées avant le 1er juillet 1997 et inscrites sur la liste du patrimoine mondial en décembre 1998, à la 22e session du comité du patrimoine mondial à Kyoto (Japon).

Il s'agissait des béguinages pour la Flandre, du canal du Centre pour la Région wallonne et de la Grand'Place pour Bruxelles. Une brochure conjointe avait été réalisée à cette occasion. D'autres inscriptions ont suivi et le retard a été comblé: les beffrois de Flandre et de Wallonie, inscrits en décembre 1999, le centre historique de Bruges, les habitations majeures de l'architecte Victor Horta, les minières néolithiques de Spiennes, la cathédrale de Tournai furent inscrits en décembre 2000.

Edgard Goedleven avait, dans ce cadre, organisé l'ordre des propositions d'inscriptions flamandes, Bruges figure en effet sur la liste du patrimoine mondial avant qu'elle ne soit «ville européenne de la culture». Son administration a aussi pris l'initiative d'organiser un colloque relatif à l'inscription de Bruges sur la liste du patrimoine mondial (Brugge, 23 avril 2001) et le Ministre de tutelle avait pendant le colloque signé un nombre important de dossiers de protection. Cette articulation était due à Edgar Goedleven. Un autre objectif poursuivi au travers de ce colloque était de conscientiser les

autorités municipales sur le regard extérieur désormais fixé sur le patrimoine mondial. La liste du patrimoine mondial doit aussi permettre de raconter l'histoire de la terre et de l'humanité illustrée dans les sites et les monuments. Edgard Goedleven a immédiatement compris qu'il fallait répondre au souci d'assurer une meilleure représentation de tous les types du patrimoine sur la liste du patrimoine mondial. C'est ainsi qu'il obtient dès avril 1998, une révision de la liste indicative pour ajouter les beffrois flamands... et wallons. Ce dossier novateur a été très bien accueilli par le Comité. Edgard Goedleven avait compris qu'il y avait beaucoup trop de villes historiques sur la liste et a donc modifié l'objectif. Il a aussi poursuivi la réflexion sur la liste indicative et grâce à son impulsion, elle a été révisée et étendue au noyau médiéval de Gand, au noyau historique d'Anvers, de l'Escaut aux anciens remparts. De nouvelles inscriptions sont décidées: le Westhoek, lieu de mémoire et monuments de la grande guerre, le Musée Plantin Moretus à Anvers et, à Louvain, les bâtiments universitaires, l'héritage de six siècles au sein du Centre historique. Ces deux dernières propositions illustrent sa compréhension du patrimoine mondial et il n'oublie pas que ces biens doivent être d'une valeur universelle exceptionnelle. Edgard Goedleven est convaincu de l'utilité des listes indicatives: inclure un bien sur cette liste peut certainement déjà avoir des retombées positives. Après avoir transmis au total huit dossiers, entre 1997 et 1999, la Belgique n'a plus introduit de propositions d'inscription. Les trois régions avaient en effet annoncé leur volonté de parrainer les dossiers des pays dont le patrimoine est sous-représenté sur la liste; cette idée a ensuite été reprise par d'autres états-parties. La Belgique a contribué à cette idée sous d'autres formes: la Flandre à travers HEREIN, l'état fédéral à travers la coopération au développement qui soutient un projet important en République démocratique du Congo et la Région wallonne à travers deux projets au Sénégal et les contributions aux réformes proposées par Bénédicte Selfslagh.

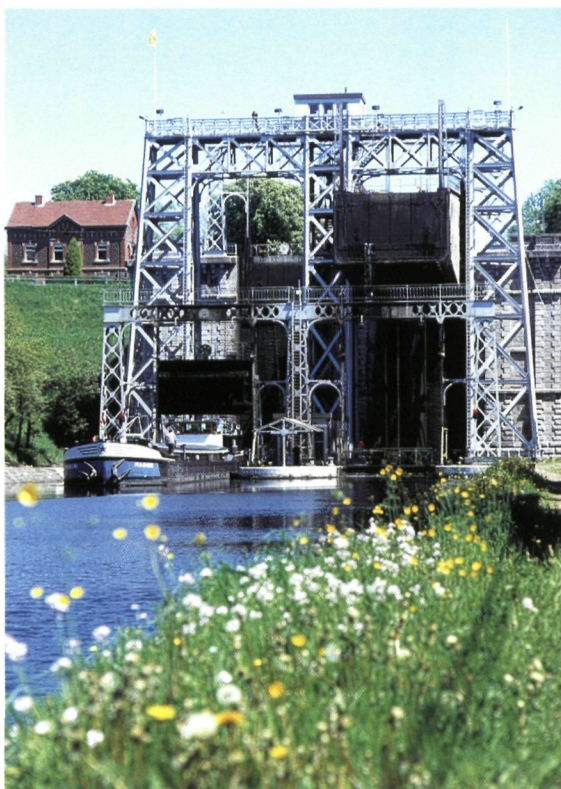
En juin 1998, les trois régions ont décidé de poser leur candidature au prestigieux comité du patrimoine mondial, l'organe décisionnel de la Convention. Après une campagne d'élection intensive appuyée par le Ministère des Affaires étrangères, la Belgique a été élue au premier tour lors de l'assemblée générale des états parties en octobre 1999. Au sein de ce comité, la Belgique a joué un rôle crucial dans les réformes toujours en cours. Bénédicte

▲
Dinant,
O.L.V.-kathedraal

Selfslagh en a été le moteur et Edgard Goedleven a non seulement approuvé les propositions mais il a toujours apporté son soutien aux moments cruciaux en vue d'obtenir une meilleure rotation des états parties au sein du comité mondial, une meilleure représentation des types de patrimoine, des procédures simples et efficaces, une redéfinition claire des objectifs du comité face aux défis actuels, l'adéquation du budget avec les objectifs, la mise en place de mécanismes pour mesurer les progrès accomplis, et enfin, une réflexion approfondie sur l'utilisation de la liste du patrimoine mondial en danger. Pour ce dernier objectif, il revient à Edgard Goedleven d'avoir commandé une analyse juridique indépendante à une université (Professeur Franckx, VUB). Cette analyse a conclu que le comité peut à tout moment et en cas d'urgence inscrire un bien sur la liste du patrimoine mondial en péril à condition que ce bien figure sur la liste du patrimoine mondial, qu'il soit menacé d'un danger spécifique et que de grands travaux soient nécessaires. Le consentement de l'état concerné n'est donc pas indispensable. La Belgique a lancé le débat sur cette question importante et l'étude commandée par Edgard Goedleven a été ici détermi-

► La Louvière,
Canal du Centre,
scheepslift,
ingeschreven als
Werelderfgoed

nante. Lors de la 26e session du Comité à Budapest en 2002, il n'y a pas eu de consensus sur la question mais les états parties se sont accordés sur la coopération internationale et la solidarité à mettre en œuvre avec les pays concernés pour aider à préserver leurs biens. Suite à ce débat, le comité adoptera certainement d'autres procédures pour veiller à l'état de conservation du patrimoine mondial en pleine concertation avec les états intéressés. Sous l'impulsion d'Edgard Goedleven, la Région flamande a conclu un accord de coopération avec l'UNESCO; HEREIN sera un projet financé en coopération avec le Conseil de l'Europe pour établir le rapport périodique de l'état du patrimoine pour les pays européens et étendre le système aux pays du monde arabe.

Edgard Goedleven situe le patrimoine dans le contexte plus large de la société: il ne se limite pas à une approche scientifique mais complète celle-ci avec d'autres critères. Cela lui a été reproché par certains, mais je puis attester qu'il a souvent été en avance sur son temps et qu'il a pressenti, avant beaucoup d'autres, l'évolution de la notion de patrimoine dans notre société contemporaine. Il n'est donc pas étonnant qu'Edgard Goedleven s'intéresse aux travaux en cours à l'UNESCO pour l'élaboration d'une nouvelle convention sur le

patrimoine immatériel et la liste des chefs-d'œuvre du patrimoine immatériel de l'Humanité. Edgard Goedleven jette un vaste regard sur le patrimoine: matériel et immatériel, immobilier et mobilier. Il faut rappeler ici son intérêt pour le cheval brabançon ! En témoignent aussi la proposition sur la liste indicative du musée Moretus Plantin mais aussi son intérêt pour les courses cyclistes classiques en Flandre et... les bières traditionnelles. Il n'hésitera pas à vous rappeler qu'à la Grand'Place de Bruxelles, la Maison des brasseurs a toujours son affectation d'origine et il essaiera de vous convaincre, arguments à l'appui, que les bières traditionnelles sont aussi nobles que les grands crus français.

Les contacts avec Edgard Goedleven sont toujours francs et directs et ses collègues n'ont jamais hésité à demander son avis. Ces échanges ont toujours facilité l'adoption d'une position commune. Il a toujours joué sur la complémentarité et le patrimoine a souvent été cité comme exemple de coopération entre les régions. Cette concertation qu'il a grandement facilité a permis aux trois régions de se positionner au niveau international. On sait maintenant que la Belgique est un état fédéral et que le patrimoine culturel relève des entités fédérées: Régions et Communautés. Outre nos positions communes souvent courageuses, les délégations ont aussi remarqué la qualité des relations entre les représentants des trois régions, ce qui contribue à améliorer l'image de notre pays. Bref, Edgard Goedleven allie intelligence, sens de la stratégie et intuition. Il va à l'essentiel dans une perspective réaliste et pragmatique, il pratique souvent l'auto-dérision ce qui est, somme toute, la forme la plus aboutie d'humour chez un humaniste. Ad multos annos !

André MATTHYS, Inspecteur général du Patrimoine, Direction générale de l'Aménagement du Territoire, du Logement et du Patrimoine, Ministère de la Région wallonne.

Marjan Buyle

EEN MONUMENT IS MEER DAN EEN GEVEL ALLEEN

◀ Gewelbschilderingen
in de abdij van
Herkenrode

De eerste inspecteurs van wat toen nog de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg heette, hielden zich voornamelijk bezig met de restauratie van het exterieur: steenvervanging, stabiliteit,... Al heel snel, en veel vroeger dan in de monumentenzorg in het algemeen en de andere monumentendiensten in binnen en -buitenland, begreep Edgard Goedleven dat een monument meer is dan een 'schone gevel'. Kort na het in dienst treden van de inspecteurs 'monumentenzorg' werd daarnaast ook een eerste inspecteur interieur aangetrokken, om zich specifiek bezig te houden met alle elementen van interieuraankleding en kunstbezit in de monumenten. Anna Bergmans als *lonely rider* in de beginperiode werd na verloop van tijd bijgestaan door een aparte inspecteur interieur per provincie.

Aan dossiers geen gebrek: verwarming en verlichting, op het eerste gezicht puur technische aangelegenheden, maar met welk een impact op het interieur en het kunstbezit: ontstemde orgels, afschilferende beelden, barstende lambriseringen, verkleurde schilderijen, houtwerk vergeven van de houtworm! Het Tweede Vaticaans Concilie, wel eens oneerbiedig de nieuwe beeldenstorm genoemd, ging tezamen met de versobering van liturgie en kerkgebouw gepaard met een niets ontziende verdwijning, verbouwing, versnijding en vernieling van waardevol meubilair. Communiebanken werden niet meer gebruikt, dus weg ermee of ze werden in het 'beste' geval verzaagd tot decoratie van een modern altaar of spreekgestoelte. De onnuttig geworden preekstoel bleef in de meeste gevallen omwille van zijn onhandelbare grootte wel be-

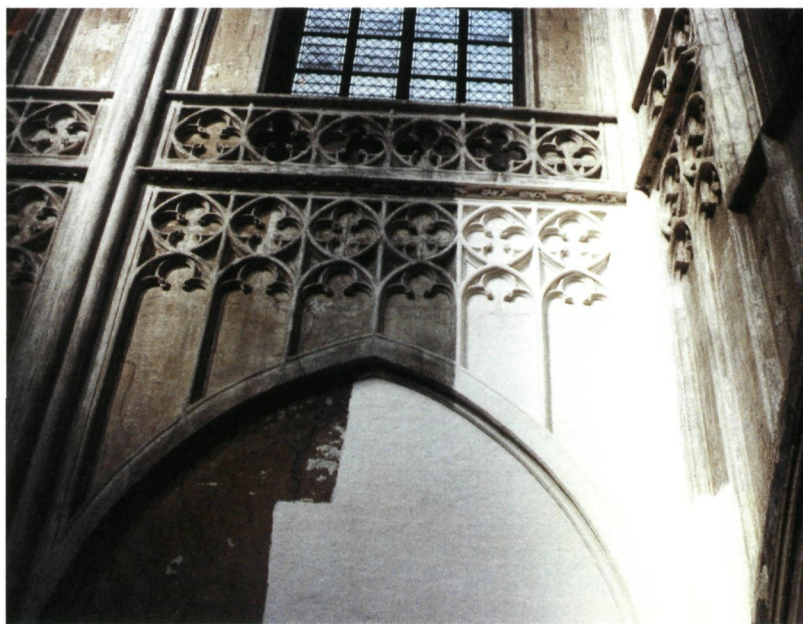

▲
Renaissancistisch
decor te Antwerpen,
Grote Markt 35

waard, maar werd verschoven, verplaatst of ergens in een hoek gewurmd. Houten en gipsen beelden en retabels van 'werkloos' geworden heiligen verdwenen naar de zolder of de opkoper van dienst en de kleurige neogotische beschilderingen konden niet meer verzoend worden en verdwenen op hun beurt achter een 'stijlvolle' beschildering in gebroken wit.

De afdeling interieur probeerde tegen beter weten in en vaak met de moed der wanhoop het tij te keren, en dat is gelukt. Liturgische betekenis of ritueel gebruik werden zo nodig losgekoppeld van de erfgoedwaarde en de kunsthistorische betekenis. Kerkfabrieken of andere eigenaars/beheerders konden ervan overtuigd worden dat deze, al dan niet nog in gebruik zijnde liturgische meubelen en kunstwerken integrerend deel uitmaakten van het cultureel patrimonium van de plaatselijke gemeenschap. Bij de zorg voor dit erfgoed werd het dalend aantal kerkgangers gecompenseerd door de vernieuwde belangstelling van monumentenliefhebbers en de inspanningen van talrijke vrijwilligersverenigingen ter plaatse.

Het belang van binnenafwerkingslagen werd door de inspecteurs interieur van in het begin als essentieel ervaren. Veel te lang waren onze historische

▲
Antwerpen O.L.V.-
Kathedraal tijdens
de restauratie,
proefbehandeling
met bewaring van
de oude kalklagen

kerkinterieurs door de restauratiefilosofie en -praktijk van de 19de en de 20ste eeuw, genadeloos van hun talloze afwerkingslagen ontdaan en tot op de blote steen gedecapeerd. Deze lagen zijn echter evenzoveel documenten van het ontstaan en de geschiedenis van het gebouw: ze kunnen muurschilderingen bevatten of monochroom wit of met een andere tint gekleurd zijn, er kunnen opschriften op staan. Het onafgewerkte bouw materiaal tonen is in de meeste gevallen een verkeerde interpretatie van het oorspronkelijke uitzicht. Veel belang wordt nu gehecht aan vooronderzoek, registratie en documentatie van de opeenvolgende lagen, een gefundeerde diagnose en een geargumenteerde restauratieoptie.

Zo gaf Edgard Goedleven op het juiste moment, in een jarenlang aanslepende discussie, de noodzakelijke aanzet voor een proefbehandeling door de conserveringsploeg van een gedeelte van het oude kalklagenpakket in de kathedraal van Antwerpen, waardoor duidelijk werd aangetoond dat de bewaring van dit historisch 'document' in de praktijk zonder al te grote moeilijkheden kon uitgevoerd worden. De restauratieoptie voor het interieur werd in die belangrijke scharnierfase omgebogen van totale verwijdering van de kalklagen tot een

◀ Antwerpen O.L.V.-
Kathedraal, detail
van de vieringtoren
(foto Oswald
Pauwels)

conserverend behoud ervan. Het resultaat is prachtig voor de gelovigen en de bezoekers van de kerk en deze vernieuwende visie heeft als pilootbehandeling en referentiekader de latere restauraties essentieel beïnvloed.

Alertheid voor de mogelijke aanwezigheid van muurschilderingen op elke oude afwerkingslaag in een monument heeft geleid tot de ontdekking van

tal van restanten van muurbeschildering in woonhuizen. Zo werden bijvoorbeeld vele renaissancestische beschilderingen geregistreerd en geconserveerd in de Antwerpse binnenstad.

In de beginfase van deze specifieke werking in verband met interieur was de wereld van de gespecialiseerde restauratie nog vrij ongeorganiseerd. Veel restauraties aan schilderijen en beelden werden nog uitgevoerd door schilders, kosters of kunstminnen-

▲
Antwerpen O.L.V.-
Kathedraal,
gerestaureerd
transept en koor
(foto Oswald
Pauwels)

de dorpsgenoten. Goedleven onderkende het belang van de kwaliteitsvolle restauraties, uitgevoerd door mensen met de nodige bagage aan theoretische kennis en praktische ervaring. Voor het Nederlandstalig landsgedeelte biedt de Hogeschool Antwerpen, met haar *Departement Conservatie en Restauratie*, nu de noodzakelijke academische op-

leiding aan, met als Franstalige evenknie de opleiding van *La Cambre* in Brussel. Van bij haar stichting in 1991 was Edgard Goedleven erelid van de BRK-APROA, de Beroepsvereniging voor Conservators-Restaurateurs van Kunstvoorwerpen vzw, die hij altijd heeft aangemoedigd en gesteund. Met in het achterhoofd altijd de bekommernis voor kwaliteitsvolle, degelijk uitgevoerde restauraties ondersteunde hij de grootscheepse restauratiecampagnes aan de *Kruisoprichting* van Rubens en de triptiek van het *Laatste Avondmaal* van Dirk Bouts, uitgevoerd door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium van Brussel. Ook de belangrijke binnenrestauraties van onder andere de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen, de Sint-Pieterskerk van Leuven en de Sint-Pauluskerk van Antwerpen volgde hij op de voet.

De veiligheid van het kunstbezit en van de meest waardevolle voorwerpen van ons erfgoed liggen Edgard Goedleven na aan het hart. Zo werd na langdurige discussies het veelluik van het Lam Gods veilig in een geklimatiseerde beglaasde ruimte tentoongesteld. Met de technologische vooruitgang ter zake kon het befaamde drieluik van Dirk Bouts bijna onzichtbaar, maar even veilig aan het geïnteresseerde publiek worden getoond.

Grondig vooronderzoek, kwaliteitsvolle uitvoering van restauraties door goed opgeleide conservators-restaurateurs, gedegen documentatie en registratie: het zijn nu allemaal logische en onmisbare onderdelen van een restauratieproject. Maar we komen van ver....

Marjan Buyle is verantwoordelijke voor de conserveringsploeg bij de Afdeling Monumenten en Landschappen

Piet Jaspaert

DE FINANCIER EN ORGANISATOR

◀ Het kasteel van Horst, beheerd door Erfgoed Vlaanderen

Eind februari 2003 komt het moment van afscheid nemen voor Edgard Goedleven. Omdat hij zovele jaren de voortrekker geweest is voor de monumenten- en landschapszorg in Vlaanderen, is de neiging groot om hem zelf tot monument te benoemen. Edgard Goedleven als 'monument' catalogiseren zou echter een zware vergissing zijn. Immers, een 'monument' is in wezen een gebouw dat door anderen tot leven gebracht wordt, terwijl Edgard voor mij zowat het schoolvoorbeeld is van al wie een gebouw tot leven brengt en een toekomst geeft.

In de meer dan vijftien jaar dat onze wegen elkaar frequent gekruist hebben, hebben we op tijd en stond onze respectieve middelen in dezelfde korf gelegd en zijn anderen er hopelijk beter van geworden. En met anderen bedoel ik evenzeer het erfgoed

en het landschap, als de bezoeker én de pleitbezorger van dat erfgoed.

Edgard is voor mij één van die ambtenaren die zowel in zijn vrije tijd als tijdens de diensturen met hetzelfde bezig is: ongedurig werken aan de promotie van het erfgoed in zijn brede zin. En werken betekende voor hem vergaderen, nota's maken, lobbyen (intern én extern), creatieve oplossingen uitdokteren, wetten en decreten uitwerken en interpreteren, artikels en boeken schrijven, koffie drinken, verregaande bereidheid tot mobiliteit en plaatsbezoek...

Binnen het bestek van deze bijdrage wil ik Edgard toch eens extra belichten als financier en organisator. Doordat hij naast zijn ambtenaarsfunctie ook zelf in het veld initiatieven nam, kende hij de pro-

DE FISCUS EN HET CULTUREEL ERFGOED

▲ De brochure
'De fiscus en het
culturele erfgoed'

▲ Het magazine van
Open Monumenten-
dag

blemen van de financiering door en door. Omdat hij maar al te goed wist dat de overheid onmogelijk alle financiële lasten kan dragen, heeft hij zich intens ingezet om via overheidsmaatregelen en juridische handigheden de nood aan geldmiddelen binnen de erfgoedsector te helpen lenigen.

Ik herinner me levendig hoe wij in de jaren 1990 hebben samengewerkt om de mogelijkheden van fiscale aftrekbaarheid voor giften en de oprichting

van patrimoniumgenootschappen in het voordeel van het erfgoed een grotere bekendheid te geven. Mijn functie als communicatieverantwoordelijke van de toenmalige Kredietbank, gecombineerd met zijn inbreng en deskundigheid, maakten het ons mogelijk uit te pakken met een succesvolle standaardbrochure over deze financieringsmogelijkheden. Edgard is blijven geloven in de noodzaak van fiscale aftrekbaarheid en mee dankzij hem is VCM, het Vlaams Contactforum van Erfgoedverenigingen, op dit ogenblik nu ook gerechtigd om dergelijke attesten in het voordeel van erfgoedprojecten uit te reiken. Uiteraard vond hij in de Kredietbank als 'bank van hier' dikwijls een spontane affiniteit. Eerlijk toegegeven, hij is soms wel zeer handig in zijn argumentatie. En zijn kracht, maar onvermijdelijk ook soms zijn kwetsbaarheid, is dat hij altijd eerst de oplossingen ziet en dikwijls pas nadien de nodige aandacht geeft aan de moeilijkheden. Het strafste waartoe hij mij ooit heeft verleid was de sponsoring van de aankoop van een uniek exemplaar van een Brabantse hengst, Vainqueur de Mai genaamd. Hij vroeg in feite een prefinanciering en stelde voor om de terugbetaling te doen per dekking. Het ging dus letterlijk om gedekte cheques!

▲
Het Fort Napoleon
te Oostende, onder
beheer van Erfgoed
Vlaanderen

De kracht van Edgard is dat hij constant ideeën naar boven haalt, lanceert en blijft aankaarten tot hij ze van de grond krijgt. Zo ging het met de Open Monumentendag. Hij speelde met die idee, maar kon dat onmogelijk vanuit de administratie opstarten. Het ontbrak hem immers aan mankracht, logistiek en ook een pak finances. Toen vond hij in mij een bondgenoot die wel wilde financieren, maar evenmin zomaar een logistiek apparaat ter beschikking kon stellen. Ik polste de Koning Boudewijnstichting, organiseerde een vergadering op de Brusselse Grote Markt met Edgard, Guido Knops en mezelf en de Open Monumentendag was geboren en blijft groeien, de jongste jaren onder de vleugels van Erfgoed Vlaanderen vzw.

Edgard is niet de gemakkelijkste, weet zeer goed waar hij heen wil, heeft allicht nooit geskied, maar kan perfect slalommen, is een gedreven fietser en overtuigd wandelaar, steunt zijn ambtenaren en inspecteurs, gelooft in de zending van de overheid om het vrije initiatief en het vrijwilligerswerk te ondersteunen en faciliteiten te verschaffen.

Ik weet dat een aantal mensen Edgard bijzonder eigenzinnig vinden, zijn bevoegdheden benijden en/of zijn aanpak bekritisieren. Regelmatig hoorde ik collega's zich hardop afvragen hoe ik het deed om met de duizendpoot Goedleven telkens opnieuw tot vlotte afspraken te komen. Mijn recept was eenvoudig. Ik wist dat hij elke ochtend vóór acht uur

▶
Edgard Goedleven
in gesprek met
Piet Jaspaert

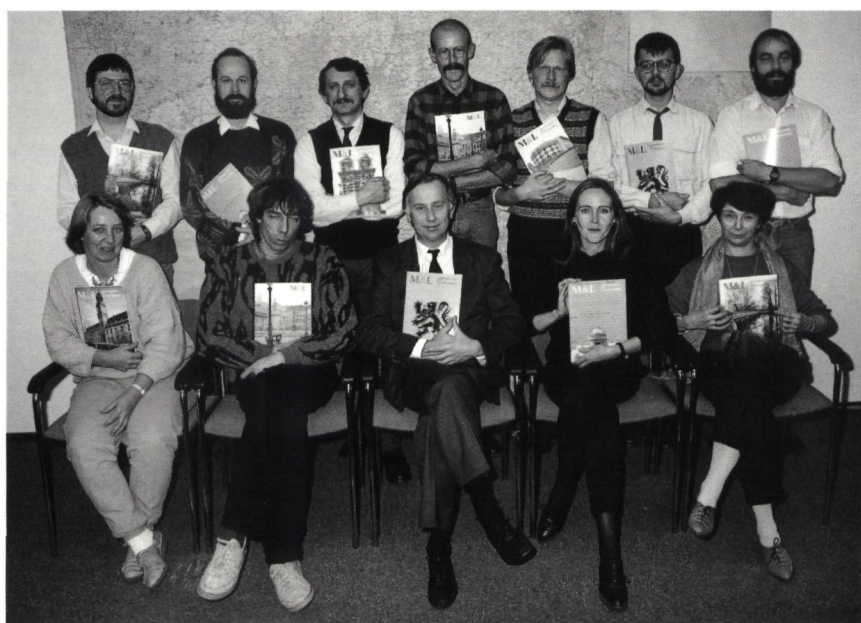
zijn koffie dronk in de Moccaf  in de Brusselse Sint-Hubertusgalerij en voor de rest ging het om wederzijds inzicht, deskundigheid en betrokkenheid.

Ik hoop dat zijn deskundigheid en zijn kennis van het veld niet verloren gaan of opdrogen na einde februari. Edgar, ik wens je, samen met je echtgenote, een aantrekkelijke en gewaardeerde vorm van anders-actief zijn na 28 februari.

*Piet Jaspaert is voorzitter van
VCM Vlaams Contactforum van
Erfgoedverenigingen*

Marcel M. Celis

DE VERBEELDING AAN DE MACHT: M&L VAN 1 TOT 127

De redactie van
M&L in 1988

Het had voor Edgard Goedleven *Flandria Illustrata* mogen worden, maar in de vroege *eighties* waren *no nonsense* en éénletterwoorden *fashionable*, en in het zog van C&A's, P&C's, H&M's en aanverwante L&M's werd het na wat getouwtrek een nuchter *M&L: Monumenten en Landschappen* voor de goede verstaander.

Studiegenoot en hoofd van de Gentse Dienst voor Monumentenzorg en Stadsarcheologie Johan Vandenhoute (1951-1981) haalde gelijk de cover met het heet-van-de-naald restauratie-relaas van *Het Toreken* op de Vrijdagmarkt; F. Marcus had nog wat liggen over -zijn- 'monumentenstad' Diest; André De Naeyer, duidelijk nog onder de indruk van de 'ontploffing' van het Antwerpse kathedraal-gewelf, bracht zijn visie over de beoogde restauratie-aanpak van de grote zuilen; landschapscollega's Herman van den Bossche en Guido Ostyn stonden

in voor het groen-evenwicht, de laatste weliswaar in een geenszins nog acceptabele verslagvorm; Eddy De Witte en Eddy Becaus zorgden met hun *Vergelijkend onderzoek van polyurethaanvernis* voor het wetenschappelijk luik en de goede contacten met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, en ondergetekende mocht van de vrienden bij het Sint-Lukasarchief de recente vondst te gelde maken van het art nouveau herenhuis Cohn-Donnay in Brussel, geen toevallige *Ultieme Hallucinatie*.

Met dit nummer 1, in november 1981, was de toon gezet. De *Afdeling Monumenten en Landschappen* heette toen nog *Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg*, E. Goedleven tekende als Adviseur-hoofd van dienst, en zijn staf bestond uit overwegend jonge snaken, geronseld tijdens of kort

▲ De "muur" van Geraardsbergen, gekende kasseiweg in de Vlaamse Ardennen (foto Oswald Pauwels)

nà het *Monumentenjaar '75*, die hun vele schrijfsels al te lang lijdzaam in dossiers hadden zien wegkwijnen.

Het werd een heus tijdschrift, tweemaandelijks, 56 pagina's dik met kleurenkatern, niet zonder enige ambitie in een eerste oplage gedrukt op 6.000 exemplaren en te koop, gezien "*de benarde toestand van de overheidsfinanciën*"; waarmee het diensthoofd zich in zijn *Editoriaal* zichzelf getrouw als een goede huisvader liet kennen, zuinigheid inclusief daar "*Verwacht kan worden dat specialisten die een belangrijke tekst hebben samengesteld deze voor opname in het tijdschrift zullen voordragen*", met andere woorden: *pro honoris causa*, een sociologisch eufemisme voor 'gratis', gulden regel waarvan nimmer zou worden afgeweken.

In de toenmalige constellatie waarin kennis in – schaarse en voor neofieten ontoegankelijke – wetenschappelijke bladen thuishoorde luidt de slotzin voor wie het meemaakte intussen welhaast profetisch: "*Voor al jonge mensen grijpen deze kans aan om hun talent, kennis en enthousiasme ten dienste te stellen van de gemeenschap*".

Het redactiecomité, 14 man sterk, bekende kleur met het nummer 2: Anna Bergmans, Marjan Buyle, ondergetekende, Wim Claes, Mark Fierlafijn, Herman Jult, Suzanne Van Aerschot, Hedwig en Herman van den Bossche staan er naast redactie-voorzitter – "*soms met afstandsbediening*" – Edgard Goedleven voor evenzoveel sectoren van de monumenten- en landschapszorg. Marcel Ramakers (1954-1988) stond in voor de lay-out; Herman Stynen (1951-1999) tekende vanaf nummer 4 voor de eindredactie, Marijke Hoflack voor de coördinatie, Diane Torbeyns voor het toen nog onvermijdelijke zetwerk.

Kritische bijdragen, maar geen kritiek; controversiële items tot daar aan toe, maar onberispelijke teksten; aan de actualiteit gebonden verslaggeving maar evenzeer de samengebalde resultaten van fundamenteel onderzoek, alle zonder uitzondering exhaustief voorzien van iconografie en brandend actueel fotomateriaal, voor de redactievoorzitter een *conditio sine qua non* om geschreven informatie einde 20ste eeuw tot een geïnteresseerd maar ruim publiek te helpen doordringen. Fotografen kwamen en gingen, twijfelend tussen het door generlei beperkingen gehinderde werkterrein en de spreekwoordelijke 'precaire werkomstandigheden': Peter Somers in de pioniersjaren, Daan Stengée en Pascale Van den Brouck "*le temps d'un soupir*", Georges Charlier die nog grootser dingen ambieerde, en sinds 1988 Oswald Pauwels (met stevast op de ektas figurerende zoon en/of hondje) toetsten bij *M&L* – niet zonder haperingen maar met glans zoniet bravoure – hun opleiding aan de praktijk.

Eindeloze pagina's vullende bijdragen waren niet echt aan Goedleven besteed, hoorden naar zijn mening niet in *M&L*, maar bundelingen van gelijkgestemde artikels tot themanummers leidden stevast tot gewaardeerde orgelpunten: de Jonge Bouwkunst (1987) waarvoor Ever Meulen een eerste cover tekende; de ophefmakende restauratie van het egyptiserend olifantenpaviljoen in de Antwerpse Dierentuin (1988); het bioskopnummer (1988) naar aanleiding van het *Gentse Internationale Filmgebeuren* (wie herinnert zich het *Ganzenbord van Vooruit* in bijlage?) en gekoppeld aan een reizende tentoonstelling; industriële archeologie (1990), met een bevraging naar de toekomst van het Limburgse mijnpatrimonium, Duitse bunkers, watertorens en het op slopen staande Antwerps *Koninklijk Stapelhuis*, op de voet gevolgd door de innoverende binnenrestauratie van koor en kruisbeuk van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal (1990);

cafés (1987), Chinoiserieën (1991), Goudleder (1992), art nouveau (1993) en Kleur (1996), thema van de 8ste *Open Monumentendag Vlaanderen*, sinds 1989 en de spectaculaire heropening van Victor Horta en Jef Lambeaux's *Paviljoen der Menselijke Driften* in het Brusselse Jubelpark bijwijken de stimulus voor een *OMD-M&L*: een Extra nummer (1991) waarin 26 items van allerlei kunsten, Scholen (1992), Transport (1994), Metaal (2001).

Méer nog wellicht dan de kunsthistorische en landschappelijke bijdragen werden manuscripten met betrekking tot uitgevoerde restauratiewerken door het redactiecomité met argus-ogen bekeken. De ingrepen dienden immers te voldoen aan de verwachtingen, door hun conserverende benadering een voorbeeldfunctie te hebben of door hun creatieve aanpak grensverleggend en technisch innoverend, niet noodzakelijk onbesproken maar minstens besprekenswaard.

Kleinoden passeerden de revue, maar ook heuse cultuurmonumenten, van het houten huis *De Duivels* in Mechelen (1984/'94) en de eigen kunstenaarswoning van Paul Cauchie in Brussel (1983/'89), over de Leuvense Begijnhofkerk (1985), het Gentse *Metselaershuis* (1994) en de Truiense Academiezaal (1996), tot de Antwerpse Bourslaschouwburg (1993) en de Sint-Martinusbasiliek in Halle, een beklijvende bloemlezing node gespreid over twee opeenvolgende afleveringen (2000).

Geén thema's bleven in de voorbije 22 jaar in *M&L* onaangeroerd: kapellen en kloosters, synagogen en maçonnieke tempels, zwembaden en luchthavengebouwen, haringrokerijen, brouwerijen en kartonfabrieken, grafmonumenten, ruïnes of wijlen Horta's *Volkshuis*, glas in lood naast natuursteen, cementtegels en flamboyante parketvloeren, bossen en parken, dieren-, planten- en Rubenstuinen, orgelkasten en torenuurwerken ...

Bouwmeesters als Jozef Viérin (1982), Geo Henderick (1982), Jean-Jacques Winders (1986), Jean Canneel-Claes (1987), Jozef Schadde (1994), Henry Redig (1995), Joris Helleputte (1997) of Hyacint Martens en Vincent Lenertz (1999) kregen hier vaak hun eerste ernstige column, maar ook de graven van Egmont (1990/2000), van Hoogstraten (1988) en de Ferraris (1997) waren er het voorwerp van exhaustieve werkstukken.

Gedegen bouwhistorisch onderzoek en een niet aflatende aandacht voor historische binnen- en buitenafwerkingen, muurschilderingen inclusief, bleven

door de jaren heen een constant aandachtspunt, waarmee Marjan Buyle in het bijzonder, met een record aantal artikels, *M&L* een onomkeerbaar waarmerk bezorgde.

Van meet af aan ook consequent alert voor het 20ste-eeuws modernistisch erfgoed, nu een quasi-verworvenheid, verrichte *M&L* niet steeds in dank afgenomen pionnierswerk met bijdragen over het huis Guiette (1982/'87), de drukkerijgebouwen van *Vooruit* en *Le Peuple* (1982), de Unitastuinwijk te Deurne (1982/'98), Henry van de Velde's Boekentoren (1985) en Technische school (1987), Huib Hoste's woning *De Beir/ Zwarthuis* (1987/2001), Maxime Brunfaut's sanatorium in Tombeek (1987), Eduard Van Steenberghe (1993), de *Shell-building* en het Citroëngedouw van Alexis Dumont (1994), Victor Bourgeois' *Cité Moderne* (1996), Leon Stynen's *Résidence Elsdonck* (1996), de Prijs van de Ven (1998), of het gebruik van kleur in de modernistische architectuur, een themanummer (2000) naar aanleiding van het tweedaags *M&L/ International DOCOMOMO Seminar over Modern Colour Technology* in Leuven/ Antwerpen in mei 2000.

"*Moderne* (sic) *architectuur? Moeten wij ons daar nu ook al mee gaan bezig houden*" had de redactievoorzitter in illo tempore nog plagerig gereageerd, maar het niet evidente legaat van de eigen woning Renaat Braem in 1999 en de zware restauratie-investeringen had hij toch maar onverstoord verdedigd.

Onorthodoxe, hopeloze uitdagingen lagen hem dan ook wel: de ultieme pogingen om Horta's Volkshuis aan de vergetelheid te ontrukken, of de prestigieuze restauratie van het Hotel Errera. Zijn persoonlijke voorkeur leek dan ook te gaan naar 'grote' Monumenten, en orgels vanzelfsprekend, maar vaak ook naar de zelfkant van de monumentenzorg waarmee hij de *M&L*-redactie met vaste regelmaat de stuipen op het lijf joeg, wel eens gehoor vond, dan weer ontgoocheld maar nimmer wrokkig afdroop. Neen, zakhorloges konden bezwaarlijk als bouwkundig erfgoed beschouwd worden, en Vlaamse trekpaarden slechts mits heel wat goede wil. Maar het fraai allitererende *De vlag en het volkslied van de Vlaamse Gemeenschap* (1985) met bijhorende lp vond wel gehoor, net als *De prijs van de veiligheid: 8 jaar palaver, 5 maand werk* (1986) bij de beveiliging van het *Lam Gods*-veelstuk, *De 'Courtrai Chest', of de kist die zich niet laat kisten* (1987) en *Egmont en Hoorne, van de Grote Markt naar de Kleine Zavel* (1994), soms niet van spitse humor gespeende anecdotes naast de heuse

boeken waaraan hij voortaan een groot deel van zijn schaarse vrije tijd besteedde: *De Koninklijke Serres van Laken* (1988), *De Grote Markt van Brussel* (1993), *Het Martelaarsplein te Brussel* (1996), *Het Hotel Errera* (2003) ... en waarop voor *M&L* stilzwijgende embargo's rustten.

In januari/februari 1991, in de raadzaal van het voormalig ASLK-directiegebouw in Brussel, bekende E. Goedleven bij zijn *10 jaar M&L, boegbeeld en troetelkind van het Bestuur Monumenten en Landschappen* niet zonder gepaste trots dat een decennium voordien zijn levensverwachtingen voor het tijdschrift eerder matig waren, maar tegelijk dat een vaktijdschrift na tien jaar standhouden de inspanningen waard geweest was, desgevallend zonder enige spijt of schroom kon ophouden te bestaan. In opvolging van An Beullens en Greta Claeys had Luc Tack nochtans een nieuw nummer klaar.

Sindsdien is *M&L* aan zijn 22ste jaargang toe, goed voor een 127 afleveringen, bij benadering 7500 pagina's redactionele tekst met 520 artikels door 340 verschillende auteurs, onverminderd 117 *Binnenkranten* (een 1800 pagina's), en lijkt na een zoveelste discrete face-lift in full-colour een alweer jongere generatie met nieuwe inzichten te blijven aanspreken.

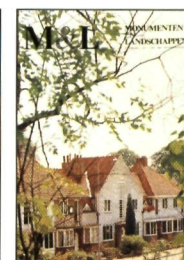
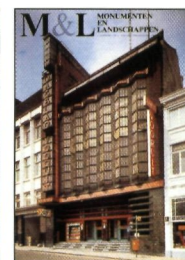
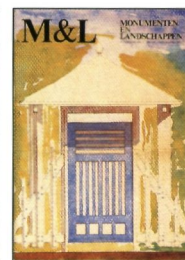
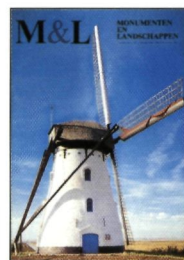
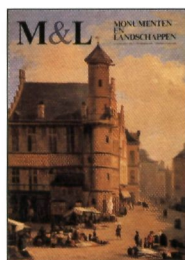
Het *Toreken* in Gent, de woning Braem in Deurne, en al het denkbare en ondenkbare wat daartussen ligt, dààr ging/ gaat het om in *M&L*.

Stilstaan is immers achteruitgaan, al blijft het spreekwoordelijke tijdig stoppen een onvolprezen wijsheid.

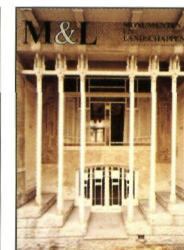
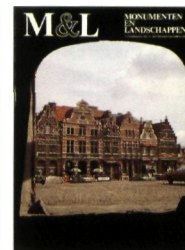
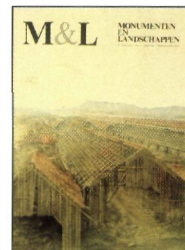
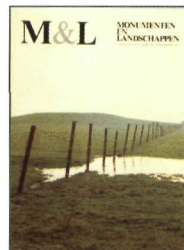
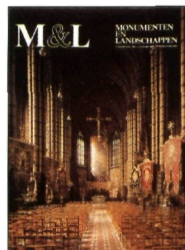
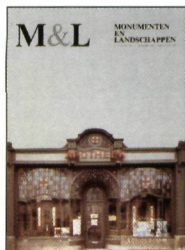
Valè 'Mijnheer ' Goedleven, en bij wijze van groet aan de initiator van zoveel "*M&L*-citaten" nog dit ene, van Jean Giono (*Jean le bleu*): "*Souviens-toi, tout le bonheur des hommes est dans de petites vallées. Bien petites; il faut que d'un bord à l'autre on puisse s'appeler*".

M.M. Celis is kunsthistoricus, secretaris van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen van het Vlaamse Gewest en bij de AML verantwoordelijk voor de vakafdeling funerair erfgoed. Sinds 1981 is hij lid van het redactiecomité van M&L, waarvan hij van 1986 tot 1998 de eindredactie waarnam.

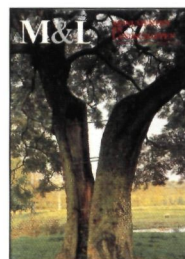
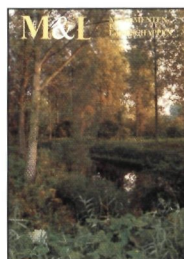
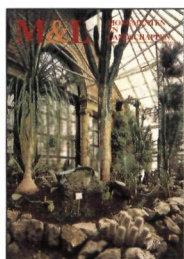
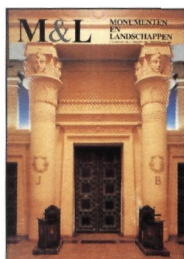
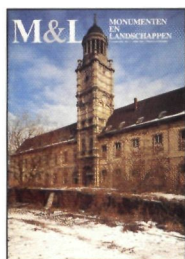
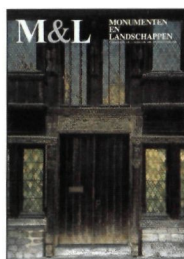
Jaargang 1

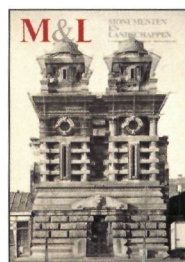
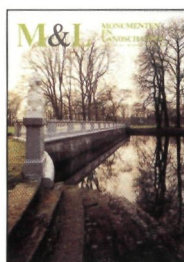
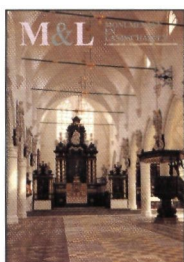
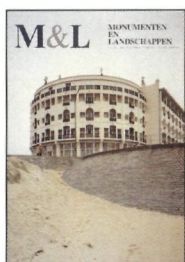
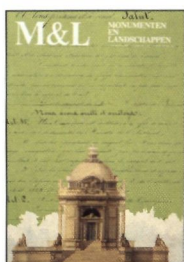
Jaargang 2

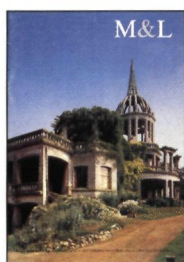
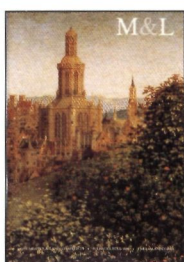
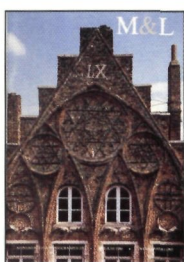
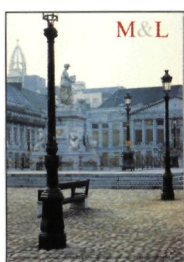
Jaargang 3

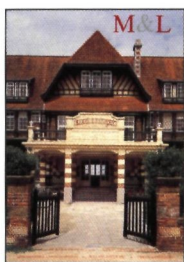
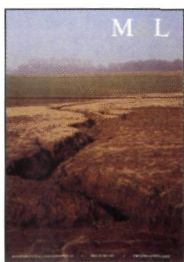
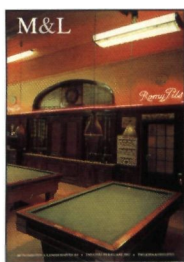
Jaargang 4

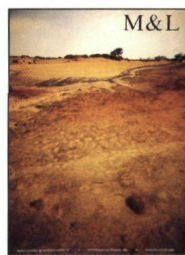
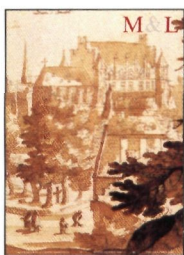
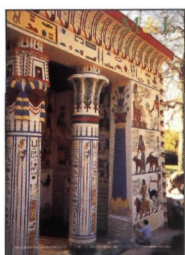
Jaargang 5

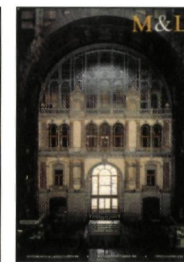
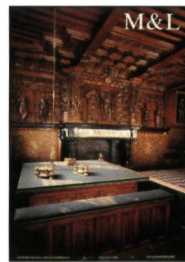
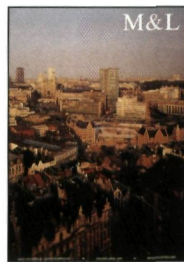
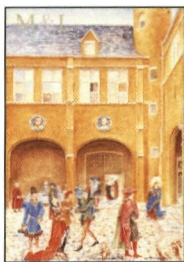
Jaargang 6

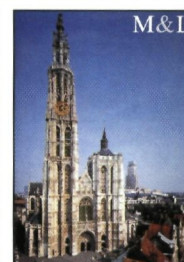
Jaargang 7

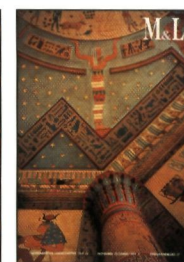
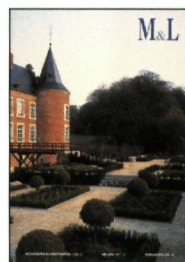
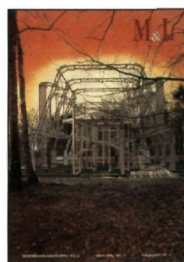
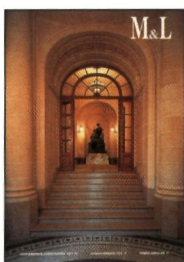
Jaargang 8

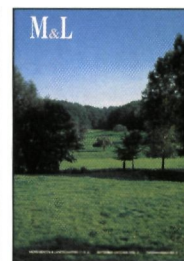
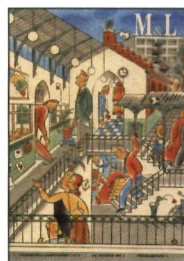
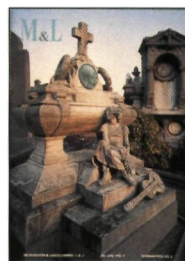
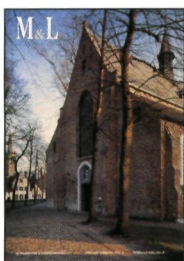
Jaargang 9

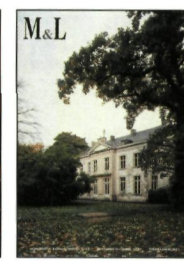
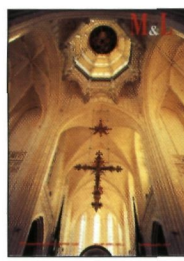
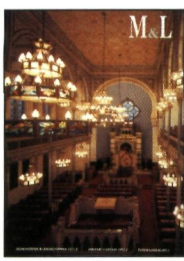
Jaargang 10

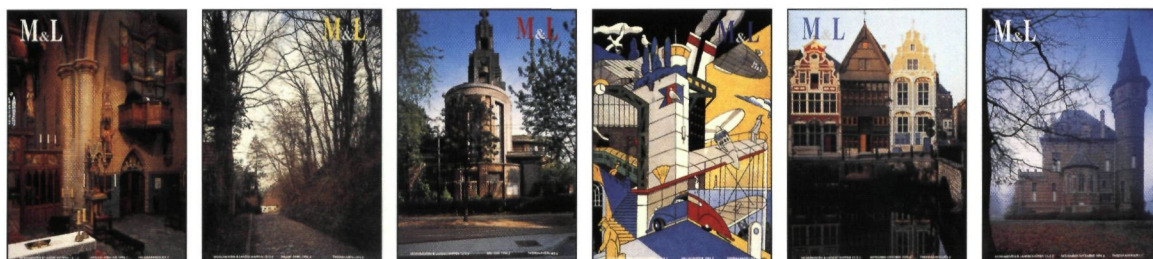
Jaargang 11

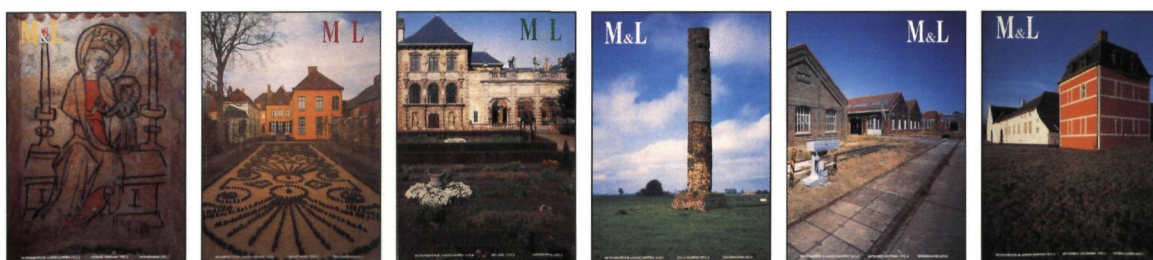
Jaargang 12

Jaargang 13

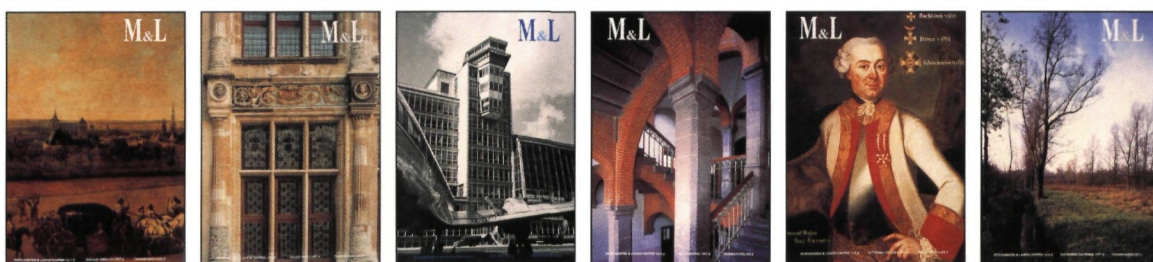
Jaargang 14

Jaargang 15

Jaargang 16

Jaargang 17

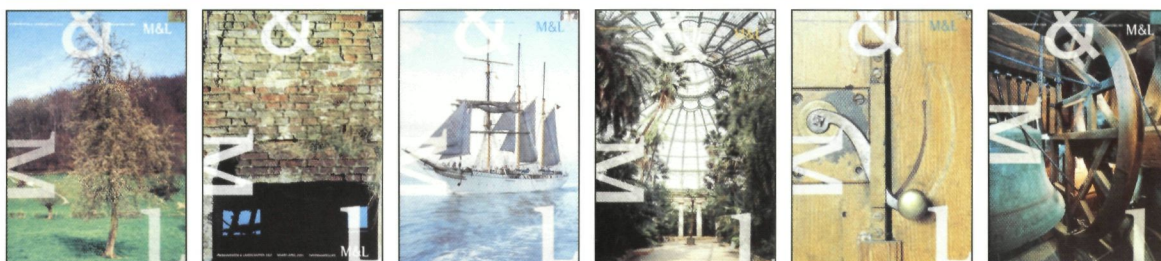
Jaargang 18

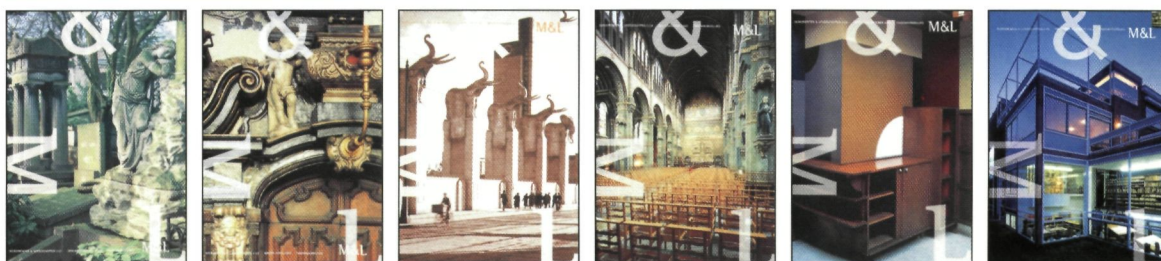
Jaargang 19

Jaargang 20

Jaargang 21

M&L

Uw patrimonium...

...onze zorg

Reeds meer dan 20 jaar restaureren, renoveren en beschermen wij gebouwen en waardevolle monumenten.

Reiniging, restauratie en renovatie van gevels
Restauratie en conservatie van steen
Traditionele zuivere kalkpleisters en kaleilagen
Mineraalverven en silicaatpleisters
Cement- en kunststofgebonden gevelpleisters
Warmte-isolerende pleistersystemen
Betonherstelling en -bescherming
Duivenwering
Houtworm- en zwambestrijding
Polymeergechemische houtrestauratie en -versterking
Brandremming op hout, beton en metaal
Injectiewerken
Vochtwerking en waterdichting
Renovatie- en verbouwingswerken

Referenties op aanvraag

Onze vaklui worden begeleid door gespecialiseerde ingenieurs en kunsthistorici

Solar nv

Tel.: 03-766.11.66 - Fax: 03-777.35.09

Kleine Breedstraat 33 - B-9100 SINT NIKLAAS

Erkend aannemer cat. D kl.1, o.cat. D1 kl.3, D21 kl.3, D24 kl.4.

Evenwicht tussen wetenschap en vakmanschap

VEELZIJDIG EN AL MEER DAN 23 JAAR ERVARING

Injectiewerken
- constructief
- waterdichtend

Waterdicht maken van kelders

Injecteren tegen opstijgend vocht

Hygrothermische kelderisolatie

Bestrijden van vochtoverlast in kruipruimten

Hydrofoberen en verharderen van natuur- en baksteen

Betonreparatiesystemen

Renovatie- en restauratiepleisters

Kunststof-vloersystemen

ALPHA VOCHTTECHNIEK B.V.B.A.

Riyadhstraat 1 - 2321 Meer

Tel. 03/315.11.13 - Fax 03/315.11.15

www.alphavochttechniek.com - email: info@alphavochttechniek.com

Restauratie Stadsschouwburg [Brugge]

Monument

Vandekerckhove N.V.

Oostrozebekestraat 54

8770 Ingelmunster

tel. 051/31 60 80 - fax 051/30 22 37

info@monument.be

GROUP
MONUMENT

RESTORATION WORKS

Detail Handelsbeurs Gent, gerestaureerd voor Noordstarfonds, voltooid in 2002.

DENYS
